

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

ULF ALEXANDERSSON
BRITT-MARI NORDSTRAND
M FL

Konsekvens- beskrivningar i samhällsplaneringen

R22: 1994

Rennäring och turism
i översiktsplaneringen

R22:1994

**KONSEKVENSBESKRIVNINGAR
I SAMHÄLLSPLANERINGEN**

Rennäring och turism i översiktsplanering

**Ulf Alexandersson
Britt-Mari Nordstrand
Lars Göran Brandt
Olov J Sikku
Eivind Torp
Jan Lingvall**

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 910522-8
från Bygghörsningsrådet till Länsstyrelsen i Jämtlands län.**

Referat

Rapporten redovisar hur konsekvensbeskrivningar (MKB) kan användas som hjälpmedel och beslutsunderlag i samhällsplaneringen. Projektet har avgränsats till att behandla frågor om rennäring och turism, men metoderna kan användas även i andra konsekvensstudier som rör hushållning med naturresurser. Arbetet har bedrivits i en tvärvetenskaplig arbetsgrupp där GIS-teknik med kartor i färg har varit ett viktigt hjälpmedel. Fallstudier har genomförts i Klövsjö-Vemdalenområdet utifrån tre olika exploateringsalternativ samt en nulägesbeskrivning (0-alternativ). I fallstudien redovisas både direkta, indirekta och kulturella konsekvenser för rennäringen samt de olika exploateringsnivåernas betydelse för turistnäringen i området och bygden. Arbetet har bedrivits i nära samarbete med berörda samebyar och turistföretag och förutom att beskriva konsekvenser vid olika handlingsalternativ redovisas förslag till anpassningar och slutsatser som underlag för framtida beslut i markanvändningsfrågor. Utredningen förordar att MKB skall ses som en integrerad del av planeringsprocessen och utgöra en del av det samlade beslutsunderlaget. De slutgiltiga avvägningarna mellan de olika intressena förs av kommunen med beaktande av länsstyrelsens synpunkter angående riksintressena inom ramen för översiktsplaneringen.

I Byggeforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

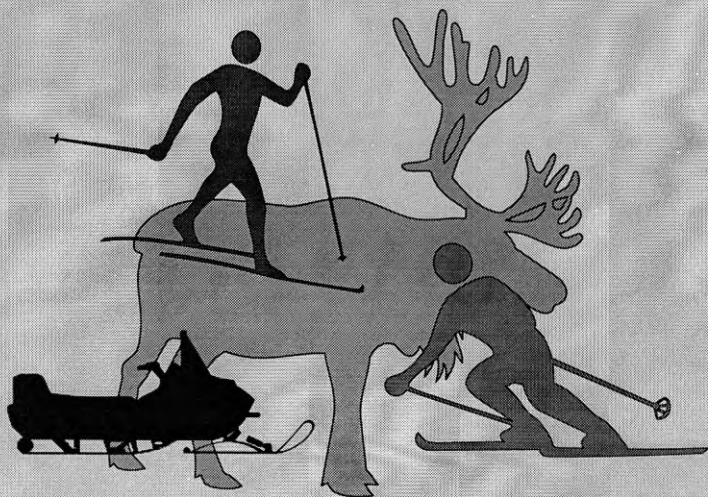
Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R22:1994

ISBN 91-540-5652-7
Byggeforskningsrådet, Stockholm

Ulf Alexandersson Britt-Mari Nordstrand Lars Göran Brandt
Olov J Sikku Eivind Torp Jan Lingvall

KONSEKVENSBESKRIVNINGAR I SAMHÄLLSPLANERINGEN

Rennäring och turism
i översiktsplaneringen

Innehåll

1. INLEDNING	7
2. SAMMANFATTNING	9
3. PROBLEM OCH BAKGRUND	19
4. PROJEKTETS SYFTE OCH FÖRVÄNTAT RESULTAT	23
5. ARBETETS UPPLÄGGNING OCH ORGANISATION	25
6. METODREDOVISNING	29
Tillämpad metod	29
Grafisk bild på arbetsprocessen	34
Geografiskt informationssystem GIS	36
7. ÖVERSIKTLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FALLSTUDIEN I	
VEMDALENOMRÅDET	41
Områdesbeskrivning	41
Rennäringens användning av Vemdalen/Klövsjöområdet	41
Renskötseln som näringsform	53
Turismen i Vemdalenområdet	61
Gällande rätt	66
Vad säger forskningen om konsekvenserna för rennäringen?	72
8. VAL AV ALTERNATIV ATT KONSEKVENSBESKRIVA	
Ettapp 1	75
Ettapp 2	79
Ettapp 3	81
9. IDENTIFIERING OCH ANALYS AV KONSEKVENSER	
FÖR RENNÄRINGEN	83
Metod	83
Nulägesbeskrivning	90
Exploateringsområdet	90
Influensområdet	90
Handölsdalen	90
Nuläge flyttning	90
Nuläge bete	92
Tåssåsen	95
Nuläge flyttning	95
Nuläge bete	95

Konsekvenser efter utbyggnad av etapp I	97
Exploateringsområden	97
Influensområden	97
Handölsdalen	97
Konsekvenser för flyttlederna	97
Konsekvenser för betesmöjligheterna	98
Tåssåsen	99
Konsekvenser för flyttlederna	99
Konsekvenser för betesmöjligheterna	100
Indirekta konsekvenser	101
Flyttlederna	101
Betesmöjligheterna	101
Funktionella konsekvenser	102
 Konsekvenser efter utbyggnad av etapp II	103
Exploateringsområde	103
Influensområde	103
Handölsdalen	103
Konsekvenser för flyttlederna	103
Konsekvenser för betesmöjligheterna	115
Tåssåsen	118
Konsekvenser för flyttlederna	118
Konsekvenser för betesmöjligheterna	120
Indirekta konsekvenser	123
Flyttlederna	123
Betesmöjligheterna	124
Funktionella konsekvenser	125
 Konsekvenser efter utbyggnad av etapp III	127
Exploateringsområden	127
Influensområde	127
Handölsdalen	127
Konsekvenser för flyttlederna	127
Konsekvenser för betesmöjligheterna	129
Tåssåsen	130
Konsekvenser för flyttlederna	130
Konsekvenser för betesmöjligheterna	130
Indirekta konsekvenser	130
Funktionella konsekvenser	131
 Analys rennäring	132
Analysmetod	132
Produktionsdjursmetoden	133
 Konsekvenser för samisk kultur och samhällsliv	137
Utgångspunkter för våra bedömningar	137
Principer för våra bedömningar	138
Rätten till ett eget kulturliv	140
Rennäring och samisk kultur	141

Renskötselrätten, NRL, och det aktuella ärendet	143
Ettapp I	143
Ettapp II	145
Ettapp III	146
Kulturminnen/fasta fornlämningar	147
Frivilliga avtal	147
10. IDENTIFIERING OCH ANALYS AV KONSEKVENSER FÖR	
TURISMNÄRINGEN	149
Turismens omfattning och betydelse för länet	149
Länsfakta	149
Gästnätter i länet	149
Turismomsättningen i länet	150
Sysselsättning och skatter i länet	151
Länets stora turistområden	151
Vemdalsfjällsområdets turistiska betydelse	151
Metodfrågor	152
Exploateringsnivåernas effekter	154
Exploateringsnivå 1	154
Exploateringsnivå 2	155
Exploateringsnivå 3	158
Effekter på närområdet	158
Exploateringsnivåernas investeringsvolym	160
11. MÖJLIG SAMVERKAN INOM OMRÅDET	161
Allmänt	161
Diskuterade åtgärder	161
12. SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING	163
Sammanfattning av konsekvenser	163
Alternativa lösningar	166
Flyttleder, tekniska åtgärder	166
Exploateringsvolym och lokalisering samt aktivitetsområden	167
Styrning via avtal	167
Alternativa betesområden	167
Gällande översiktsplan och detaljplaner	168
13. SLUTSATSER	171
Allmänt	171
Anpassningar	171
Säkra flyttlederna	171
Minimera störningarna på betet	173
Utökat bete österut	173
Alternativa utbyggnadsområden, exploateringsvolym	173
Samverkan	176

14. FORTSATT PLANERINGSARBETE MM	177
MKB - del i planeringsprocessen, beslutsunderlag	177
Översiktsplanen	178
15. FORTSATT UTREDNINGSBEHOV, UPPFÖLJNING	179
Bilaga 1 Checklista för MKB - arbete inom renskötselområdet	180
Bilaga 2 Källförteckning	189

Fotografer: Håkan Davidsson sid 54, 95, 142
Gun Margret Utsi sid 44
Ulf Alexandersson övriga bilder

1. INLEDNING

Att använda miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) som hjälpmedel och beslutsunderlag i samhällsplaneringen blir allt viktigare. Behovet av att tänka efter före, som är en av grundidéerna med MKB, ökar.

Denna rapport redovisar hur miljökonsekvensbeskrivningar kan användas i planer och ärenden som rör hushållningen med naturresurser. Rapporten skall ses som en del av kunskapsutbyggnaden och utvecklandet av metoder. Projektet är avgränsat till att behandla frågor om rennäringens och turismens markanvändning och hushållningen med naturresurser enligt plan- och bygglagen (PBL) och naturresurslagen (NRL).

De förslag till metoder som utarbetats, bygger bl a på fallstudier från Vemdalenområdet i Härjedalen. Projektet behandlar konsekvenser för rennäringen respektive turismen inom detta område och innehåller endast översiktliga beskrivningar och konsekvenser rörande samebyarna som helhet.

För att erhålla en bred och allsidig konsekvensbeskrivning har en tvärvetenskaplig arbetsgrupp bildats för projektet. Den har bestått av :

Ulf Alexandersson, stadsarkitekt i Härjedalens och Ragundas kommuner,
projektledare för detta projekt
Britt-Mari Nordstrand, lantmätare, rennäringsenheten och planenheten vid
Länsstyrelsen i Jämtlands län
Lars Göran Brandt, länsexpert vid rennäringsenheten vid länsstyrelsen
i Västerbottens län
Olov J Sikku, projektledare vid rennäringsenheten vid länsstyrelsen i
Västerbottens län
Eivind Torp, socialantropolog, forskningsstipendiat HSFR, Mitthögskolan
i Östersund
Jan Lingvall, forskare och lärare på Mitthögskolans turismutbildning i Östersund

Till projektet har en referensgrupp varit knuten. I gruppen har ingått:

Lillie Hägglund, länsstyrelsen i Jämtlands län
Ingvar Åhrén, Svenska Samernas Riksförbund
Tage Fjellner, Härjedalens kommun
Roger Nääs, Härjedalens kommun
Hans Furborg, LRF i Jämtlands län
Bengt Ekendahl, rennäringsenheten i Jämtlands län
Anders Holmberg, Vemdalsfjäll AB
Anders Erling Blind/ Reidar Nordfjäll, Handölsdalens sameby
Olof Johansson, Tåssåsens sameby

Projektet har finansierats genom anslag från byggforskningsrådet och länsstyrelsen i Jämtlands län. Länsstyrelsen i Västerbottens län har bidragit med personella resurser.

Vi vill särskilt tacka Anders Holmberg, Torgny Svensson, Anders Erling Blind, Reidar Nordfjell och Olof Johansson som välvilligt svarat på både många och inträngande frågor. Utan deras medverkan hade inte projektet kunnat genomföras.

Lennart Andersson vid rennäringsenheten vid Länsstyrelsen i Jämtlands län samt Bror Saitton, SSR i Umeå, bistått med erforderlig betesinventering.

Maria Nilsson på länsstyrelsen i Jämtland har hjälp till med det administrativa samt producerat alla datorritade kartor i färg.

Rapporten bidrar förhoppningsvis med ytterligare kunskap inom området och förslag till vissa anpassningar mm, men innehåller inga vägningar mellan de olika intressena eller några slutgiltiga ställningstaganden. De konkreta förslag och rekommendationer rörande Vemdalenområdet som redovisas i vår rapport, skall ses som ett av flera beslutsunderlag för efterföljande planering och politiska ställningstaganden.

Under arbetets gång har framkommit att vi i arbetsgruppen kan se på problemen med olika ögon och ha skilda uppfattningar i vissa frågor. Dessa kan bero på olika kunskap och uppfattning om markanvändningsfrågornas hantering i planer och hittillsvarande tillämpning av de lagar som styr planeringen. Bl a har Eivind Torp givit uttryck för en avvikande uppfattning dels vad gäller tolkningen av Naturresurslagen och dels huruvida man inom ramen för miljökonsekvensbeskrivningar skall utveckla rekommendationer på det sätt som nu är gjort. Övriga i arbetsgruppen har dock ansett att vårt avsnitt om rekommendationer skall vara med och ses som en del av den samlade kunskapsuppbyggnaden.

Det har dock varit stimulerande att låta olika yrkeskompetenser mötas i dialog med varandra, samt att få frågor belysta från flera olika sidor. Vi i arbetsgruppen har alla lärt oss något nytt, samtidigt som vi hoppas att våra metoder kan bli användbara i motsvarande ärenden och att konsekvensbeskrivningen kommer till nytta i det fortsatta arbetet i Vemdalenområdet.

Östersund i april 1994

Ulf Alexandersson	Britt-Mari Nordstrand	Lars Göran Brandt
Olov J Sikku	Eivind Torp	Jan Lingvall

2. SAMMANFATTNING

Inledning

Att använda konsekvensbeskrivningar som hjälpmedel och beslutsunderlag i samhällsplaneringen blir allt viktigare. Byggforskningsrådet och Länsstyrelsen i Jämtland har därför finansierat detta forsknings- och utvecklingsprojekt om användandet av miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) i planer och ärenden som rör hushållningen med naturresurser. De förslag till metoder som utarbetats bygger bl a på fallstudier i Härjedalen (Vemdalenområdet).

Projektet har avgränsats till att behandla frågor om rennäring och turism och skall ses som ett led i kunskapsuppbyggnaden för användandet av MKB i samband med översiktlig planering. Konsekvensbeskrivningen i fallstudien utgår från de markanvändnings- och riksintresseredovisningar rörande rennäringen som länsstyrelsen angivit som gällande planeringsunderlag för Vemdalenområdet och berör således inte den pågående tvisten om sedvanerätten. Länsstyrelsen har uttalat behovet av en konsekvensbeskrivning som underlag för framtida planbeslut i området.

Tvärvetenskaplig arbetsgrupp

För att erhålla en så bred och allsidig konsekvensbeskrivning som möjligt bildades en tvärvetenskaplig arbetsgrupp för projektet. I den har ingått Britt-Mari Nordstrand, lantmätare vid planerheten på länsstyrelsen i Jämtlands län, länsexpert Lars Göran Brandt och projektledare Olov J Sikku vid rennäringensheten på länsstyrelsen i Västerbottens län, Eivind Torp, socialantropolog, forskningsstipendiat HSFR, Mitthögskolan i Östersund, Jan Lingvall, forskare och lärare på turismutbildningen vid Mitthögskolan i Östersund, samt Ulf Alexandersson, stadsarkitekt i Härjedalens kommun och projektledare. Arbetsgruppen har biträttats av en referensgrupp.

Problem och bakgrund

Rennäringen är en uråldrig näring i de svenska fjällbygderna och statsmakterna har vid olika tillfällen slagit fast att den samiska kulturen skall finnas kvar i landet. Rennäringen är mycket arealkrävande där tillgången på bete och säkerställandet av sk funktionella samband är avgörande för fortlevnaden.

Turistnäringen är nyare, men numera så stor i vissa fjällkommuner att den måste betraktas som en viktig basnäring, avgörande för sysselsättningen i vissa bygder. Turismen behöver stora områden för olika typer av boendanläggningar och aktiviteter såsom utförsäkring, längdåkning, vandringsleder mm. I många fall utgör dessa områden också viktiga betesområden eller flyttleder för rennäringen. Ibland kolliderar intressena och då ställs krav på en god hushållning med de naturresurser som bägge näringarna nyttjar. Vad

händer om viktiga betesområden eller flyttleder inte kan användas, finns alternativ eller måste några sluta med renskötsel? Vad händer med turismen i området om den inte kan utvecklas, blir det stagnation och arbetslöshet?

Såväl rennärning som turism och friluftsliv utgör riksintressen enligt naturresurslagen (NRL). Det är därför viktigt att skapa förutsättningar för bägge näringarnas fortsatta existens. Vid beslut i markanvändningsfrågor måste således både naturresurslagens bestämmelser och näringslivsaspekter vägas in. NRL innehåller dessutom ett starkt skydd mot åtgärder som påtagligt kan försvåra rennäringens bedrivande. För att kunna fatta bra och välunderbyggda beslut i markanvändningsfrågor inom områden med komplexa motsättningar, fordras ökad kunskap om konsekvenser vid skilda handlingsalternativ. Hittills har det inte funnits några bra metoder för att beskriva konsekvenserna för rennäringen av att vissa markområden nyttjas mer intensivt för turismen eller tvärtom.

Syfte och förväntat resultat

Projektet syftar till att utarbeta metoder för beskriva konsekvenser av exploatering inom rennäringens intresseområden. Metoden beskriver konsekvenser för både turist- och rennäringen vid olika prioriteringar samt belyser alternativa förslag och anpassningar. Möjliga samarbetsformer mellan turismen och rennäringen belyses. I projektet har också ingått att utveckla den regionala användningen av GIS (Geografiska informationssystem med dator teknik) som hjälpmedel vid konsekvensbeskrivningar.

Projektet har bedrivits i nära samarbete med berörda samebyar och turistföretag och krävt många möten och engagemang från deltagarna. Arbetet har inriktats mot att uppnå resultat på olika nivåer. För turismen och renskötseln i området har vi strävat efter att föreslå konkreta åtgärder som underlättar samexistens i området, utarbeta förslag till nya samarbetsformer, peka på alternativ och anpassningar mm. För myndigheter såsom kommun, länsstyrelse m fl ger projektet ett bättre underlag för framtida beslut i markanvändningsfrågor inom området. I projektet utvecklas slutligen generella metoder för konsekvensbeskrivningar som kan användas som underlag vid planering och beslut inom renskötselområdet, men också i andra ärenden som rör hushållningen med naturresurser.

Metoder

Projektet har inriktats mot att beskriva en med planeringsprocessen integrerad konsekvensbeskrivning, MKB. Den utgör som vi ser det ingen fristående handling utan bör ses som en del av det samlade beslutsunderlaget. En planeringsprocess har sällan ett linjärt förlopp, vilket inneburit att de olika huvudmomenten - materialinsamling, analys, jämkningar av motstående intressen och redovisning av resultat - har varvats med varandra och går in i varandra.

Vår arbetsmetod bygger huvudsakligen på sammanställningar av befintligt planeringsunderlag som fördjupats med flera intervjuer med representanter för samebyarna och turistföretagen i området. Som alternativ till intervjuer vill vi också peka på

möjligheterna att anordna sk hearings eller work-shops som ett hjälpmedel vid identifiering och strukturering av konsekvenser. Vilken metod som är lämplig får bedömas från fall till fall.

Våra konsekvensbeskrivningar bygger på intervjuer med representanter för både turistnäringen och samebyarna i området. Den tillämpade metodens styrka ligger i att konsekvenserna beskrivs direkt av de berörda i området. Det innebär samtidigt att särskild uppmärksamhet måste ägnas åt kraven på saklighet och objektivitet i framställningen. I konfliktsituationer där olika intressen står mot varandra kan konsekvenser lätt både överdrivas och förringas.

I analysarbetet har vi funnit det lämpligt att dela upp beskrivningen i näringsmässiga konsekvenser (direkta, indirekta, funktionella samband) och kulturella konsekvenser för rennäringen. För turismen analyseras effekter på sysselsättningen, företagen och lokalbefolkningen.

Arbetsprocessen har delats in i olika moment som beskrivs i en checklista. Den kan användas som underlag vid överväganden om erforderliga inventeringar och underlagsmaterial samt en beskriver stegvis arbetet med identifiering och analys av konsekvenser.

Tillgången till GIS - teknik underlättar analysarbetet, redovisningen av konfliktområden, studier av alternativa lösningar samt via färgillustrationer möjligheten att beskriva komplexa kartor.

Förutsättningar, val av alternativ att konsekvensbeskriva

I Klövsjö-Vemdalenområdet finns idag ca 12 000 turistbäddar, varav knappt 3 000 i kommersiella anläggningar, övriga i fritidshus. Klövsjö-Vemdalenområdet är ett av de fyra stora vinterområdena i Sverige som ansetts vara särskilt utvecklingsbara. Området är beläget på gränsen mellan Jämtland och Härjedalen, ca 10 mil söder om Östersund. Här bor ca 900 bofasta och många familjer är beroende av turismen.

Fjällområdet är ett sk lågfjällsområde som är av stor betydelse för Handölsdalens och Tossåsens samebyar. Rennäringen använder sedan lång tid både kalfjället samt omgivande skogsområden för vinterbete samtidigt som flera viktiga flyttleder passerar genom området. Betestillgången har dokumenteras genom särskild betesinventering grundad på tillgängliga vegetationskartor samt fältarbeten. Renskötsel i området får endast bedrivas under vinterhalvåret. I de bägge samebyarna ingår ca 60 personer.

Turismen är en exploaterande näring och nya markområden har successivt tagits i anspråk för bebyggelse, samtidigt som skidbackar, spår- och ledssystem byggts ut. Ca 75 % av turisterna i området vistas vintertid i skidbackarna, medan resten utnyttjar befintliga spår och leder. Fina vårdagar innebär en större andel turåkare. Turistnäringen hävdar behov av ytterligare expansion både avseende bäddar och aktiviteter för att kunna säkerställa befintliga arbetstillfällena, men också för att ta tillvara områdets utvecklingspotential och skapa nya arbetstillfällena.

Rennäringen hävdar å sin sida att ytterligare utbyggnader inom området kan medföra allvarliga störningar för renskötseln, bl a beroende på att vissa tröskeleffekter uppnås. En större utbyggnad kan t o m omöjliggöra fortsatt renskötsel i området.

Som underlag för konsekvensarbetet har vi valt tre olika utbyggnadsnivåer som bygger på redovisningar från turistföretagen och markägarna i området samt kommunens översiktsplan. En låg nivå som innebär utbyggnad av nu fastställda detaljplaner (ca 3 000 bäddar), en mellannivå med ytterligare 3 000 bäddar inkl en sammanbindning av liftsystemen mellan Vemdalsaskalet och Björnrike och slutligen en mycket långsiktig och visionär nivå med ytterligare 6 000 bäddar. Den lägre nivån kan sägas innebära en prioritering på sikt av rennärningen inom området, medan den högre nivån klart prioriterar en fortsatt turismutbyggnad.

Konsekvensbeskrivningen

För vart och ett av exploateringsalternativen identifierar vi intressekonflikter samt beskriver konsekvenser, som kan vara av både kvantitativ och kvalitativ art. För rennärningen handlar det om direkta konsekvenser i form av betesförluster, brukningshinder, störd betesro mm men vi identifierar också indirekta konsekvenser. T ex kan minskade betesområden i anslutning till turistanläggningarna innebära högre betestryck på helt andra områden samt risk för sammanblandningar med andra samebyar. Renskötelsen bedrivs i en årscykel som innebär krav på sk funktionella samband mellan olika betesområden, kalvningsland, övernattningsbeten i samband med flyttning osv. Turismens störningar på dessa funktionella samband måste därför redovisas. Olika förändringar och störningar inom samebyns hela område kan dessutom sammantaget medföra konsekvenser som påverkar rennärningen och på sikt hela den samiska kulturen. Vi försöker därför också beskriva de kulturella konsekvenserna. Olika alternativa betesområden och flyttleder prövas och analyseras och utifrån den samlade konsekvensbeskrivningen har vi därefter genomfört en ekonomisk analys för att ge en indikation på storleken av förlusten av produktionsresurser för samebyarna vid de olika utbyggnadsalternativen.

Vid analys av betesförluster, redovisning av influensområden, flyttleder mm har vi använt oss av GIS-teknik, både för matematiska beräkningar och grafisk redovisning.

På motsvarande sätt har vi beskrivit vad de olika exploateringsnivåerna medför för konsekvenser för turistnäringen inom området, både på kort och lång sikt, bl a beskrivs vad ett utbyggnadsstopp innebär för områdets framtida attraktivitet och dess konkurrensförmåga med andra områden. Förutom de direkta sysselsättningstillfällena inom boende- och aktivitetsanläggningarna, ger också turismen indirekta sysselsättningseffekter i form av ökad omsättning i butiker, bättre underlag för skolor och annan service, kompletterade aktivitetsutbud mm. Vi redovisar den sammantagna sysselsättningseffekten för de olika exploateringsnivåerna samtidigt som de ekonomiska och företagsmässiga förutsättningarna för de större turistföretagen i området analyseras.

I följande tabeller redovisas de viktigaste konsekvenserna och effekterna för rennärningen resp turismen vid de olika antagna exploateringsnivåerna.

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Nuläge</i></p> <p>12 000 bäddar i området</p> <p>15 liftar med nedfarter</p>	<p>Handölsdalen har 24 medlemmar, 11 renskötsel företag, rationellt renantal är 6 000 renar.</p> <p>Tåssåsen har 37 medlemmar, 11 renskötsel företag, rationellt renantal är 5 500 renar.</p> <p>Flyttning genom Skalspasset(Handölsdalen) och Ripfjälletområdet (Tossåsen) möjlig med helikopter och polishjälp. Svåra passager.</p> <p>Möjlig betesutnyttjande före jul ca 90-100% -"- -"- efter jul ca 60-70%</p> <p>I snitt finns ca 80 % av ursprungliga betesmöjligheterna kvar, vilket enligt betesinventeringen kan föda ca 4000 renar inom vårt utredningsområde</p> <p>Befintlig turism inom området innebär att rennärningen får vidkännas en beräknad årlig förlust av storleksordningen 170 tkr jämfört med ett ostört område. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Huvudsak organiserat bete</p> <p>Funktionella samband bibehållna</p>	<p>135 årsverken inom Vemdalsfjäll AB, ca 40 i övrigt inom turismen. Dessutom ca 125 årsverken som är beroende av basnäringen turism</p> <p>Turismnäringen omsätter 75 Mkr.</p> <p>Befintliga investeringar utnyttjas inte fullt ut</p> <p>Dålig lönsamhet, risk för färre sysselsatta inom turismen i området</p> <p>Nivån ej tillräcklig för att på sikt bibehålla områdets position i konkurrensen, risk för att hamna i "B-laget"</p>

Exploaterings nivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Ettapp 1</i></p> <p>Befintliga bäddar samt 3000 nya inom redan fastställda detaljplaner samt en lift norr om väg 315 mitt emot hotellet</p> <p>Totalt 15000 bäddar i området</p>	<p>Flyttning genom Skalspasset (Handölsdalen) och Ripfjälletområdet (Tåssåsen) möjlig med helikopter och polishjälp. Svåra passager. Risk för ökade störningar. Vårflytten för Tåssåsen försvåras pga fler människor på fjället norr om väg 315.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före jul ca 70-80% -”- -”- efter jul ca 40-50%</p> <p>I snitt finns ca 60 % av ursprungliga betesmöjligheterna kvar, vilket enligt betesinventeringen kan föda ca 3000 renar inom vårt utredningsområde</p> <p>Funktionella samband i huvudsak bibehållna. Merarbete krävs dock.</p> <p>Minskningen av betesområden och påverkade flyttmöjligheter innebär en beräknad årlig förlust på storleksordningen 430 tkr jämfört med ett ostört område. Det motsvarar storleksordningen ett renskötsel företag. Noteras att expl nivån innehåller endast fastställda planer. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Fortfarande möjligt att bedriva modern renskötsel i området, kortsiktigt måttliga konsekvenser. På längre sikt oro för rekryteringen av samiska ungdomar till renskötaryrket.</p>	<p>20 nya årsverken samt 20 indirekta, vilket motsvarar ca 5 Mkr i lönekostnader per år. Omsättningsökningen är ej beräknad.</p> <p>Ge underlag för befintlig ”aktivitetskostym”</p> <p>Svårt att åstadkomma utbyggnaden av bäddar utan att bygga samman liftsystemen mellan Vemdalskalet och Björnrike</p> <p>Konkurrensförutsättningarna förbättras men nivån fortfarande inte tillräcklig för att på sikt bibehålla områdets position.</p> <p>Nivån motsvarar en investeringsvolym på ca 270 Mkr eller 720 årsverken</p>

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Etapp 2</i></p> <p>Nivå 1 samt ytterligare 3000 nya bäddar.</p> <p>Totalt 18 000 bäddar i området</p> <p>Nya liftar som sammanbygger Vemdals skalet med Björnrike</p>	<p>Flyttning i Skalspasset (Handölsdalen) omöjlig. Alternativa flyttvägar avsevärt sämre, kräver betydligt mer resurser (helikopter och arbetskraft), oacceptabelt fördyrande. Flyttning vid Ripfjället (Tåssåsen) avsevärt mycket svårare på våren, kan misslyckas, lång sammanhängande flyttning.</p> <p>Samutnyttjande av flyttled (Ripfjället) kräver investering i renkötselterminal på ca 670 tkr med en årlig driftskostnad på 480 tkr, vilket bedöms orealistiskt. Medför förändringar av renkötseln, stora underhållskostnader och teknikberoende.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före jul ca 40-50% "- -" -" -" efter jul ca 20-30%</p> <p>Efter jul oorganiserat bete.</p> <p>För samebyarna nästan ingen betestillgång alls inom området.</p> <p>Funktionella sambanden kraftigt försämrade, mest för Handölsdalen. Viktig flyttled avskuren. Avsevärt merarbete krävs.</p> <p>I snitt finns teoretiskt ca 35 % av ursprungliga betesområden kvar, vilket enl betesinventeringen kan föda ca 1700 renar inom vårt utredningsområde.</p> <p>Minskningen av betesområden och påverkade flyttmöjligheter innebär en beräknad årlig förlust på ca 810 tkr jämfört med ett ostört område. Det motsvarar storleksordningen två renkötsel företag. Den ekonomiska skillnaden mellan etapp 1 (nu fastställda planer) och etapp 2 är 380 tkr eller ett renkötsel företag. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Tröskeeffekt uppnås som kan äventyra fortsatt renkötsel inom bägge samebyarna. Tydlig försvagning av den samiska kulturen i området.</p>	<p>40 nya direkta årsverken samt 40 indirekta, vilket motsvarar ca 10 Mkr i lönekostnader per år. Omsättningsökningen är ej beräknad.</p> <p>Sammanbyggnaden av liftsystemen placerar området i eliten av skidåkningsområden i landet</p> <p>Omöjligt att åstadkomma en utbyggnad av etappens bäddar utan liftsammansbyggnaden</p> <p>Nivån tillräcklig för att på sikt förbättra områdets dragningskraft i konkurrensen</p> <p>Tryggar sysselsättningen på sikt i bygden</p> <p>Etapp 2 motsvarar samma investeringsvolym som etapp 1, ca 270 Mkr eller 720 årsverken</p>

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Etapp 3</i></p> <p>Nivå 2 samt ytterligare 6000 nya bäddar (Fjällstaden).</p> <p>Nytt område tas i anspråk. 8 - 10 liftar med nedfarter</p> <p>Totalt 24 000 bäddar i område</p>	<p>Flyttning genom Skalspasset (Handölsdalen) och Ripfjällsområdet (Tåssåsen) inte möjlig.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före och efter jul 20% (endast norr om Oxsjövälen)</p> <p>Området i princip ej användbart för renskötsel</p> <p>Funktionella sambanden kraftigt försämrade, för bägge samebyarna</p> <p>Minskningen av betesområden och försämrade flyttmöjligheter motsvarar storleksordningen tre - fyra renskötsel företag</p> <p>Innebär att utredningsområdet troligen inte kan användas för organiserad renskötsel. Hotar rennäringens existens inom bägge samebyarna. Kraftig försämring av den samiska kulturen i området.</p>	<p>350 nya årsverken om sk Fjällstaden byggs ut enligt tidigare planer.</p> <p>Betraktas idag som inte genomförbart.</p>

Slutsatser

Föreliggande miljökonsekvensbeskrivning skall ses som ett led i att öka kunskapen om vad som händer vid olika handlingsalternativ. Konsekvensbeskrivningen är som tidigare nämnts ett av flera beslutsunderlag vilket innebär att den inte bör innehålla några planmässiga ställningstaganden. Detta sker i den efterföljande politiska beslutsprocessen. I vårt fall kommer konsekvensbeskrivningen att utgöra ett värdefullt underlag för det fortsatta planeringsarbetet i Vemdalenområdet och öka kunskapen om vad olika åtgärder ger för konsekvenser både inom turismen och rennäringen.

En MKB kan begränsas till att endast redovisa konsekvenser vid olika handlingsalternativ, men den kan också kompletteras med slutsatser som ett led i det samlade kunskapsuppbyggandet. Slutsatserna kan ses som förslag till åtgärder för att undvika eller begränsa de negativa konsekvenserna utan att innehålla slutgiltiga vägningar och ställningstaganden. Vi har valt att redovisa vissa slutsatser med motivet att dessa utgör en del av den samlade kunskapsuppbyggnaden och planeringsprocessen.

Den samlade konsekvensbeskrivningen visar vilken stor strategisk betydelse som flyttlederna genom området har för rennäringen. Andra likvärda alternativ finns inte, vilket innebär att de befintliga flyttlederna måste säkerställas för att uppfylla NRL:s bestämmelser. Flyttlederna är av riksintresse enligt NRL 2:5 och skall skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra rennäringens bedrivande.

I Vemdalskskalet bör därför inte någon bebyggelse komma till stånd på södra sidan allmänna vägen i Skalspasset. De områden norr om allmänna vägen som är tillåtna att bygga ut enligt översiktsplanen, bör om möjligt omprövas. Detta fordrar sannolikt att både markägare och kommunen accepterar en omprövning, då Länsstyrelsen i samband med översiktsplanen godtagit en utbyggnad norr om allmänna vägen. Länsstyrelsens ställningstagande innebär att översiktsplanen måste anses tillgodose riksintresset rennäringsområdet vad avser dessa utbyggnadsområden. Vidare innebär den föreslagna liftsammansbyggnaden mellan Vemdalskalet och Björnrike att rennäringsområdet avsevärt påverkas och därför rekommenderas i första hand att de befintliga utförsåkningsområdena utvecklas genom att nya liftar och nedfarter i princip placeras inom samma område som idag är tagna i anspråk.

För att minimera störningarna för renbetet föreslås att ytterligare ianspråktagande av aktivitetsområden begränsas samt att tillkommande bäddar i första hand förläggs i direkt anslutning till befintliga detaljplaneområden samt genom förtätning av befintlig bebyggelse.

Skoteråkningen samt skidlederna inom området bör tillsammans ses över.

Konsekvensbeskrivningen pekar på att renskötseln inte tål en så stor utbyggnad som turistnäringen framfört önskemål om. Vissa alternativa möjliga utbyggnadsområden placerade så att de stör rennäringsområdet så lite som möjligt föreslås både i Vemdalskskalet och Björnrike.

En utbyggnad av den sk Fjällstaden söder om Björnrike innebär sammantaget en så stor utbyggnadsnivå att den inte är förenlig med en fungerande renskötsel i området vilket innebär att den därmed står i strid men naturresurslagens bestämmelser till skydd för riksintresset rennäringsområdet. En utbyggnad av Fjällstadenområdet bedöms för närvarande som orealistisk.

Möjlig samverkan

I vårt arbete ingår också att undersöka förutsättningarna för en bättre samexistens mellan turismen och rennäringsområdet. Ett ökat samarbete kan vara till nytta för bägge parter och förbättra möjligheter till kombinerade verksamheter för rennäringsområdet, samtidigt som det är intressant för turismen att lyfta fram renskötseln. Ett ökat samarbete underlättar också samexistensen i området. Både företrädare för turistnäringen och samebyarna har sagt att de är intresserade av ett fortsatt samarbete och inledningsvis skulle handla om att:

Påbörja en kontinuerlig dialog mellan turistnäringen och rennäringsområdet i området, där praktiska frågor sammanhängande med t ex renflyttningen eller annan verksamhet kan diskuteras

Bygga upp ett äldre sameviste (vinterläger) i området. För att detta skall lyckas fordras dock någon eldsjäl/entreprenör från samebyarna

Utveckla attraktiva maträtter med renkött som råvara och därmed öka den lokala förbrukningen av renkött inom turistnäringen. Detta förutsätter att smidiga leverantörsvägar kan skapas och att restaurangerna i området får kontinuerlig tillgång på renkött till ett konkurrensmässigt pris.

Fortsatt planeringsarbete mm

Avsikten med ett MKB-arbete är att inför de politiska ställningstagandena tydligt belysa konsekvenserna av alternativa prioriteringar samt vilket utrymme lagstiftningen ger i prioriteringsarbetet. Vårt MKB-arbetet har också lett fram till förslag till anpassningar mm som redovisats som slutsatser av arbetet. Det slutgiltiga avvägningarna mellan de olika intressena i området görs av kommunen inom ramen för en fördjupad översiktsplanering, där också självklart andra intressen än rennäringen och turismen måste behandlas. I den fortsatta planeringsprocessen blir det sannolikt nödvändigt att försöka precisera var gränserna går för vad som påtagligt försvårar rennäringens bedrivande enligt NRL.

En översiktsplan kan behöva ses över med jämna mellanrum då ändrade förutsättningar inträffar mm. Pågående översyn av PBL betonar också aktualitetskravet. Samtidigt är det angeläget för både rennäringen och turismen att ”veta vad som gäller” långsiktigt. Därför bör vissa strategiska ställningstaganden i översiktsplanen vara långsiktiga och inte bli föremål för snabba förändringar.

För att skapa en bättre plattform för samverkan och dialog mellan de berörda näringarna i området bör de tidigare redovisade samverkanprojekten snarast påbörjas och helst fått verka en tid innan det fördjupade översiktsplanearbetet påbörjas för området. En sådan dialog kan tillföra ytterligare kunskap och anpassningsåtgärder som kan beaktas i planarbetet.

Fortsatt utredningsbehov, uppföljning

Under arbetets gång har behov framkommit av fortsatt utredning och uppföljning rörande rennäringens markanvändning under 1950 - talet, utvecklingsplaner för turismnäring och rennäring, ekoturisminriktning och metodstudieuppföljning.

3. PROBLEM OCH BAKGRUND

Rennäringen är en uråldrig näring i den svenska fjällbygden och statsmakterna har vid olika tillfällen slagit fast att den samiska kulturen ska finnas kvar i landet. Den har av tradition betraktats som en av basnäringar i fjällbygderna, även om den inte har en omfattning som kan jämföras med t.ex. de stora basnäringarna jord- och skogsbruk.

Turistnäringen har idag en sån omfattning att den måste betraktas som en ny basnäring i länet. Den utgör också en av de utvecklingsbara näringar som kan skapa många nya arbetstillfällen i länet. I fjällkommunerna är den av helt avgörande betydelse för överlevnad och bosättning. Regionalt är det angeläget att skapa sådana förutsättningar att basnäringarnas fortsatta existens tryggas.

Turismen behöver stora områden för olika typer av boendeanläggningar och aktiviteter såsom utförsåkning, längdåkning, fjällvandring mm. I många fall utgör dessa områden också viktiga betesområden eller flyttleder mm för rennäringen. Ibland kolliderar intressena och då ställs krav på god hushållning med de naturresurser som bägge parterna nyttjar. I samband med översiktliga planer och detaljplaner har sådan konflikter tydliggjort att de kan påverka både rennäringens och turismens framtida utveckling. Vad händer om viktiga betesområden och flyttleder inte kan användas, finns alternativ eller måste några sluta med renskötsel? Vilka kulturella effekter kan detta få? Vad händer med turismen i området om den inte kan utvecklas, blir det stagnation och arbetslöshet?

Såväl rennäring som turism och friluftsliv utgör riksintressen enligt naturresurslagen (NRL). Det ger bl a staten ett särskilt ansvar att utreda problem som hämmar en bra utveckling för de båda näringarna. Vid beslut i markanvändningsfrågor måste naturresurslagens bestämmelser samt näringslivsaspekter mm vägas in. För att kunna fatta bra och välunderbyggda beslut i markanvändningsfrågor mm inom områden med komplexa motsättningar, fordras ökad kunskap om konsekvenser vid skilda handlingsalternativ. Hittills har det inte funnits några bra metoder för att beskriva konsekvenserna för rennäringen av att markområden i viss mån måste nyttjas mer intensivt för turism eller tvärtom.

Det fall som prövats tidigare i Jämtlands län och som lett till ersättning är Åreområdet. Där gjordes inte några djupare analyser av om det var möjligt att samexistera. Samebyn fick ersättning för att inte nyttja marken för renbete. Ett sådant förfarande kan i vissa lägen vara rationellt. Ofta tillämpat kan det dock på sikt innebära så stora negativa konsekvenser för rennäringen att den måste minska i omfattning i så stor utsträckning att den samiska kulturen påverkas.

Eftersom samekulturen baseras på renskötsel är det helt nödvändigt att samebyarna ges tillfälle att fortsätta att bedriva renskötsel och ansvara för förädling av de produkter som kommer från renen, som t ex kött, hudar och horn. Den samiska slöjden är unik och har stora estetiska värden sprungna ur en lång och rik tradition. Det borde vara möjligt att finna former för att rennäringen och samekulturen kan bidra till att öka intresset för

fjällturism såväl sommar som vinter. Men det är svårt att tro att samekulturen ska kunna existera på grundval av annat huvudsakligt näringsfång än det traditionella, d v s arbetet med renskötsel och dess produkter.

Det har under de senaste åren uppstått starka motsättningar i främst Härjedalen mellan markägare och samebyar som nyttjar markerna för vinterbete för sina renhjordar. Ett mycket stort antal markägare som ifrågasätter samebyarnas sedvanerätt på vinterbeteslanden har inlett en rättslig process mot samebyarna. Som orsak för processen åberopas skador som renarna åstadkommer på skogsplanteringar samt den trafiksäkerhetsrisk som renarna innebär när de vistas i området. Motsättningarna har också lett till att Härjedalens kommun inte tagit ställning till rennäringens intressen i vinterbeteslanden när man upprättat sin översiktsplan.

Kommunen har i sin översiktsplan bl a framfört att:

"Motsättningarna torde bl a bero på att renantalet är större än det som ansvariga myndigheter ansett vara lämpligt med hänsyn till betestillgång m m. Rennäringen bör inriktas på kvalitet, vidareförädling av produkter m m och inte på kvantitet, samt bedrivs med ett renantal anpassat till den långsiktiga betestillgången inom både sommar- och vinterbetesområdena. Dessutom bör renskötseln bedrivs så att man i högre grad än nu inte får renar kvar kring byar och skogslandet under sommaren."

Det har också uppstått direkta markanvändningskonflikter mellan utbyggnad av turistens anläggningar och de riksintressen i form av bl a flyttleder som rennäringen nyttjar. Dessa har hittills gått att lösa genom förhandlingar direkt mellan turistnäringen och samebyn. Länsstyrelsen har i det fallet varslat om prövning enl plan- och bygglagen kap 12, men begärt att frågan löses mellan de två parterna om detta är möjligt. Målet bör vara att genom ökad kunskap söka långsiktiga lösningar på konflikterna och söka efter bättre möjligheter till samexistens.

Om staten tvingas ta beslut om prioritering måste såväl naturresurslagens och rennäringens krav som näringslivsaspekter vägas in. Rennäringens reglerar konflikter mellan renskötseln och konkurrerande markanvändningsintressen samt anger bestämmelser till skydd för renskötselmarkerna. Vidare regleras användningen av sedvaneområdena samt funktioner m m i samebyarna.

I naturresurslagen (NRL) anges bl a att mark- och vattenområden som har betydelse för rennäringen skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Område som är av riksintresse för rennäringen skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket i NRL 2 kap 5 §.

Naturresurslagen innehåller också särskilda hushållningsbestämmelser för turismen och friluftslivet inom bl a hela fjällvärlden. I NRL finns regler för prioritering mellan olika riksintressen. Prioriteringen avgörs av staten.

Turistnäringen sysselsätter många personer och innehåller en utvecklingspotential som kan skapa ytterligare arbetstillfällen i bygder där annan alternativ sysselsättning är svår att ordna. Målet bör vara att åstadkomma en fortsatt samexistens och utveckling av bägge näringarna i området, men alternativet kan i sin yttersta form vara att med stöd av gällande

lagstiftning prioritera rennärningen för att den skall överleva och därmed sätta en tydlig gräns för turistnäringens utveckling. Detta kan dock få mycket negativa effekter på den befintliga turistnäringen, som kan vara beroende av en utveckling för att inte successivt minska och därmed utarma en hel bygd som huvudsakligen lever på turism. Liksom att prioritera turismen innebär att begränsa eller minska rennärningen i området.

Turistområdet Klövsjö - Vemdalen är ett av de fyra stora områden i landet som i Sveriges Turistråds strukturplan anses vara särskilt utvecklingsbara. Man söker från den utgångspunkten successivt finna former för att förbättra den produkt som man säljer till turisterna. Konkurrensen är knivskarp. Ett viktigt inslag i detta är enligt näringen, betydligt fler bäddar och tillskapandet av ett sammanhängande skidåkningsområde mellan Vemdalsaskalet och Björnrike.

Det markområde som då skulle tas i anspråk för skidåkning, liftar m m betraktas som mycket värdefullt för renarnas vinterbete. En strategiskt belägen flyttled är också av avgörande betydelse för Handölsdalens samebys möjligheter att komma åt vinterbetesområdena. Samebyn gör den översiktliga bedömningen att en exploatering av skidområdet samt avstängning av flyttleden skulle omöjliggöra en fortsatt betesdrift i området.

Motsvarande konfliktsituationer finns på flera ställen i fjällområdena och inlandet. Det skulle vara av stor betydelse för näringslivet i dessa områden om man kunde få fram ökad kunskap om konflikternas innehåll och en modell för utvärdering av de olika konsekvenserna som skilda handlingsalternativ ger. I landet finns det dessutom ett växande intresse för användandet av miljökonsekvensbeskrivningar som hjälpmedel och beslutsunderlag i samhällsplaneringen.

Boverket och Naturvårdsverket har på regeringens uppdrag utrett förutsättningarna och formerna för en mer systematisk användning av miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) som underlag i sådana ärenden där en viss åtgärd eller verksamhet får en väsentlig inverkan på miljöförhållandena och hushållningen med naturresurser. I utredningen föreslås att en bredare introduktion av miljökonsekvensbeskrivningar genomförs. Bl a pekas på möjligheterna att föra in miljökonsekvensbeskrivning som en integrerad del av översiktsplaneprocessen och att kommunen i översiktsplanen kan ställa krav på innehållet i miljökonsekvensbeskrivning i samband med detaljplaner och tillståndsärenden.

Naturresurslagen har därefter ändrats så att det i vissa ärenden alltid krävs en miljökonsekvensbeskrivning och i andra ärenden kan regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, föreskriva att det ska upprättas en miljökonsekvensbeskrivning.

Bygghälsningsrådet och Länsstyrelsen i Jämtlands län har därför beslutat att stödja detta forsknings- och utvecklingsprojekt om användandet av miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) i planer och ärenden som rör hushållningen med naturresurser.

4. PROJEKTETS SYFTE OCH FÖRVÄNTAT RESULTAT

MKB - ett beslutsunderlag

Begreppet miljökonsekvensbeskrivning har under senare tid börjat användas i samband med olika beslut som rör miljön eller hushållningen med naturresurser. MKB innebär att man på ett systematiskt och noggrant sätt redovisar vilka konsekvenser en utbyggnad eller en plan har för miljön eller hushållningen med naturresurser, *innan* man fattar beslut. MKB kan göras olika omfattande och variera i inriktning beroende på vilka sakfrågor och vilken detaljeringsgrad som erfordras.

Det finns inte någon enhetlig svensk definition eller precisering av vad en miljökonsekvensbeskrivning skall innehålla. MKB kan användas både som underlag för miljöskyddsprövning, vägbyggande, enskilda tillståndsärenden, översiktliga planer, detaljplaner mm. Innehållet kan variera, men det gemensamma är att "tänka efter före". Omfattning och innehåll bestäms i det enskilda fallet av hur komplicerad eller komplex problemställningen är samt vilka fördjupningar m m som erfordras för att kunna beskriva både konsekvenser och alternativ. För att MKB skall bli allmänt använt är det dock viktigt att omfattningen i varje enskilt fall anpassas till behovet, både avseende inventeringar, kompletterande underlag och själva konsekvensbeskrivningen. I annat fall kan MKB lätt uppfattas som ett otympligt och kostnadskrävande instrument, som endast kommer till användning då lagen ställer ett obligatoriskt krav.

Naturresurslagen och plan- och bygglagen

Sedan 1991 innehåller naturresurslagen ett särskilt kapitel om miljökonsekvensbeskrivningar. Där framgår bl a att regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att det i ärenden enligt någon av de lagar som anges i 1 kap 2 § skall upprättas en miljökonsekvensbeskrivning enligt detta kapitel. Vidare anges att miljökonsekvensbeskrivningen skall möjliggöra en samlad bedömning av en planerad anläggnings, verksamhets eller åtgärds inverkan på miljön, hälsan och hushållningen med naturresurser. I NRL framgår också att miljökonsekvensbeskrivningen skall bekostas av den som ansvarar för verksamheten eller som skall vidta åtgärden ifråga. En miljökonsekvensbeskrivning kan krävas att upprättas i samband med olika typer av utbyggnader, anläggningar e dyl som rör hushållningen med naturresurser.

Generell metod, fallstudie

Detta projekt syftar till att utveckla användandet av MKB som underlag för planer och ärenden som rör hushållningen med naturresurser. Mer preciserat har målet varit att utarbeta en generell metod för utvärdering av konsekvenser av exploatering inom rennäringens intresseområden. Metoden skall beskriva konsekvenser för både turismen- och rennäringen vid olika prioriteringar samt att belysa alternativa förslag. I projektet behandlas också möjliga samarbetsformer mellan turismen och rennäringen. Metoden är

i första hand avsedd att användas inom rensköselområdet, men den bör även i sina huvuddrag kunna tillämpas i andra liknande ärenden som rör hushållningen med naturresurser. Den generella metoden har testats och vidareutvecklats genom fallstudier i Vemdalenområdet på gränsen mellan Jämtland och Härjedalen.

GIS (geografiskt informationssystem med datorteknik)

I projektet har också ingått att utveckla den regionala användningen av GIS som hjälpmedel vid konsekvensbeskrivningar. Länsstyrelsen i Jämtlands län arbetar med att utveckla användandet av GIS-tekniken och fann det därför lämpligt att använda detta projekt som ett led i både utbildning och försöksverksamhet rörande GIS-användningen.

Användargrupper

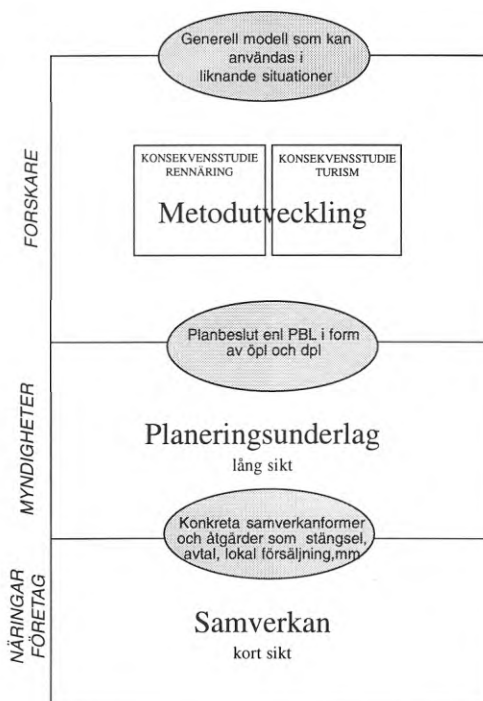
Projektet bedrivs i nära samarbete med berörda samebyar och turistföretag och kräver många möten och engagemang från deltagarna. De som deltar vill känna att de får nytta av projektet och vi har därför inriktat oss mot att uppnå resultat på olika nivåer.

För turismen och renskötseln i området strävar vi efter att föreslå konkreta åtgärder som underlättar samexistens i området, utarbeta förslag till nya samarbetsformer, peka på alternativ m m.

För myndigheter som kommun, länsstyrelse m fl ger projektet ett bättre underlag för framtida beslut i markanvändningsfrågor inom området.

I projektet utvecklas slutligen generella metoder för konsekvensbeskrivningar som kan användas som underlag vid planering och beslut inom rensköselområdet, men också som tidigare nämnts, i andra ärenden som rör hushållningen med naturresurser m m.

Projektets förväntade resultat kan också beskrivas enligt den grafiska bilden här intill:

5. ARBETETS UPPLÄGGNING OCH ORGANISATION

Arbetet har metodtekniskt delats in i fyra huvudmoment:

1. Studier av MKB-metoder, metodutveckling och precisering av lämplig metod för projektet
2. Insamling av tillgänglig information och kompletterande inventeringar
3. Identifiering och strukturering av konsekvenser
4. Analys och slutsatser, utarbetande av generell arbetsmetod

Genom fallstudierna i Vemdalenområdet har metodfrågorna successivt utvecklats, vilket bl a inneburit att metodens praktiska tillämpning blivit satt på prov. För att kunna tränga tillräckligt djupt in i konflikterna samt genomföra tillräckligt detaljerade analyser och konsekvensbeskrivningar har huvuddelen av inventeringsarbetet utförts på kartor i skala 1:20 000. Av praktiska skäl (alltför stora kartor) sker dock den slutgiltiga redovisningen på betydligt storskaligare kartor. Användningen av GIS i kombination med färgteknik ger också goda möjligheter att arbeta med mindre kartor.

Arbetet inleddes med litteraturstudier om principerna för MKB-arbete, deltagande i seminarier anordnade av kommunförbundet m m. Utifrån detta formulerades därefter en lämplig metod för denna typ av projekt. Metodfrågorna belyses ytterligare i kap 6.

Fallstudierna har bedrivits i ett fjällområde som ligger i anslutning till Vemdalen-Björnrike i Härjedalens kommun, men inventeringar har också genomförts inom Klövsjödelen av fjällområdet (Bergs kommun), för att få en områdesavgränsning som bättre stämmer överens med renskötselns naturliga gränser. Av praktiska och organisatoriska skäl har dock några mer omfattande markanvändningsstudier och analyser ej genomförts inom Bergs kommun.

För att få en uppfattning om hittillsvarande utveckling har en historisk beskrivning av rennäringens och turismens bedrivande och utveckling genomförts. Vidare har en noggrann genomgång av nuvarande förhållanden skett både avseende samebyarnas storlek, sysselsättning, antal renar, betesområden, flyttleder osv samt turistanläggningarnas storlek och utbredning, sysselsättning, kringeffekter, markområden som tagits i anspråk m m.

Mycket underlagsmaterial har funnits tillgängligt från tidigare inventeringar och översiktliga planeringar inom området. Befintligt material har dock i flera avseenden behövt ajourföras och kompletteras och fördjupas genom intervjuer mm med berörda.

En viktig kunskap saknades dock för området, nämligen omfattningen och lokaliseringen

av betestillgången för renar. Därför fick lantbruksenhetens rennäringsenheten i uppdrag att utföra en särskild betesinventering för det aktuella området. Utan en detaljerad betesinventering kan inte en faktisk redovisning av markanvändningen och delområdenas egentliga värde och betydelse genomföras.

Både turismens och rennäringens framtidsförutsättningar och markanvändningsanspråk har kartlagts och redovisats. Turistnäringens framtida markanvändningsanspråk är svåra att uppskatta med någon större säkerhet, åtminstone på längre sikt. Utvecklingsinriktning, förväntad efterfrågan vad avser boende och aktiviteter m m är svåra att få ett fastare grepp om, branschen är mycket föränderlig och marknadsberoende.

Redovisningen av rennäringens långsiktiga markanvändningsanspråk kan ses som en fördjupning av statens riksintresseredovisning och klarläggande av de s k funktionella sambanden.

Tillsammans med turistnäringen i området har tre alternativa framtida markanvändningsskisser med olika utbyggnadsvolymer utarbetats. Med dessa som grund har därefter en identifiering och strukturering av de olika alternativens konsekvenser för turistnäringen respektive rennäringen genomförts. Arbetet har genomförts i nära samarbete med företrädare för de berörda näringarna. De olika effekterna och konsekvenserna som inledningsvis avsågs att belysas kan illustreras med nedanstående skiss:

Rennäringen	Turistnäringen
Minskad betesareal pga att området bebygges, typ av bete som försvinner, kvalitet m m	Konkurrensen med andra områden, profileringens och kvalitets betydelse
Påverkan och störningar på betesområden och flyttleder från turismaktiviteter	Områdets marknadspotential
Störningar av funktionella samband	Samband mellan ekonomi och utbyggnadsbehovet av bäddar och aktiviteter, trappstegseffekter m m
Alternativa betesområden inom det aktuella området, flyttning av betestryck till andra områden, andra indirekta effekter	Sysselsättningseffekter, ekonomiska förutsättningar vid olika utbyggnadsalternativ
Tekniska åtgärder för att underlätta renskötselns bedrivande i området	Effekter på turism och sysselsättning samt på bygden i övrigt vid alternativet 0-utbyggnad för turismen
Avveckling av området som intresseområde för rennäringen	
Ev neddragning av samebyns verksamhet pga av minskat renantal (behov av mindre betesareal), konsekvenser för samebyn, dess näring och samekulturen	

För vart och ett av exploateringsalternativen har vi identifierat intressekonflikter samt beskrivit konsekvenser, som kan vara av både kvantitativ och kvalitativ art. För rennäringen kan direkta konsekvenser bestå av betesförluster, brukningshinder, störd arbetsro m m. Indirekta konsekvenser som att t ex minskade betesområden i anslutning till turistanläggningar kan innebära ett högre betestryck på helt andra områden samt risk för sammanblandningar med andra samebyar. Renskötseln bedrivs i en årscykel som innebär krav på s k funktionella samband mellan olika betesområden, kalvningsland, övernattningsbeten i samband med flyttningar o s v. Turismens störningar (vid olika

utbyggnadsalternativ) av dessa funktionella samband är därför viktiga att redovisa. Olika förändringar och störningar inom samebyns hela område kan dessutom sammantaget medföra konsekvenser som påverkar rennärings och på sikt hela den samiska kulturen i området. Därför är det också angeläget enligt vår uppfattning att beskriva de kulturella konsekvenserna. Olika alternativa betesområden och flyttleder har prövats och analyserats och utifrån den samlade konsekvensbeskrivningen har vi genomfört ekonomiska analyser i termer av minskat renantal och minskad sysselsättningsgrad inom samebyarna.

På motsvarande sätt är det angeläget att beskriva vad de olika exploateringsnivåerna ger för konsekvenser för turistnäringen inom området, både på kort och lång sikt. Vad innebär ett utbyggnadsstopp för områdets framtida attraktivitet och dess konkurrensförmåga med andra områden? Är en kraftig bäddutbyggnad och liftutbyggnad det enda sättet att åstadkomma en konsolidering och förstärkning på sikt, eller finns det andra åtgärder som ger motsvarande effekt? Förutom de direkta sysselsättningstillfällena inom boende- och aktivitetsanläggningarna ger också turismen indirekta sysselsättningseffekter i form av ökad omsättning i butiker, bättre underlag för skolor och annan service, kompletterande aktivitetsutbud m m. Vi har därför redovisat den sammantagna sysselsättningseffekten för de olika exploateringsnivåerna samtidigt som de ekonomiska och företagsmässiga förutsättningarna för de större turistföretagen i området analyserats.

Konsekvensbeskrivningarna bygger på intervjuer med representanter för både turistnäringen och samebyarna i området. Vi har efter diskussioner om olika metoder bedömt återkommande och fördjupande intervjuer som den bästa arbetsmetoden i vårt fall. Andra alternativa metoder beskrivs i kap 6. Intervjumetodens styrka ligger i att konsekvenserna beskrivs direkt av näringsutövarna i området men man måste vara observant på att beskrivningarna så långt möjligt blir korrekta och objektiva. I konfliktsituationer där olika intressen står mot varandra kan konsekvenser ibland överdrivas. Arbetsmetoden förutsätter att ett förtroendefullt samarbete kan uppnås och kräver ofta kompletterande och fördjupande intervjuer. (Eventuellt flyttas detta stycke till ett senare kapitel.)

I projektet har också ingått att undersöka förutsättningarna för en bättre samexistens mellan turismen och rennärings i området. Ett ökat samarbete kan vara till nytta för bägge parter och förbättra möjligheterna till kombinerade verksamheter för rennärings, samtidigt som det är intressant för turismen att lyfta fram renskötseln. Ett ökat samarbete underlättar också till viss grad samexistensen i området.

I projektet redovisas förutom förslag till en generell arbetsmetodik en samlad konsekvensbedömning från fallstudierna i Vemdalenområdet samt vissa rekommendationer. Den slutgiltiga vägningen mellan de olika intressena som kan utföras med konsekvensbeskrivningen som grund och upprättande av förslag till översiktliga planer, detaljplaner m m, utföres inte inom ramen för projektet. Det ankommer enligt PBL och NRL i första hand på kommunen att tillsammans med länsstyrelsen att göra den bedömningen.

För att erhålla en så bred och allsidig konsekvensbeskrivning som möjligt har en tvärvetenskaplig arbetsgrupp bildats för projektet. Gruppens sammansättning framgår av inledningen.

Till arbetsgruppen har knutits en bred referensgrupp vars sammansättning också redovisas i inledningen.

6. METODREDOVISNING

Tillämpad metod

Denna studie har som utgångspunkt att beskriva en med *planeringsprocessen integrerad konsekvensbeskrivning, MKB*.

Med *integrerad* avses

- (1) att arbetet med plan och konsekvensbeskrivning sker parallellt, sker samtidigt
- (2) att ur konsekvensbeskrivningen framsprungna arbetsresultat får påverka planarbetet
- (3) att - så långt möjligt - analoga redovisningskrav ställs på bevarande respektive exploaterande intressen

Svenska kommunförbundet har gett ut riktlinjer för arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar, MKB. Kommunförbundet betonar att MKB-arbetet bör organiseras och utföras på ett sätt som leder till successiv kunskapsuppbyggnad med möjlighet att utnyttja delresultat i tidiga skeden av planeringen. MKB är ingen fristående handling utan en del av det samlade underlaget för beslut. Det ställer krav på att planering och arbetet med MKB påbörjas ungefär samtidigt. Genom att se MKB-arbetet som en del av den totala planeringsprocessen uppnås också offentlighetsprincipen automatiskt genom PBL:s förfaranderegler.

En konsekvensbeskrivning kan omfatta allt från några få rader i en planbeskrivning till en omfattande helt fristående utredning. Utmärkande för en bra konsekvensbeskrivning är

- att den är lättläst och konsekvenserna är tydligt redovisade
- att utredaren uppfattas som trovärdig, och har god integritet
- att dokumentation och analys genomförs med stringens och systematik
- att även förkastade alternativ redovisas med angivande av orsaken till varför de förkastats
- att en tydlig nulägesbeskrivning får ligga till grund för efterföljande alternativdiskussion

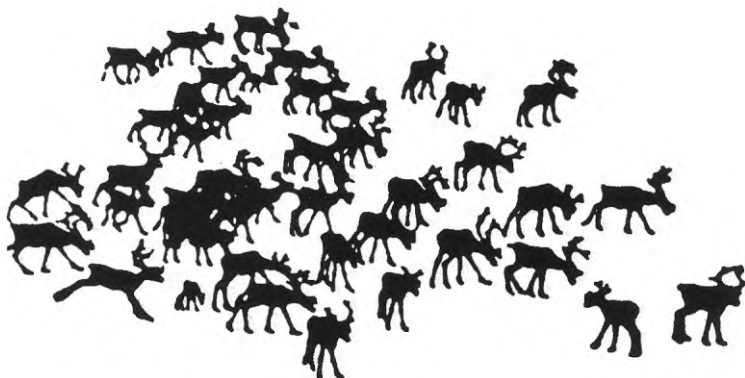
En bra förutsättningsbeskrivning är grunden för en bra konsekvensbeskrivning.

En planeringsprocess har sällan ett renodlat linjärt förlopp så att de olika arbetsmomenten löper fram efter varandra i en strikt logisk ordning. Förloppet är vanligen snarare cykliskt, än linjärt. Det gäller även för den i denna studie tillämpade integrerade planeringsmodellen. Huvudmomenten - materialinsamling, analys, jämkningar av motstående önskemål, redovisning av resultatet - har varvats med varandra och går in i varandra. Också teknikerna för att klara de skilda arbetsmomenten blir i praktiken en blandning av metoder

från skilda skolor, anpassningar måste ständigt ske utifrån vad som framstår som bäst och rimligt i varje enskild situationen.

Avsteg från det "skolbokmässiga" måste även konstateras i en del andra avseenden. Det är t ex inte möjligt att fullt ut beskriva framtida markanvändning, vare sig pågående eller ny markanvändning. Likaså faller kravet på total "samtidighet" av skälet att konsekvenser inte går att beskriva om inte orsaken till konsekvenserna ("hotbilden") först är någorlunda väl beskriven. "Hotbilden" måste med andra ord bli någorlunda tydlig först innan arbetet med att beskriva konsekvenser kan inledas. Det förhållandet att MKB-arbetet inledningsvis inte kan bedrivas annat än resonemangsvis innebär inte att berörda företrädare för bevarandeintressen inte deltar i planeringsprocessen från dess start. Tvärtom. Det är väsentligt att kända, tyngre bevarandeintressen informeras redan på idestadiet.

Men även praktiska hinder dyker upp som innebär att avsteg måste göras från den tänkta, ideala integrerade planeringsprocessen. (1) Ett sådant praktiskt hinder utgör omständigheten att all dokumentation inte är lika lätt tillgänglig och oftast inte heller föreligger samtidigt. Delar av dokumentationen kan t o m föreligga så sent att den inte på ett relevant sätt kan styra planarbetet. (2) Arbetet med konsekvensbeskrivning har tydligt subjektiva inslag. Till det hör bl a det kanske viktigaste arbetsmomentet - att avgränsa konsekvensbeskrivningen på lämpligt sätt. Stor roll spelar här planförfattarens och andra deltagares egna grundvärderingar och förkunskaper om de motstående intressen som finns företrädda i planeringsprocessen. (3) Antalet aktörer i en integrerad planeringsprocess kan av lätt förklarliga skäl bli stort. Till och med för stort. I praktiken måste kretsen av medverkande aktörer begränsas. Avgörande faktorer kan då bli så banala realiteter som de skilda aktörernas vana vid planarbete, fördelning av utredningskostnader mellan parterna och vilken tid som totalt sett står till förfogande för planeringsarbetet.

Presentation av förslag till exploatering

Föreliggande förslag till exploatering inom det aktuella undersökningsområdet (Vemdalskskalet/Björnrike) har delats in i tre tidsmässigt och geografiskt åtskilda nivåer. De olika nivåerna presenteras längre fram. Uppdelningen har framstått som önskvärd av bl a två skäl.

- (1) En indelning i etapper fanns redan med i de ursprungliga exploateringsförslagen.
- (2) Nivågruppering möjliggör en mera nyanserad analys av troliga konsekvenser för rennäringen. Riskerna för att planeringsprocessen utmynnar i en torftig antingen/eller- debatt minskar.

Materialinsamling

För materialinsamling har i den studie som här presenteras främst tre metoder använts:

- (1) Genomgång av material som berörda parter själva redovisat
- (2) Intervjuer med parterna
- (3) Egna kompletterande inventeringar

Workshop är en på andra håll prövad, intressant metod för materialinsamling i samband med konsekvensbeskrivning. Av praktiska skäl kom den inte i bruk i den här aktuella studien. Metoden kräver mycket av sina deltagare. Särskilt om behovet är stort att få fram mycket material på kort tid torde ett väl förberett workshop emellertid vara en intressant och effektiv metod för materialinsamling.

Föreliggande studie bygger på mera traditionell materialinsamling - intervjuer med representanter för både rennäringen och turismnäringen i området och olika beräkningar. Tiden har medgett ett mera grundligt tillvägagångsätt, och en för det aktuella projektet enligt vår bedömning mera realistisk arbetsmetod. Den planerade exploateringen har så långtgående konsekvenser för rennäringen inom aktuella samebyar att en relativt omfattande dokumentation av grunddata ter sig allmänt sett rimlig. Workshop skulle här dock kunnat fungera som ett komplement till övrig informationssökning.

Den tillämpade metodens styrka ligger i att konsekvenserna beskrivs direkt av de berörda i området. Det innebär samtidigt att särskild uppmärksamhet måste ägnas åt kraven på saklighet och objektivitet i framställningen. I konfliktsituationer där olika intressen står mot varandra kan konsekvenser lätt både överdrivas och förringas. Möjligheten att ge uttryck för sina skilda ståndpunkter varierar även (talang, tillgång till faktaunderlag, mottagarens kunskap osv). Arbetsmetoden förutsätter att ett förtroendefullt samarbete kan uppnås och att möjlighet finns till fördjupningar i enskilda delar. I vårt fall har vi exempelvis tvingats att fördjupa analysen av vissa s.k. tröskeleffekter för rennäringen samt rennäringens alternativa flyttningvägar.

Analys

Analysarbetet har i praktiken delats upp i två stora huvudmoment:

- (1) Förstudie - grovanalys som främst har till syfte att ge arbetet en lämplig avgränsning
- (2) Huvudstudie - fördjupad konsekvensanalys med syfte att redovisa troliga konsekvenser av tänkt exploatering

Analysarbetet görs på olika abstraktionsnivåer. I denna studie talas om följande *former av effekter/konsekvenser för rennäringen*:

Näringsmässiga konsekvenser

- *Direkta* - förlust av betesmark, tillkomst av brukningshinder etc
- *Indirekta* - kombinationseffekter, följdverkningar, indirekt förlorade betesmarker etc
- *Funktionella* - systemrubbningar, ökad sårbarhet, förlorat handlingsutrymme etc för rennäringen i området

Kulturella konsekvenser

- Konsekvenser för det samiska samfundet, för samisk kultur etc

Konsekvenser/effekter för turismen har analyserats främst ur tre synvinklar:

- Konsekvenser för sysselsättning i området
- Företagsekonomiska konsekvenser, i första hand för det berörda företaget, Vemdalsfjäll AB
- Övriga konsekvenser för lokalbefolkningen

Speciellt om invecklade samband behöver beskrivas och analyseras är s k *händelseträäd* en ibland tillämpad teknik. Varje identifierad konsekvens noteras på en egen papperslapp som placeras ut på en vägg, ett bord etc och får där vara en del i lövverket till det träd som med stam, huvudgrenar, och mindre grenar till slut blir den samlade konsekvensbeskrivningen.

Anpassningar

Konsekvensanalysens uppgift ligger i att (1) för beslutsfattaren redovisa konsekvenser av tänkta åtgärder samt (2) ge uppslag till någon form av anpassningsåtgärder i de fall konsekvenserna av en tänkt förändring av markanvändningen ter sig orimligt stor och långtgående. För rennäringens vidkommande gäller att de skyddsregler som återfinns i 2 kap naturresurslagen inte tillåter att förändringar i markanvändningen alls får komma till stånd om det påtagligt kan försvåra näringens bedrivande. En huvudpoäng i denna studie är att söka möjligheter till anpassningar såväl hos bevarande som exploaterande intressen. Anpassningar hos ett bevarandeintresse kan - utöver den "nakna" reträtten - ligga i att förändra sina egna arbetsformer, utveckla samarbetsprojekt med exploaterande part, liksom att vidta skadelindrande åtgärder. Skickligt genomförda anpassningsåtgärder skulle i bästa fall kunna leda till att skadelidande part, (trots att exploatering innebär

inskränkningar) kan uppvisa en positiv nettoeffekt. Anpassningar hos exploaterande part består självfallet i första hand av att exploateringsplanerna modifieras eller slopas. Men också här kan anpassningar innebära att samarbetsprojekt inleds, att exploaterande part kan bistå skadelidande part för att mildra effekterna av den tänkta förändringen av markanvändningen.

Redovisning

Redovisningen skall i första hand ta sikte på att vara ett bra underlag för beslut. Det är då viktigt att redovisningen är särskilt tydlig avseende följande punkter:

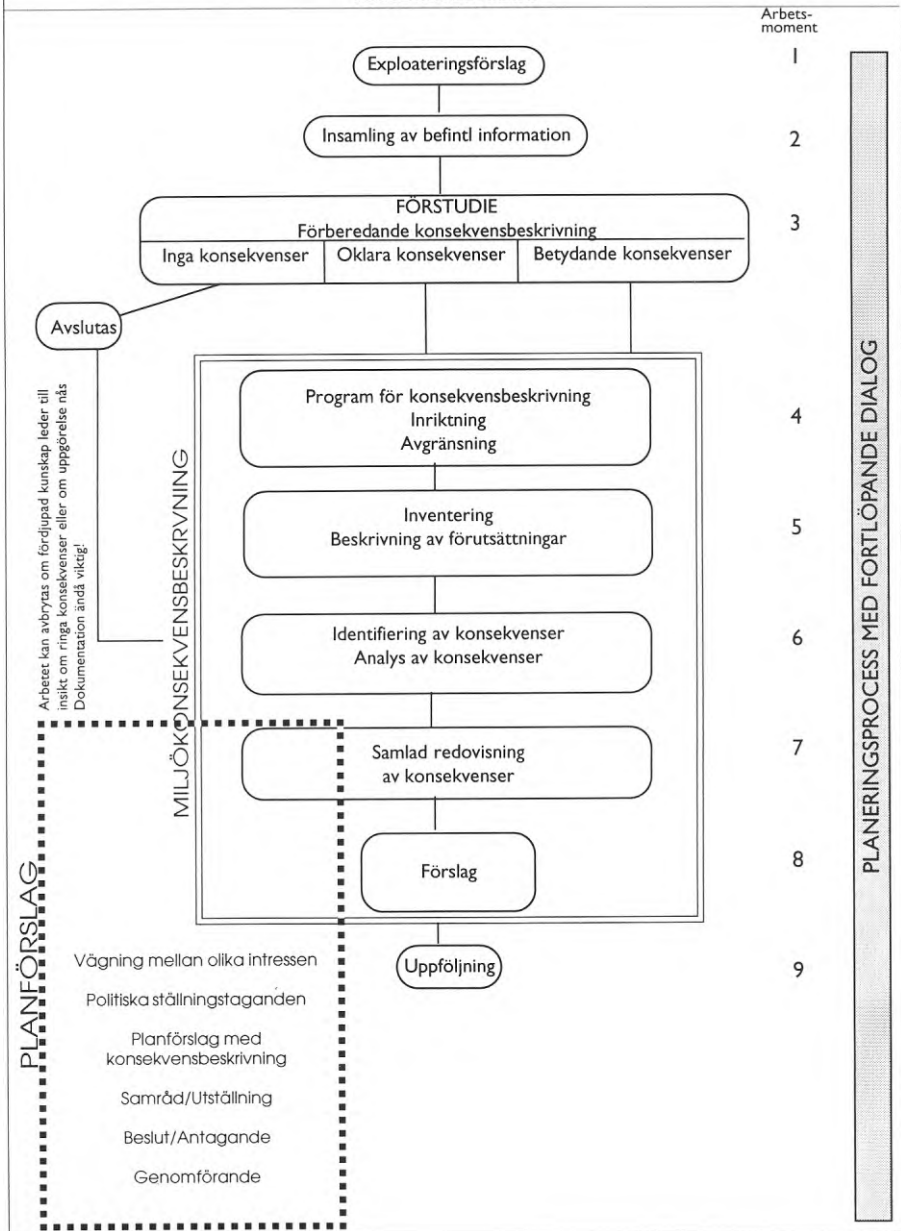
- (1) Förslagets reella innehåll måste vara tydligt redovisat.
- (2) Beslutsfattaren skall klart kunna utläsa positiva och negativa konsekvenser av sitt beslut.
- (3) Intressanta och tänkbara alternativa förslag bör bli väl belysta.

Rennäringen tillhör ett av de i 2 kap naturresurslagen utpekade riksintressena (NRL 2:5 2 st). Av en redovisning i detta sammanhang bör därför även framgå om och huruvida rennäringens riksintressen på något sätt riskerar att trädas för när. Det bör också redovisas huruvida det ”grundskydd” (NRL 2:5 1 st) som samma bestämmelser ger kan respekteras.

Arbetsprocessen

Utifrån de ovan redovisade förutsättningarna har vi utformat ett förslag till hur en MKB för renskötselområdet och andra likartade intressen bör kunna utföras. Arbetsprocessen med de olika momenten framgår av den grafiska bilden på nästa sida. Genom att stegvis arbeta sig igenom de olika momenten erhålls en beskrivning av effekter och konsekvenser för både rennäring och turism för skilda exploateringsalternativ. Till varje arbetsmoment finns en detaljerad **checklista** (bilaga 1) vilket legat till grund för den aktuella fallstudien i Vemdalensområdet och som bör kunna användas vid motsvarande studier på andra håll.

**MILJÖKONSEKVENSBESKRIVNING RENNÄRING - TURISM
ARBETSPROCESS**

Avgränsningar, MKB - översiktsplan

I frågor som rör markanvändning och hushållning med naturresurser är det naturligt att se MKB som en del av den sammanhållna planeringsprocessen. MKB utgör därmed ett av flera planeringsunderlag som skall ligga till grund för beslut om markanvändning i en fördjupad översiktsplan eller detaljplan. MKB:s huvudsakliga uppgift är att beskriva olika alternativs konsekvenser för hushållningen med naturresurser. I propositionen 1990/91:90, en god livsmiljö, framgår hur regeringen tänkt sig att beslutsunderlaget kan utformas:

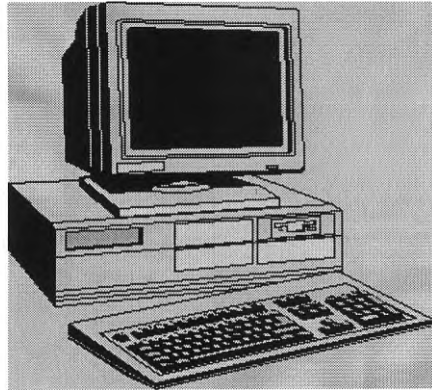
- en beskrivning av berörda områdets egenskaper och förutsättningar,
- en beskrivning av företaget, inklusive alternativa lägen och utformningar,
- en beskrivning av varje alternativs väsentliga konsekvenser för hushållning med naturresurser,
- förslag till åtgärder för att undvika eller begränsa negativa konsekvenser.

Detta innebär att MKB:n inte bör innehålla några slutgiltiga ställningstagande beträffande markanvändningen, men kan innehålla förslag på åtgärder för att undvika eller begränsa negativa konsekvenser. En MKB kan således begränsas till att endast redovisa konsekvenser, men den kan också som ett led i en effektiv kunskapsöverföring, innehålla förslag till anpassningar och vissa slutsatser som utkristalliserats under arbetet med MKB. Om MKB ses som en integrerad del av en sammanhållen planeringsprocess enligt ovan, blir det inte principiellt avgörande om förslagen till anpassningar och slutsatser utgör en del av MKB-arbetet eller en inledande del av det efterföljande översiktsplanearbetet. Allt ingår i en sammanhållen planeringsprocess.

Mot bakgrund av ovanstående har vi valt att redovisa förslag till anpassningar och slutsatser som en del i en effektiv kunskapsöverföring inom ramen för en sammanhållen planeringsprocess.

Geografiskt informationssystem (GIS)

I föreliggande projekt har ingått att också utveckla tillämpningen av GIS (datorbaserat geografiskt informationssystem) i samhällsplaneringen inom renskötselområdet. I teknikhänseende har GIS - i detta sammanhang - varit ett nytt och viktigt inslag. Rennäring är en "överlagrad" markanvändning med få fasta, väl synliga replipunkter ute i landskapet. Rennäringens markbehov/markanspråk "skymms" i någon mån av det enkla faktum att näringen lämnar inga eller få spår efter sig. (Att jämföra med t ex åkerbruk, biltrafik och liknande former av markanvändning.) Med GIS-teknik har det blivit möjligt att med temakartor, snabba skalförändringar etc på ett bra sätt redovisa också överlagrade markanvändningsintressen. GIS-teknik möjliggör på detta sätt att markanvändningsformer som rennäring på ett bättre sätt än hittills kan tydliggöra sina intressen. Bl a genom GIS-tekniken kan sk konkurrens- eller konfliktkartor skapas genom att överlagra flera intressen.

Uppgifter om markanvändning, renarnas betesförhållanden, flyttleder för renar, turistanläggningar, spår och leder, skidbackar, utbyggnadsplaner för bebyggelse, anläggningar etc har lagts in i en databas. Ur databasen har sedan hämtats uppgifter för kartanalyser, för bearbetning och simulering av underlagsmaterialet samt för att visa var konflikter kan uppstå.

Den digitala underlagsinformationen för området (vägar, höjddkurvor, bebyggelse etc) har hämtats från turistkartan för Klövsjö-Vemdalen. Därefter har rennäringens markanvändning, en marklavsinventering och turismens etappvisa utbyggnader digitaliserats och lagts in i databasen i olika skikt.

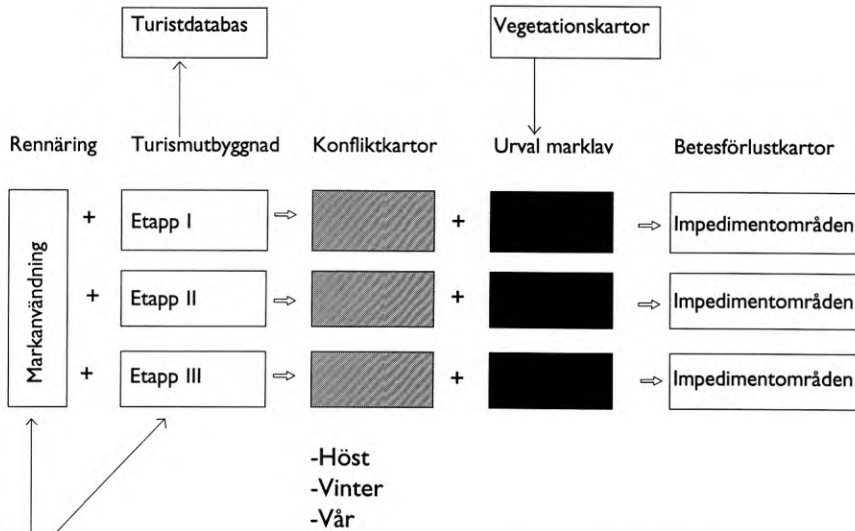
På nästa sida redovisas grafiskt hur GIS-tekniken använts i vårt projekt.

Kartanalys

GIS används för att lagra, analysera och presentera lägesbestämda data. GIS utgör ett verktyg som särskilt i detta projekt underlättat (1) bedömningen av förändringar av marklavtillgången inom utredningsområdet vid olika grader av exploatering samt (2) presentationen av rennäringens markanvändning. I första skedet har konfliktkartor skapats utifrån de olika turistiska utbyggnadsnivåerna med skilda redovisningar för vår, höst och vinter.

Analys och bearbetning

A KARTANALYS

C SIMULERINGAR

B MATEMATISKA BEARBETNINGAR

Betesförlust

Betestillgång i området
 - antal renar
 - antal företag

Konsekvenser för turistnäringen?

- om ej kan bygga ut enl I-III/del av I-III
- konjunkturberoende
- alternativa lokaliseringar

Konsekvenser för rennäringen?

- expl nordväst Hovde: liftsystem
- splittring av vintergrupp personella resurser
- ändra / ta bort flyttled
- illustrera sprayeffekt
- alternativa betesområden totala hotbilden för samebyn

Marklavinventering

Svenska Samernas Riksförbund (SSR) har genomfört en betesinventering för utredningsområdet, vilken redovisas längre fram. Underlaget till inventeringen är hämtad ur lantmäteriets officiella vegetationskarta. Enligt SSR:s beräkning - gjord med hjälp av manuell arealmätning med planimeter - kan området hålla ca 4.100 renar under vinterperioden - beräknad till 200 dagar per år. Samma beräkning genomförd med GIS-teknik ger resultatet 4.900 renar. Skillnaden förklaras av att GIS-beräkningen mera exakt fångar upp marklavsområdenas mycket oregelbundna former. Skillnaden mellan de båda arbetssätten beskriver samtidigt känsligheten i beräkningarna. Resultatet av inventeringen redovisas på karta på nästa sida.

Betesförlustberäkningar

Genom att lägga samman framtagna konfliktkartor (kartorna över turismens influensområden, de områden där turisterna koncentrerat förväntas hålla sig dvs områden med slalombackar, motionsspår, turist-, skid- och skoterleder) och marklavinventeringskartorna har vi gjort betesförlustberäkningar. Genom att använda GIS erhålls automatiskt olika arealuppgifter för varje skapat område som därefter kan användas i matematiska beräkningar.

Matematiska beräkningar

Varje linje eller område som läggs in i GIS-systemets databas erhåller automatiskt en längd respektive areal. Komplicerade och tidskrävande matematiska beräkningar går med GIS-teknik snabbt att få fram genom att, som i vårt fall, endast "lägga samman" konfliktkartor med betesinventeringskartor. Kompletterande beräkningar av betesförlusterna har därefter kunnat genomföras utifrån de olika turistiska etapputbyggnaderna och de olika skeendena i renskötselarbetet, höstflyttning, vinterbetning, vårflyttning etc. Betestillgången har också relativt lätt kunnat omsättas i antal renar, antal renskötsel företag som kan hållas i området osv.

Simuleringar

En miljökonsekvensbeskrivning förutsätter för att vara någorlunda komplett att alternativa lösningar prövats och redovisats. GIS medger helt nya och intressanta möjligheter att *simulera* alternativa lösningar och studera konsekvenserna av dessa för främst rennäringen men i någon mån också för turistiska intressen. I här aktuellt projekt har exempelvis delar av utbyggnadsetapp II utslutits, komplettering har skett med vissa renskötsel anläggningar, flyttleder har ändrats eller strukits, varefter nya beräkningar av betestillgången genomförts.

GIS-vinster

Sammanfattningsvis konstaterar vi att tillgången till GIS-teknik underlättat analysarbetet, väsentligt förenklat beräkningarna av tillgängliga betesresurser samt möjliggjort simuleringar och studier av alternativa lösningar som i praktiken inte skulle gå att genomföra med tillgång enbart till manuell teknik. MKB-arbetet har vunnit i kvalitet.

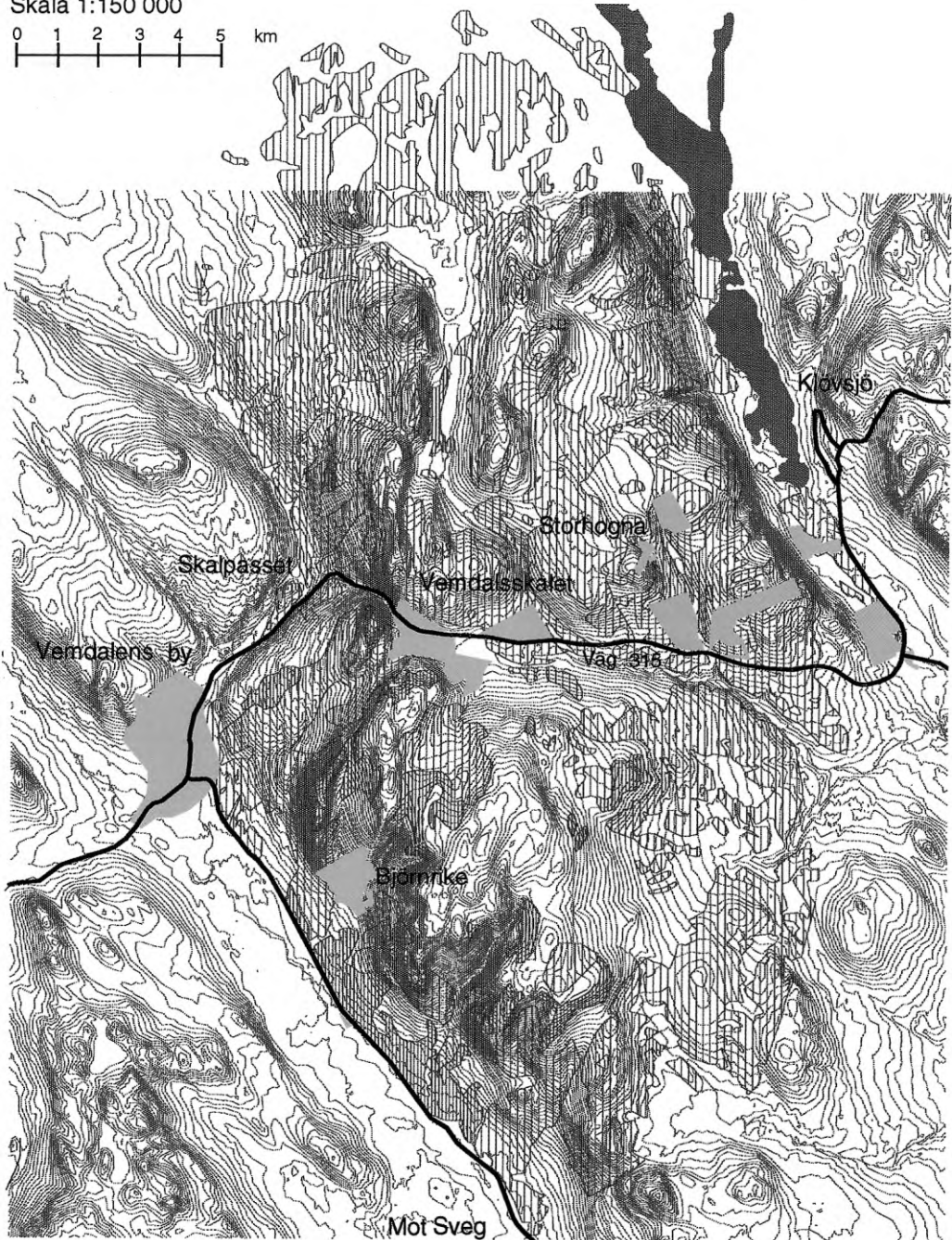
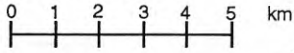
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Mycket viktig marklav
- Viktig marklav

RenTur projektet

Betesinventering

Skala 1:150 000

Den datorbaserade GIS-teknikens möjligheter till färgillustrationer öppnar även bättre möjligheter att på ett begripligt sätt beskriva komplexa budskap med stora mängder information. Med färgteknik kan betydligt fler överlagrade funktioner redovisas jämfört med svart/vit-teknik. Det är lättare att göra enkla och bra redovisningar för beslutsfattare och allmänhet om färg används på kartor. Exempelen kan göras många. Det höjer kvalitén på MKB-arbetet och kan ses som ett led i ett bättre uppfyllande av PBL:s tydlighetskrav.

Till den datorbaserade GIS-teknikens vinster hör även att befintliga databaser med information om rennäring och turism även kan nyttjas i andra sammanhang och att innehållet i databaserna kan ändras och ajourhållas på ett betydligt enklare och billigare sätt än tidigare.

7. ÖVERSIKTLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FALLSTUDIEN I VEMDALENOMRÅDET

Områdesbeskrivning

Fallstudien har genomförts inom ett begränsat område i Vemdalsfjällen på gränsen mellan Härjedalens och Bergs kommuner. Undersökningsområdet för denna studie omfattar geografiskt Klövsjö, Storhogna, Vemdalskalet, Vemdalens by, Björnrike och Vemhåns by samt mellanliggande och omgivande områden. Studien redovisar rennäringens och turismens markanvändning inom utredningsområdet. Området redovisas på kartan på nästa sida, där också hela samebyarnas redovisas med en översiktlig konfliktredovisning.

Analyser, beräkningar, alternativdiskussioner mm utgår från det av staten angivna lämpliga renantalet för resp sameby och inte från nuvarande renantal som vida överstiger det maximala antal renar som länsstyrelsen beslutat. Länsstyrelsens nivå grundar sig bl a på vad marken långsiktigt kan tåla i form av betestryck, slitage mm.

Rennäringens användning av Vemdalen/Klövsjöområdet

Vemdalen-Klövsjöområdet utgör ett viktigt vinterbetesområde för Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Vinterbetesmarkerna utgör enligt rennäringenslagen "sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året". Vinterbetet får nyttjas under tiden 1 oktober- 30 april.

Området har historiskt sett varit ett - av flera skäl - mycket strategiskt område för rennäringen.

Vemdalen- och Klövsjöområdet utgör riksintresseområden för både Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Området utgör kärnområde för vinterbete och strategiska platser som övernattnings-/uppsamlingsområde samt huvudflyttleder för båda byarna.

Området har mycket goda betesförutsättningar och nyttjas årligen för vinterbete för en av vintergrupperna inom Handölsdalens sameby. För Tåssåsens sameby ligger området inom ett mycket viktigt vinterbetesområde samt övernattnings- och uppsamlingsområde.

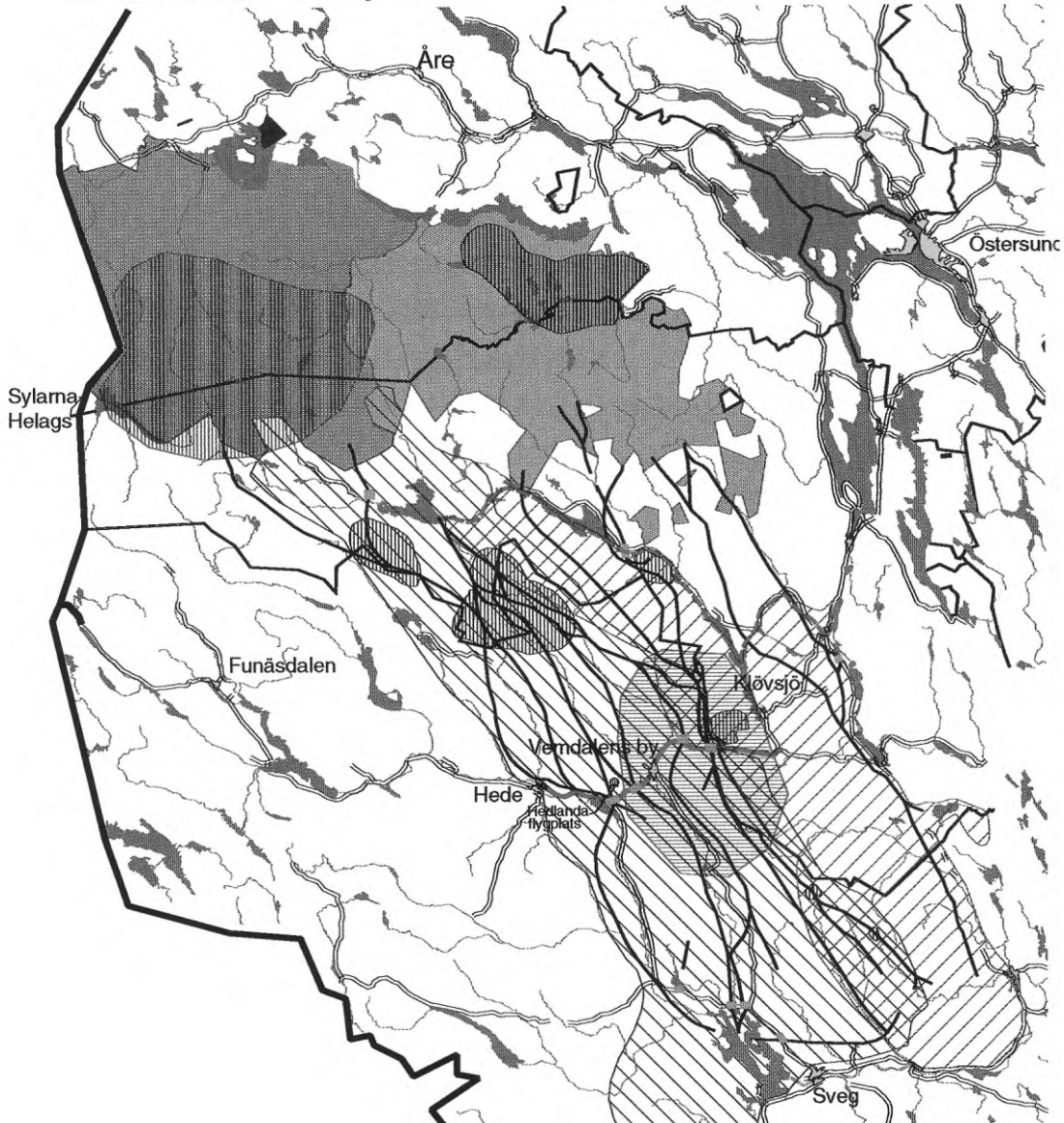
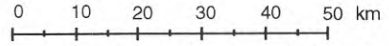
Teckenförklaring

- Åretruntnark för Handölsdalens sameby
- Åretruntnark för Tåssåsens sameby
- Vinterbete Handölsdalens sameby
- Vinterbete Tåssåsens sameby
- Övernattningsområde, Trivselland, uppsamlingsområde
- Svår passage
- Flyttled
- Vattenreglering
- Riksväg
- Sommarturism
- Vinterturism samt **utredningsområdet**

RenTur projektet

Utredningsområde
Översiktlig konfliktbeskrivning

Skala 1:900 000

För utredningsområdet har en särskild renbetesinventering genomförts av sakkunnig på samernas riksförbund. Inventeringsmetoden är idag under utveckling med resultatet anses dock vara adekvat för utredningsområdet. Enligt inventering och manuell arealberäkning med planimeter kan området hålla 4 100 renar under 200 dagar per år utan att lavtillgången minskar.

Renbetesinventeringen har därefter lagts in på GIS - geografiskt informationssystem - och arealberäknats i datasystemet, se karta sid 39. Resultatet efter den mer exakta beräkningen visar att utredningsområdet kan hålla 4 900 renar under 200 dagar per år utan att beräknad lavtillgång minskar.

Handölsdalens samebys vintergrupp som hålls i området avser bruttorenhjorden - före vinterslakten, som sker i Glissjöberg. Tåssåsens samebys vintergrupp avser nettorenhjorden - vinterslakten sker i Aloppan i samband med skiljning till olika vintergrupper.

För båda byarna genomskärs området av var sin mycket viktig flyttled - huvudled av riksintresse. Passagerna är redan idag svåra och resurskrävande. Området har dessutom genom turistexploateringarna blivit allt mer svårpasserat och svårutnyttjat.

Renantal, medlemmar och företag

Handölsdalens samebys rationella renantal dvs det av staten godkända renantal är 6 000 renar. Samebyn har 24 medlemmar och består av 11 renskötsel företag. Enligt utförd renräkning har samebyn ca 8 500 renar idag.

Tåssåsens samebys rationella renantal dvs det av staten godkända renantal är 5 500 renar. Samebyn har 37 medlemmar och består av 11 renskötsel företag. Enligt utförd renräkning har samebyn ca 8 000 renar idag.

Det rationella renantalet har beslutats av f.d lantbruksnämnden och grundar sig på en tidigare gjord betesinventering. Antalet renar avser nettohjorden, d.v.s renhjorden efter slakt och före kalvning.

Problem att nyttja området idag

Befintliga exploateringar har redan begränsat flyttningsmöjligheterna genom området för Tåssåsens sameby. Renarna kan idag endast passera området genom att kryssa mellan några obebyggda tomter och rätt igenom fritidshusområdet. Möjligheterna att nyttja området för vinterbete samt övernattnings- och uppsamlingsområde har dessutom försvårats. Se sid 172.

För Handölsdalens sameby har befintliga exploateringar medfört att den redan trånga och svåra passagen genom Skalet blivit alltmer trängd genom tillkommande bebyggelse, trafik samt turisternas rörelser i området.

Redan idag är både helikopter och polisbevakning nödvändig vid flyttning genom området för båda byarna.

Flyttningen för Handölsdalens sameby är besvärlig genom området, särskilt på våren på grund av terrängen och störningarna som uppkommit genom gjorda turismexploateringar i området. Renarna är dessutom särskilt svårdrivna utför en brant. Flyttningen på våren utmed Skorvdalsfjället löper utmed en brant sluttning mot länsväg 315. Därefter följer passagen över länsvägen med livlig trafik, bebyggelse samt den trånga dalgången kring Norr-Veman.

Även mindre störningar vid flyttningen kan innebära att hela renhjorden vänder tillbaka och flera dagars arbete är spolerat. För renskötarna återstår att återigen samla renhjorden och förbereda för ny flyttning.

Rennäringens användning av området ur historisk perspektiv.

Handölsdalens sameby är sedan tidigare bildad av gamla Handölsdalens sameby och Tranris sameby. Gamla Handölsdalens sameby nyttjade då vinterbetesmarkerna utmed Ljusnan och Tranris sameby nyttjade området från Vemdalen och väster om kommungränsen.

Tåssåsens sameby är en sammanslagning av Oviksfjällens och Anarisets samebyar. Dessa samebyar nyttjade området öster om kommungränsen och Skorvdalsområdet.

Före 1955 nyttjades det aktuella området av tre samebyar gemensamt. Området utgjorde även då ett mycket strategiskt och viktigt område. Här utfördes skiljning och slakt. Området hade även då goda betesförutsättningar och utgjorde viktiga vinterbetesmarker, långt tidigare än 1940-talet.

Handölsdalens sameby utförde sin skiljning på den tiden före jul i Särvfjällsområdet - Lövkläppen. Varefter huvuddelen av hjorden fördes ner till Skorvdalsområdets omgivning för vinterbete. Vinterslakten utfördes vid Stockvallen - söder om länsväg 315 - där Tåssåsens samebys flyttled löper idag.

Tåssåsen utförde på den här tiden sin vinterskiljning på Postgravfläcken, norr om Fjällgården. Därefter fördes även Tåssåsens samebys renarna ner till Skorvdalsområdet för vinterbete.

Flyttningar och betesgång var mycket lugna och rofyllda. Det som en gång skulle bli Vemdalsens Högfjällshotell var byggt men området var lugnt, trafiken låg och vägnätet var av mycket låg standard. Mest avgörande för att renarna trivdes i området berodde - även på den tiden - på den synnerligen goda tillgången på föda i området.

Kring år 1955 gjordes dock en överenskommelse mellan de tre samebyarna om en uppdelning av området. Troligen var det då det beslutades att Tåssåsens sameby skulle disponera området öster om landskapsgränsen. Medan - de byar som sedermera skulle utgöra - ”nya” Handölsdalens sameby skulle disponera området väster därom.

Konkurrerande markanvändningsintressen

Förutsättningarna för renskötsel har emellertid förändrats avsevärt under de senaste decennierna. De för rennäringen tidigare enhetliga betesområdena har succesivt splittrats sönder.

Det moderna skogsbruket, torvbrytningen, vattenregleringarna, nya vägar, turismen har bidragit till att renskötseln idag bedrivs under helt andra premisser än tidigare. Inte bara betesförluster uppstår. Renarna har även måst delas upp i flera vinterbetesgrupper, och renarna har svårt att få betesro. Flyttningarna är mer komplicerade och behoven av personella resurser, motorredskap mm har därmed ökat.

Skogsbruket har genom sina brukningsmetoder splittrat sönder tidigare enhetliga betesområden. Kallhugning, hyggesplöjning och planteringar med contortatall har minskat betestillgången på mark- och hänglav. Gödsling av skogsmarkerna gör dessutom laven oaptitlig för renarna.

Torvbrytning på myrarna har förstört mycket fina betestillgångar och tillintetgjort naturliga uppsamlings- och övernattningsområden för renarna.

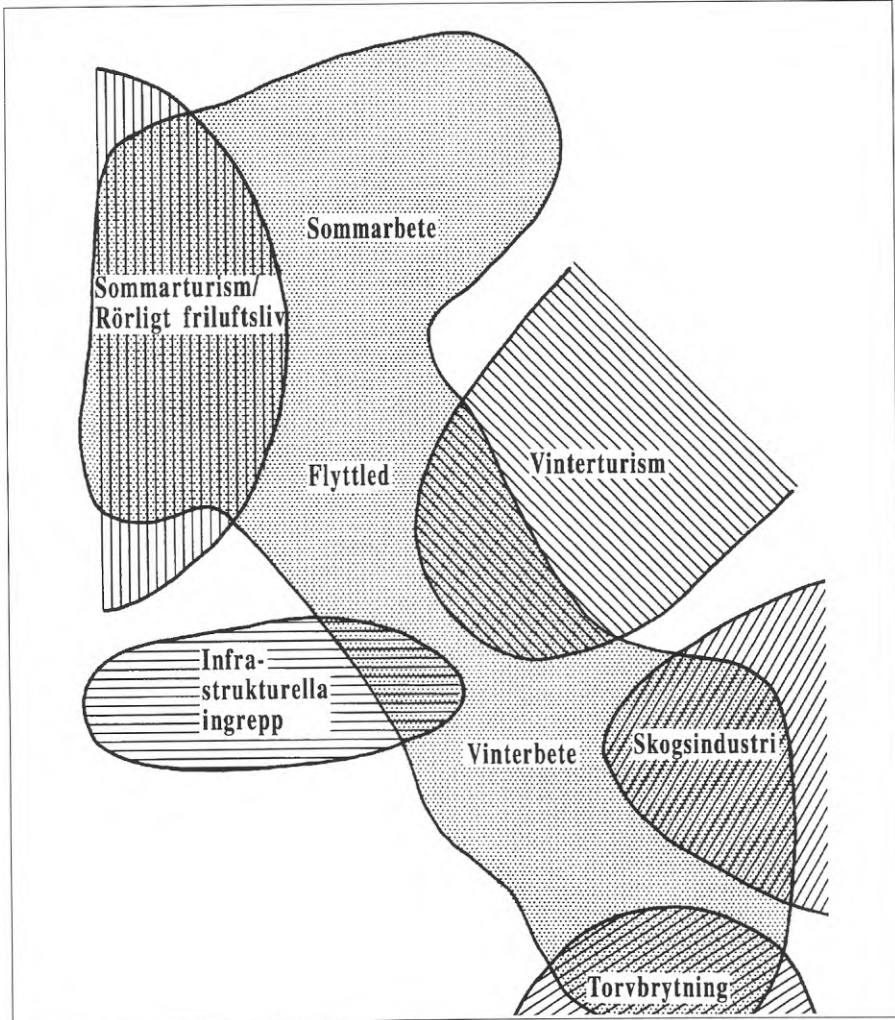
Vattenregleringarna har förändrat förutsättningarna för flyttning över vattendragen vintertid. Isförhållandena är mycket osäkra beroende på vattenflödet från kraftverken. Regleringarna medför även betesförluster och förändrat lokalklimat.

Förtätning av vägnätet och höjd standard på vägarna med ökad trafik och högre hastigheter medför ytterligare uppsplittring av betesområden. Antalet trafikdödade renar har ökat markant de senaste åren.

Turismexploateringarna medför inte enbart förlust av betesmark och störningar kring samhällena. Anläggande av spår och leder, anordnade turer samt den okontrollerbara skotertrafiken medför mycket stora störningar inom de tidigare ostörda och enhetliga betesområdena.

Den totala hotbilden för Handölsdalens sameby

Handölsdalens sameby är den sameby som utsatts för flest exploateringar både inom åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna. Inom åretruntmarkerna finns flera turistanläggningar och vinterbetesmarkerna utgörs av områden ett flertal stora samhällen med ett nätverk av vägar. Principskiss redovisas nedan.

Principskiss: Ingrepp i Handölsdalens sameby

Sommartid

Samebyns åretruntmarker utgörs av området kring Sylarna och Helags. Här finns Sylarnas fjällstation, leder och stugor. Tidigare har åretruntmarkerna mest utnyttjats turistiskt under vintern då renarna inte normalt befinner sig i fjällområdet. Idag marknadsförs dock fjällen särskilt för sina fördelar under försommaren och sommaren.

Vintertid har konflikterna inom renbetesfjällen inte tidigare varit så stora då renarna under denna tid normalt befinner sig på vinterbetesmarkerna. Men genom att locka turister till fjällen under vårvintern och försommaren uppstår stora problem under särskilt kalvningstiden. Vajorna och de nyfödda kalvarna behöver då lugn och ro samt tillgång till god och näringsrik föda. Turistströmningarna i området medför att renarna inte kan få den nödvändiga ron utan störs ideligen.

Ytterligare exploateringar i området är aktuella. Det finns planer på att etablera ett hotell i Sylarnaområdet. Därigenom kommer turistsäsongen att kunna förlängas och turistmängden att kunna utökas.

Skid- och vandringslederna i området bildar ett nätverk och splittrar betesområdet i mindre enheter och försvårar renskötelns avsevärt. Uppsamling och drivning av renarna är idag svåra att genomföra.

Under sommaren störs renarna särskilt under samlingarna inför kalvmärkningen av vandrande turister.

Trots information om pågående samling inför kalvmärkning strävar många turister mot ett och samma mål, att fortast möjligt komma fram till Sylarnas fjällstation för att erhålla natthärbärge.

Kalvmärkningarna är idag svåra att genomföra på grund av de yttre störningarna. Nyttjande av helikopter, fyrhjulingar och motorcyklar utgör en förutsättning för att kunna genomföra drivning inför kalvmärkningen, detta till stora kostnader för samebyn.

Under sommarkvällarna vandrar renarna ner i dalgångarna för att beta gröna växterna och för att vila. Till dalgångarna beger sig också turisterna på kvällarna för att slå läger inför natten. Detta gör att renarna störs och får söka sig upp på fjället igen och sedan försöka finna kvällsföda och nattro någon annanstans.

Under hösten

När hösten kommer vandrar renarna ner mot Särvfjället. Tidigare har Handölsdalens sameby utnyttjat området för höstbete men på grund av konkurrens om området är markerna för närvarande nerbetade. För att undvika konflikter och sammanblandningar mellan samebyarnas renhjordar passerar Handölsdalens samebys renar snabbt igenom området på hösten.

Genom att det ordinarie höstbetet inte kan utnyttjas som tidigare måste vinterbetesområdena även nyttjas som höstbete. Det innebär att vinterbetet nyttjas i betydligt högre grad än tidigare, och risken för nedbetning föreligger även här. Passagen genom Särvfjällsområden

medför stora risker för sammanblandningar med grannbyn som även nyttjar området. Skiljningsarbetet medför merarbete och stora kostnader för samebyn.

Möjligheter att finna andra och bättre flyttvägar än via Vemdalskalspasset är i det närmaste omöjligt. Alternativa flyttvägar finns kring Hede flygplats, över länsväg 315 och riksväg 84. Här planerar skoterklubben att även anlägga en krossbana mitt i renarnas flyttväg. Detta kommer ytterligare att försvåra möjligheterna till flyttning. Dessutom diskuteras uppsättande av stängsel runt flygplatsen, för att öka säkerheten vid start och landning. Detta innebär ett stort hinder i flyttvägen för renarna.

En annan alternativ flyttväg utgörs av den flyttled Tåssåsens sameby nyttjar direkt öster om Vemdalskalets turistanläggning. Flyttningen här löper genom ännu några obebyggda tomter, över länsväg 315 och genom fritidshusområdet söder om länsvägen. Flyttning kräver stora arbetsinsatser av renskötarna och utgör inget bättre alternativ än någon annan led.

Flyttning utmed flyttlederna är arbetskrävande. Flyttningarna sker normalt med skoter om vädret så tillåter. Dock kan flyttning med lastbil förekomma. Renarna tappar dock orienteringen om de flyttats med bil och har svårt att själva finna tillbaka till åretruntmarkerna på våren.

Passagera över vägarna, genom fritidshusområdena och turistanläggningarna kräver stora insatser vid flyttningarna. Både helikopterdrivning och polishjälp utgör förutsättningar för att flyttningen över huvudtaget ska kunna genomföras. Drivningarna medför mycket stora kostnader för samebyarna. Utmed alternativa flyttvägen via Hedlanda flygplats och söderut planeras även torvbrytning samt anläggande av travbana.

Vintertiden

Handölsdalens samebys vinterbetesmarker utgörs normalt av området mellan Vemdalskalet i norr och Sveg i söder. I väster begränsas området av Ljusnan och i öster av landskapsgränsen mot Jämtland och Norrälven. Sedvanerätten till renbete utanför renbetesfjällen har ifrågasatts av flertalet markägare. Rättsprocess pågår för närvarande.

Vinterbetesmarkerna utgörs av områden med flertalet stora samhällen och ett vägnät som skurit sönder tidigare enhetliga betesområden. Betesområdena har dessutom ytterligare splittras sönder genom skid- och skoterspår, skogsbruket, torvbrytningen och vattenregleringarna.

Genom att höstbete inte går nyttja att med risk för sammanblandningar med grannsamebyar, uppstår bristen på bete. Därför måste vinterbetet nyttjas under längre period än vad som normalt skulle och borde förekomma.

Vemdalen- och Klövsjöområdet nyttjas av Handölsdalens sameby för genomflyttning av en stor del av samebyns renar på hösten. Området utgör betesområde för två vintergrupper. På våren utgör området, trots allt, den smidigaste flyttvägen till åretruntmarkerna.

Under vintern utgör området kring Skorvdalsfjällen vinterbete för en av samebyns vintergrupper. Området har mycket goda betesförutsättningar trots störningarna som finns i omgivningen. Ytterligare störningar kan dock omöjliggöra nyttjandet av området.

Renskötarna har dock stora problem att bevaka renarna västerut mot Ljusnan för att undvika sammanblandningar med grannbyns renar. Detta medför även att renarna ofta passerar riksväg 84 och länsväg 514. Trafiken utefter vägarna har ökat markant de senaste åren och antalet trafikdödade renar har ökat drastiskt.

Födan under vintern utgörs i huvudsak av mark- och hänglav som finns i området.

Under våren

Vårflytten av renhjorden är trots allt mest lämplig och löper smidigast genom det trånga Skalspasset. I huvudsak flyttas hela samebyns renhjord genom detta område på våren.

Inför återflytten till renbetesfjäll drivs renarna till ett uppsamlingsområde nordost om Vemdalens samhälle, beläget kring Klockarfjällvallen. Därefter drivs renarna med helikopter och polishjälp utför Skorvdalsbranten, över länsväg 315 och den trånga passagen kring Norr Veman. Därefter släpps renarna och de får ströva mot fjällområdet. Uppsamling av renar som blivit kvar på vinterbetet sker i flera omgångar för flyttning över till norra sidan av passet.

Beroende på väder och betestillgång söker sig renarna - särskilt vajorna - upp mot fjällområdet för att söka lugn och ro inför kalvningen och för att beta gröna växter och toppskott.

Norge har framfört en önskan om att få anlägga en skoterled i anslutning till riksgrensens. På norska sidan råder nämligen skoterförbud. Genom en sådan led skulle det svenska fjällområdet kunna exponeras i högre grad för norrmännen.

Skid- och skoteråkare som befinner sig i fjällområdet under vårvintern och försommaren stör renarna under den känsliga kalvningstiden och försvårar möjligheterna för renarna att finna föda under denna tid.

Den totala hotbilden för Tåssåsens sameby

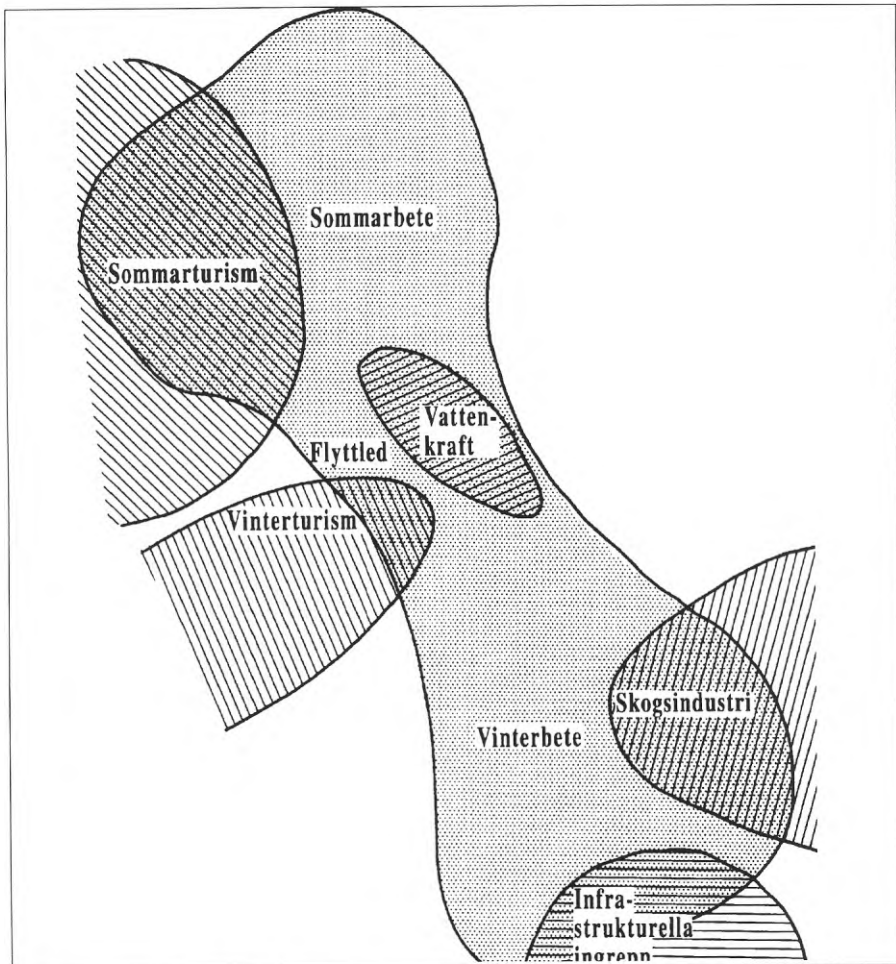
Tåssåsens sameby har utsatts för stora intrång genom vattenregleringar, skogsbruket och turismen. Både inom åretrunt- och vinterbetsmarkerna finns flera turistanläggningar bl a i Oviksfjällen samt i Klövsjö/Vemdalsfjällen. Principskiss se nästa sida.

Sommartid

Samebyns åretruntmarker utgörs av området kring Lunndörssfjällen, Anarisfjällen och Oviksfjällen. Närheten till Vålådalen, Vallbo, Mårdsundsbodarna, Fjällhalsen, Bydalen, Höglekardalen och Gräftåvallen gör att renarnas sommarland är välbesökt av turister på vandring. Två övernattningsstugor finns inne i fjällområdet samt två fiskecamper vid Glensjön och Anasjön. Till fiskecamperna transporteras fisketurister med flyg.

Ridturet i fjällen har blivit ett populärt semesteräventyr, dock inte utan störningar för renskötsel.

Efter att en väg mellan Bydalen och Gräftåvallen anlades på 1980-talet blev sommarlandet i Oviksfjällen mer lättillgängligt även för sommarturismen.

Principskiss: Ingrepp i Tåssåsens sameby

Genom sommarturismens rörelse i området kan inte renarna få den nödvändiga betesron och hjordarna splittras. På kvällarna uppstår konkurrens mellan tältande turister och renarna som söker bete i dalgångarna. Renarna störs och får därmed inte tillgång till det goda betet utmed vattendragen och möjlighet till nattvila.

Drivning av renarna inför kalvmärkningen genomförs med helikopter och andra motorfordon. Problem att genomföra drivningarna uppstår genom störningar från vandrande turister. En lösdrivande hund i renhjordens närhet kan spolia flera dagsverken för renskötarna när de försöker driva fram renhjordarna till t.ex kalvmärkningsanläggningarna eller inför flyttning.

Födän under sommaren består i huvudsak av gröna växter.

Under hösten

När hösten kommer vandrar renarna ner mot skogslandet för att beta gräs, örter, svamp och hänglav. Under hösten sker hornfejning och pälbyte.

Höstlandet utgörs av skogsområdet kring Oviksfjällen. Tidigare har dessa områden utgjort mycket fina hänglavområden.

Stora avverkningar har dock skett i området. Avverkningar i de fjällnära skogarna medför stora förluster av föda för renarna. Hänglav utgör föda under hela året men under speciellt hösten och våren kan hänglaven utgöra renens enda tillgängliga föda.

Genom avverkningarna försvinner inte bara hänglaven utan även marktäckets rivs upp och eventuell marklav försvinner. När kalkytan växer igen tar örterna överhand och marklaven försvinner. Dessutom har för trakten främmande trädslag planterats, tex contortatall, vilka inte bär hänglav och spridningen av befintlig hänglav försvåras väsentligen.

Dessutom förändras lokalklimatet på kalytorna. Tex isbildning på snötäcket försvårar eller till och med omöjliggör åtkomsten av betet.

Gödsling av skogsmarken har även försämrat förutsättningarna för lavförekomsten. Örterna tar överhand på gödslade marker och framförallt marklaven försvinner. Dessutom blir laven oaptitlig för renarna som drar sig bort till andra områden för att söka föda.

Sarvslakten äger normalt rum i början på september. Renarna drivs då till renskötselaneläggningarna i Glen. Därefter följer brunstperioden och renarna rör sig fritt inom höstlandet.

Under förjulsvintern drar sig renarna ner från fjället till hänglavsområdena kring Hitteke (Hottögsfjället) och Mårdsundsbodarna samt till området norr om Ljungan där det finns bra risbeten.

När markbetet blir oåtkomligt på grund av snöförhållandena drar sig renarna tillbaka till Oviksfjällen för att beta hänglav. Hänglavområdena är utomordentligt viktiga och har ofta en avgörande betydelse för renarna under en stor del av året. Trots detta har avverkningarna i de fjällnära områdena kunnat få fortgå.

Kring jultid drivs renarna till ett uppsamlingsområde runt Hosjöbottnarna och vidare till renskiljningsanläggningen i Alopnan. Flyttningen genomförs normalt med skotrar om vädret så tillåter. Dock kan flyttningen i vissa fall även ske med lastbilstransport. Biltransporter medför dock att renarna har svårt att orientera sig och inte kan finna tillbaka till fjällen själva.

Omfattande regleringar av vattendragen har försvårat drivningen av renarna till och från åretruntmarkerna samt medfört förluster av betesmark. Drivningen av renarna över vattendragen är mycket svåra beroende på de isförhållanden som råder. Lokalklimatet i områdena har förändrats och flyttningarna är mer komplicerade och svårforcerade.

I Alopnan sker skiljningen av slaktrenar och grupperingen av vintergrupperna. En stor del av samebyns renar drivs därefter söderut mot vinterbetesområdena.

Vintertid

Tåssåsens vinterbete sträcker sig från fjällområdet i norr till Älvros i söder. I väster begränsas området av landskapsgränsen mot Härjedalen och Norrälven. I öster sträcker sig betesområdet mot Gillhov och Ytterhogdal. Vinterbetsmarkerna inom Härjedalen har ifrågasatts av markägare. Rättsprocess pågår.

Normalt delas renhjorden i fyra grupper. Tidigare har Vemdalen- och Klövsjöfjällen utgjort ett vinterbetesområde för samebyn. Men på grund av att området för närvarande håller på att bli utbetat och är mycket turistintensivt försöker samebyn att endast utnyttja området för uppsamling och övernattnig. Dock avser samebyn att återigen nyttja området för vinterbete när förhållandena så tillåter.

Vemdalen- och Klövsjöområdet betingar ett för renskötseln mycket viktigt område. Betesförutsättningarna är trots avverkningar och turismen mycket goda. Dessutom är läget mycket strategiskt med hänsyn till flyttning till och från åretruntmarkerna. Renarna drar sig naturligt till området och samlas här och betar inför fortsatt flyttning.

Turismexploateringarna som genomförts i området har emellertid försvårat utnyttjandet av området. Bl a löper renarnas flyttled genom några ännu obebyggda tomter norr om länsväg 315. På södra sidan av vägen löper flyttleden rätt igenom fritidsbebyggelsen.

Flyttningen sker normalt i januari månad när skidsäsongen har kommit igång. Eventuella störningar, tex en skällande hund kan då spoliaera flera dagars arbete med drivningen av renhjorden.

Polis- och helikopterhjälp utgör en förutsättning för att flyttningen ska kunna genomföras.

Anläggningarna i Katrinabacken och fritidsområdena kring denna har naturligt minskat möjligheten att utnyttja området som tidigare. Tillkomna skid- och skoterspår försvårar ytterligare möjligheterna att utnyttja själva fjällområdet.

Under vintern betar renarna den mark och hänglav som finns inom området. På grund av splittrade vinterbetsområden har samebyn måst dela upp renhjorden i flera grupper än tidigare. Detta medför även att personella brister uppstår vid bevakning av hjordarna och vid flyttningarna.

Under våren

På våren flyttar delar av samebyns renhjord genom utredningsområdet. Flyttning sker normalt i april månad när skidturismen har högsäsong i området. Samma flyttväg genom fritidsbebyggelsen används. Stora risker för störningar föreligger den här tiden på året.

Flyttningen sker med hjälp av skotrar, helikoter samt polisbevakning genom svåra passager som tex Vemdalen- och Klövsjöområdet. Vajorna är dessutom den här tiden på året högdräktiga och mycket känsliga för störningar. I uppsamlingsområdet i Vemdalen/Klövsjöfjällen stannar renhjorden upp och betar och vilar sig inför fortsatt vandring upp mot åretruntmarkerna. Vajorna söker där lugn och ro inför kalvningen och näringsrik föda från toppskott vartefter grönskan kommer. Stora störningar av turismen den här tiden i fjällområdet är mycket påtaglig.

Renskötseln som näringsform

Rennäringens areella behov

Rennäringen är en areell näring som har behov av och utnyttjar stora landområden. (SOU 1989:41 s 195)

Under de senaste decennierna har rennäringen kommit i en situation präglad av ett ökande antal konflikter och svårigheter i förhållande till det kringliggande samhället. Detta gäller allt ifrån oenighet vad gäller fördelning av privata jakträttigheter, konflikter i förhållande till andra primärnäringsformer som jordbruk och skogsbruk, till konflikter i förhållande till allmänna offentliga intressen som kraftverksutbyggnader eller infrastruktursatsningar. Konflikterna är således mycket varierande både vad gäller skala och karaktär. Ett gemensamt drag är att flera olika näringar eller intressen konkurrerar om samma markytor.

Trots stor orsaksvariation finns två allmänna förhållanden som medverkar till att antalet konflikter under senare tid har ökat:

I) Fjäll- och skogsområden där rennäringen tidigare var ensam exploateras idag av flera andra (till dels mycket starka) näringar.

II) Renskötsel som näringsform har mycket stora areella behov.

För att kunna företa en adekvat bedömning av rennäringens intressen i olika konfliktsituationer är det avgörande att man har kännedom om bakgrunden till rennäringens areella behov. Detta förutsätter i sin tur vissa grundläggande kunskaper om renskötsel och dess förutsättningar. I det följande skall därför några av de grundläggande principerna för renskötselns utövande kort redovisas.

Tamrenskötsel är en traditionell samisk näringsform. Att samerna har utnyttjat renen för sitt livsuppehälle går mycket långt tillbaka i tiden. Övergången från jakt till tamrenhållning som näringsform har över stora delar av samiska bosättningsområdet skett för ungefär 1000 år sedan. Samerna har således över mycket lång tid lärt sig att utnyttja renens instinktiva beteende. Den kunskap och de erfarenheter som detta har ackumulerat har sedan överförts från en generation till den nästa.

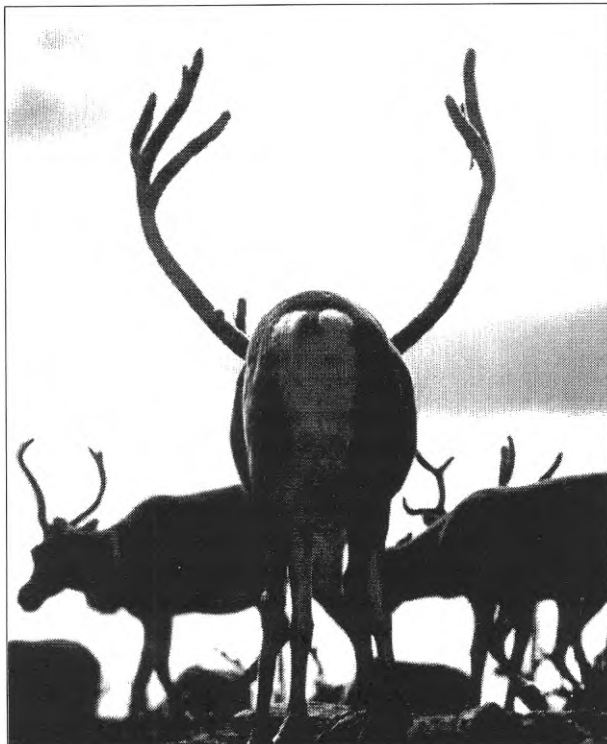
Renens instinkt medför att renen i sin anpassning till klimat och topografi utnyttjar olika betesområden under olika delar av året. Detta gör att renen under tiden av en säsong rör sig över stora områden. (Flyttningsleder på över 300 km är inte ovanligt!) Renens instinktiva beteende utgör fortfarande ett av grundelementen inom modern renskötsel, vilket bland annat återspeglats i samebyarnas geografiska gränser.

Funktionella samband

Utmärkande för rennäringen är att vitt skilda områden har ett funktionellt samband, som är känsligt för störningar. Detta medför att även begränsade intrång eller störningar i känsliga områden kan få betydande konsekvenser för renskötseln. (SOU 1989:41 s 195)

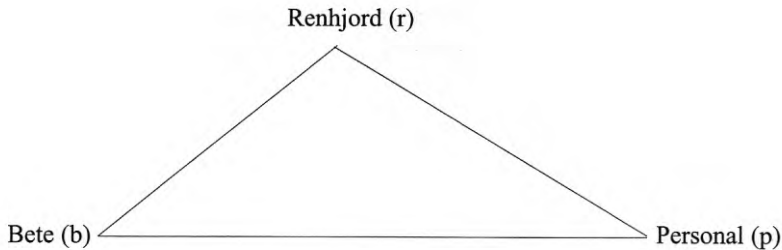
En förutsättning för att renskötarna skall kunna utföra sitt arbete är en grundläggande kunskap om dessa förhållanden med de lokala variationer som finns inom varje område. Renskötarnas uppgift är att leda renarna inom flyttsystemet på så sätt att det ger bästa möjliga ekonomiska resultat. Dels i form av högsta möjliga slaktvikt på djurbesättningen och dels i form av minsta möjliga onödiga extraarbete. En av renskötarnas viktigaste uppgifter är således att säkra betestillgången för sin renhjord. För att lyckas med detta använder renskötarna all sin kunskap om renens beteende, terrängens karaktär och samspelet mellan djur och människor. Den första kritiska faktorn för renskötsel som näringsform är alltså tillgång på **bete**. Varje flyttssystem inom samebyarna i Sverige är uppbyggt efter en avvägning av sådana externa förhållanden och uppgiften att säkra bästa möjliga betestillgång under olika delar av året. Dålig betestillgång under hösten kan t ex medföra att renarna drar sig mot vinterbetesområdena tidigare. Det finns alltså ett samband mellan de olika delarna av ett flyttssystem. Ändringar inom en del av systemet vill alltid ha konsekvenser också i andra delar av systemet. Ett flyttssystem kan därför bäst jämföras med ett organisk system, där ett ingrepp i en del av systemet får konsekvenser för hela systemet.

Inom varje årstidsland krävs tillgång på alternativa betesområden, beroende av klimatförändringar, tillfälliga sammanblandningar av olika renjordar, risk för nedbetning (vissa områden står t ex på återväxt), eller på grund av andra yttre störningar. Sammantaget gör dessa förhållanden rennäringen till en extremt arealkrävande näring.

Renhjorden utgör renägarens kapital. Detta förhållande gör att renägaren måste ha lång framförhållning, och ständigt göra korrekta avvägningar i form av vilka djur som skall sparas för att säkra kapitalet inför framtiden, och vilka som kommer att ge en tillfredsställande kapitalavkastning i form av slakt. Att en renhjord är optimalt sammansatt vad gäller kön och ålder och dessutom anpassas efter de naturgivna förutsättningarna är av vital betydelse för avkastningen renhjorden ger.

Ett annat förhållande som renägaren måste ta hänsyn till när han "sätter ihop en flock" är vilka **personella resurser** han förfogar över. Detta rör sig inte enbart om antalet personer som finns tillgänglig, utan är lika ofta en fråga om hur arbetet organiseras. Grundelementen i dagens renskötsel kan således sägas vara; bete, renhjord och personal. Dessa element utgör de grundläggande förutsättningarna för dagens renskötsel och står i förhållande till varandra enligt följande enkla modell:

Den kritiska poängen som modellen avser att belysa är att det finns ett ständigt pågående samspel mellan de olika grundförutsättningarna inom renskötseln. Varje ändring i någon av förutsättningarna vill därför ha direkta konsekvenser i förhållandet till de övriga.

Precis som all annan verksamhet sker det inom renskötseln ständiga ändringar i det vi här har kallat grundförutsättningarna: Klimatet ändrar sig och minskar betet, antalet personer förändras av olika skäl, och renhjorden kan drabbas av sjukdomar osv. Samtidigt är det viktigt att ha klart för sig att det inte finns något entydigt, 1:1 förhållande mellan de olika polerna i modellen. Man kan t ex inte utan vidare dra slutsatser att: mindre bete = mindre ren = mindre avkastning per person. Mindre bete kan t ex kompenseras med hjälp av tilläggsfoder. Men detta vill i sin tur få konsekvenser i form av t ex merarbete. Sluteffekten behöver emellertid inte nödvändigtvis vara mindre avkastning per person. Brist på personella resurser behöver inte heller leda till mindre renhjord. Detta kan t ex kompenseras genom ändringar vad gäller organisering av arbetet.

Under olika delar av årscykeln ställer t ex renhjorden olika krav vad gäller bevakning. Under flyttning behövs extrapersonal (eller vid brist på detta tekniska hjälpmedel som t ex helikopter). Under delar av vinter- och sommarsäsongen behövs mindre bevakning: Då kan flera enheter gå samman och för en period eller för ett särskild syfte bilda en arbetsenhet. Trots detta är det viktigt att ha klart för sig att ändringar i någon av renskötselns grundförutsättningar alltid vill medföra konsekvenser. Antingen i form av

anpassande ändringar i de övriga elementerna, eller i form av olika kompensatoriska åtgärder.

Vi har ovan berört möjligheten av att flera renskötare går samman och för en kortare eller längre period bildar en gemensam arbetsenhet. En effektiv renskötsel kan vara beroende av att denna möjlighet finns och utnyttjas. Den enskilda renägarens resultat är således i viss mån beroende av hans relationer till andra renägare. I första hand de inom samma enhet, och därefter relationerna till de övriga renägarna inom samebyn, och slutligen till renägare i övriga samebyar.

Varje renägare ingår således i ett större sammanhang som omfattar flera renägare i området. I första omgång de som ingår i samebyn, och därefter de som finns i de omkringliggande byarna. Rätten att utöva renskötsel är alltså inte enbart frågan om tillgång till ett renmärke, utan också en fråga om att bli accepterad som samarbetspartner. (Det finns flera exempel på renägarföretag som har lagt ned sin verksamhet på grund av svårigheter vad gäller samarbetet med andra renägare.) På samma vis gränsar de flesta flyttsystem med sina betesområden till ett annat flyttsystem. Varje enhet ingår därför i ett nätverk där de olika elementen samspelar med varandra.

Vad **en** renägare företar sig kan alltså få både direkta och indirekta konsekvenser för de övriga renägarna som ingår i samma nätverk. Andra yttre ingrepp i denna relationskedjan kan också få konsekvenser för organisatoriska förutsättningar som systemet bygger på.

Renskötsel kräver alltså en mycket komplicerad anpassning som varje utövare tar hänsyn till, och väger in, en rad olika faktorer. Att betrakta renskötseln enbart som en fråga om betestillgång delat på antalet renar blir således felaktigt. Ett sådant synsätt tar inte hänsyn till den anpassning som är nödvändig båda vad gäller topografi, klimat och till sociala faktorer.

Övriga förutsättningar

Statsmakterna har vid ett flertal tillfällen slagit fast att rennäringen är en förutsättning för samisk kultur. (Jfr kap 9) Renskötsel är således inte enbart en näringsform utan också en kulturyttring och en garant för den samiska kulturens fortsatta existens. De motstående intressen i samband med exploateringsplanerna i Vemdalen/Klövsjöområdet representerar således inte enbart olika näringsintressen, eftersom rennäringen också representerar en kulturform. Som sådan representerar rennäringen nationella intressen såväl som intressen för samerna som folkgrupp. Mot denna bakgrund har man från statens sida utvecklat särskilda lagar och förordningar för att tillvarata de särskilda intressen samerna som etnisk minoritet har i förhållande till nationalstaten. I enlighet med detta och i förhållande till de principer och målsättningar statsmakterna har uttryckt för den offentliga samepolitiken, skall vi i det följande kasta ljus över några moment som vi anser påverkar förutsättningarna i det aktuella ärendet utöver de rent näringsmässiga.

Rennäringens utvecklingsmöjligheter

PBL och NRL ställer krav på dokumentation av olika markanvändningsintressen. Mot denna bakgrund har rennäringssenheten vid Länsstyrelsen i samarbete med Tåssåsen och Handölsdalens samebyar redovisat respektive samebys markanvändning. Utvecklingsplaneringen avser att översiktligt kartlägga varje samebys egna resurser vad

gäller betesmark, anläggningar, renhjord, företag och medlemmar samt att vara ett handlingsprogram för den framtida utvecklingen av verksamheten." enligt Lantbruksnämnden i Jämtlands län. Utöver att redovisa rennäringens markanvändning och fungera som underlag för samebyarnas egen driftplanering syftar sådana sammanställningar till att "utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande markintressen samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering".

Detta planeringsunderlag har nu börjat beaktas i den kommunala planeringen, och kan framför allt få betydelse i framtida översiktliga planer. För rennäringen är det emellertid ett dilemma att samebyarnas utveckling framför allt handlar om hur näringen bäst kan tillgodoses i förhållande till utvecklingen inom andra näringar.

Som vi har påpekat tidigare är rennäringen en extremt arealkrävande näring. Till trots för att antalet renar under de senaste två decennierna har ökat och näringen de facto har haft behov av att utöka sin areal, har rennäringen varit tvungen att acceptera en tilltagande krympning av tillgängligt näringsområde (Här konstateras endast sambandet utan några kopplingar till den höga övertalighet som finns i vissa samebyar i förhållande till det av Länsstyrelsen fastställda rationella renantalet)

I samband med Samerättsutredningens genomgång av beslut i markanvändningsfrågor framkom att "rennäringens intressen ofta får stå tillbaka när de ställs mot andra samhällsintressen". Vidare konstaterar man att "ingrepp i renbetesmarkerna sällan sätts in i ett större sammanhang där konsekvenserna av flera ingrepp - tidigare och kanske kommande - beaktas." (Prop. 1992/93:32 s 228)

"Utveckling" inom rennäringen har därför i första hand kommit att betyda uppfinningsrikedom vad gäller anpassning till ständigt nya ingrepp som sätter nya gränser för näringen. Att tänka i **expansiva** termer, på samma sätt som konkurrerande näringar gör är svårt eftersom renägarna då måste tänka bort redan etablerade anläggningar och ingrepp.

Mot bakgrund av de intrång rennäringen över lång tid har varit utsatt för, förordade Statens planverk år 1983 en mer aktiv markpolitik med syftet att trygga rennäringens framtid, samt att nya vägar aktivt skulle prövas för att utveckla renskötseln i enlighet med de utfästelser som statsmakterna hade givit samerna genom besluten om den fysiska riksplaneringen. (Riksplaneyttrandet 1983 s 63) I samband med nuvarande regerings proposition om samerna och samisk kultur kan noteras att man gör bedömningen att någon expansion av rennäringen knappast är möjlig av praktiska orsaker.

Samhällsutvecklingen har alltså medfört att rennäringen och deras företrädare har kommit i en situation där deras viktigaste "utvecklingsåtgärd" har blivit att bevaka och begränsa andra näringars utvecklingsplaner. Från samiskt håll upplevs denna situationen som djupt orättvis eftersom man dels har ett handikapp vad gäller att presentera expansiva utvecklingsplaner, dels har känt sig tvungna att acceptera nya ingrepp inom sina betesområden. Länsstyrelsen i Jämtland har uppmärksammat detta förhållandet.

"Ofta framställs det önskemål som rennäringens företrädare ställs inför som ytterligt angeläget för samhällsutvecklingen i stort eller för ett lokalt ändamål med stor betydelse för ortens samlade befolkning. I bland läggs

saken fram på sådant sätt att rennäringens företrädare lätt får uppfattningen att de själva och deras näring får ta det fulla ansvaret för att projektet inte kan förverkligas.” (Rennäringen i länets näringsliv. Lst i Jämtlands län 1985 sid 56)

Bland rennäringens representanter upplevs det som mycket obehagligt och pressande att ständigt representera vad som upplevs vara ett hinder eller en begränsning i kommunernas planering för ökad sysselsättning och ett starkare näringsliv. En ändring av denna situation skulle kunna inverka positivt på relationen mellan samerna och den övriga delen av befolkningen rent allmänt. I vissa samhällen skulle det även medföra minskad spänning mellan befolkningen.

Rennäringen i den kommunala planläggningen

Genom PBL har statens inflytande över kommunernas beslut i markanvändningsfrågor begränsats väsentligt. Kommunerna har sålunda fått ett stort ansvar vad gäller avvägningen mellan olika intressen när det gäller användningen av mark och vatten. Staten har dock kvar ett avgörande inflytande vad gäller riksintressena. Från statsmakterna har man konstaterat att kunskapsunderlaget för att bestämma vilka områden som är av intresse för rennäringen i många kommuner är bristfälligt (SOU 1989:41 sid 220) Staten har ansvaret för att erforderlig planeringsunderlag finns tillgängligt, men detta behöver som regel preciseras ytterligare i samråd mellan företrädare för rennäringen och de kommunala myndigheterna för att kommunen på ett tillförlitligt sätt skall kunna redovisa rennäringen riksintresse i översiktsplanen enligt PBL 4:1.

Från statsmakternas sida har man rekommenderat att det för varje sameby utvecklas en såkallad ”konkurrenskarta”, enligt lantbruksstyrelsens förslag till kunskapsförsörjning. (Lantbruksstyrelsens meddelande 1987:2) Sådana kartor saknas för både Handölsdalens och Tåssåsens samebyar! (Dock har i detta arbete med MKB en konfliktkarta upprättats för aktuellt område för att kunna fastställa konfliktområden)

Slutligen kan det vara värt att uppmärksamma ett annat förhållande som bidrar till att göra rennäringen osynlig i den kommunala planläggningen, nämligen att samerna i liten grad tar del i det kommunala representationssystemet. Orsakerna till detta skall vi i detta sammanhang inte fördjupa oss i utan endast konstatera att detta medför att samiska intressen i allmänhet och rennäringen i synnerhet inte har direkta representanter som kan tillvarata deras intressen i den kommunala planläggningen. Detta förhållandet kan också bidra till att konservera eventuella motsättningar inom befolkningen.

Handölsdalens sameby har, vad gäller turismens exploatering i eller i anslutning till byn, efterlyst turismnäringens planer i ”klartext och med en långsiktig precisering”. (Utvecklingsplanering Handölsdalens sameby, lantbruksnämnden Jämtlands län, 1991 sid 20) Sådana önskemål skall ses mot bakgrund av ändringar i nuvarande översiktsplan i förhållande till tidigare fastställd områdesplan. (Beslut kf. 1978.12.11).

Vad gäller kommunens redovisning av ”framtida turistisk markanvändning” framgår planerna för utbyggnaden av Fjällstaden. Däremot saknas de nu planerade exploateringar inom Vemdalskskalet enligt Etapp I och II. Vemdalskskalet klassas i detta sammanhang som ”område som ur servicebelastningssynpunkt är olämpligt för större utbyggnader”.

Att den kommunala utvecklingen drivs framåt och att detta bland annat medför ändringar i tidigare kommunala planer är mycket väl förståeligt. Vad det däremot finns grund för att påpeka är att sådana omkastningar i den kommunala planläggningen gör det svårt för rennäringsen att i ett **långsiktigt perspektiv** bevaka sina intressen visavi de kommunala myndigheterna.

Två perspektiv

Rennäringsen är som vi tidigare har påpekat en extremt arealkrävande näring. Detta är också den grundläggande orsaken till det stora antalet konflikter mellan rennäringsen och andra intressen. I samband med sådana intressekonflikter framkommer ofta att parterna har olika perspektiv i sin upplevelse av konflikten och i sin bedömning av eventuella konsekvenser av en konflikt. I stor utsträckning handlar detta om att parterna har olika syn på vad rennäringsen är och vilka förutsättningar som måste finnas för att kunna upprätthålla en rationellt fungerande renskötsel. Eftersom det inte kan uteslutas att sådana förhållanden också påverkar den här aktuella konflikten skall vi i det följande klargöra detta något närmare.

Renskötseln är baserad på bestämda ekologiska och sociala förutsättningar och har med tiden kommit att bli den viktigaste kulturbärande verksamheten för samerna i dagens Sverige. Detta skiljer rennäringsen från alla andra näringar i Sverige.

Från icke-samiskt håll saknas ofta kunskap om dessa faktorer när man diskuterar rennäringsen. Bland merparten av den svenska befolkningen bosatt i närheten av renskötselområdet vill t ex det stora antalet konflikter orsakat av strövrenar utanför vinterbetesområdena, stå som renskötselns viktigaste kännetecken. (Jfr Rennäringsen i länets näringsliv. Lss i Jämtlands län 1985 sid 60) Representanter för andra, med rennäringsen konkurrerande näringar, betraktar oftast renskötseln uteslutande utifrån sitt eget näringsperspektiv. I samband med intressekonflikter mellan rennäringsen och övriga näringar uppstår därför diskussioner där parterna enbart ses som representanter för olika näringar. Från de kommunala och regionala myndigheters sida har man visat liten förståelse för, och vilja till att rätta till, denna för samerna olyckliga situationen.

Ett exempel på ett otillräckligt perspektiv i bedömningen av vilka konsekvenser olika ingrepp har för rennäringsen är den fram till nu överdrivna tro på ingreppets **mätbarhet** som grund för kompensation för rennäringsen.

Den kompensation som rennäringsen blir erbjuden i samband med konflikter där rennäringsen har förlorat mark, relateras nästan alltid till den aktuella förlusten av betesareal. Som vi har sett i inledningen kan ett markområde emellertid ha minimal betydelse som betesområde, men likväl vara av oerhört strategiskt värde. För rennäringsen kan eventuella ekonomiska ersättningar därför ofta upplevas som symboliska i förhållande till de begränsningar som arealingreppen påför rennäringsen. Orsaken till att kompensationer utformas på detta sätt hänger ihop med att det inom den offentliga administrationen har visat sig svårt att ta hänsyn till värden som inte är mätbara. Betesförluster däremot är mätbara precis som pengar. Ett område som för rennäringsen är viktigt i samband med flyttning, övernattning, eller som reservyta eller tillfällig samlingsplats, låter sig inte mätas på samma sätt som lavtjocklek multiplicerad med kvadratmeter. För rennäringsen kan ekonomiska kompensationer därför upplevas som en bekräftan av myndigheternas bristande förståelse för renskötsel som näring.

Inom andra näringar upplevs ofta eventuella hänsyn till rennäringen som orimliga utifrån ett perspektiv om att rennäringen förfogar över så stora markområden. ”Den här lilla ytan kan inte ha någon större betydelse”, är ett exempel på ett påstående som rennäringens representanter ofta konfronteras med. Utifrån samma perspektiv kan rennäringens protester mot nya planer på exploateringar upplevas som oresonabla.

I samband med markanvändningskonflikter mellan rennäringen och andra intressen har det visat sig att kommunerna i nästan alla fall tar ställning för de olika exploateringsföretagens planer. (SOU 1989:41 sid 216, Rennäringen i länets näringsliv. Lst i Jämtlands län 1985 sid 57) Orsaken till detta återspeglas i det förhållandet att exploateringsplanerna ofta representerar attraktiva utvecklingsplaner för kommunerna samtidigt som kunskapen om renskötselns villkor har varit begränsade. Detta har medfört att rennäringen ofta befinner sig i ett underläge i förhållande till sin motpart inom den kommunala planläggningen.

De möjligheter till samverkan, överenskommelser och kompromisser, som en integrerad planprocess ger rum för kan dessutom begränsas genom att parterna i diskussionerna lägger olika innebörd i samma begrepp: Ett exempel på detta kan vara vad man förstår med begreppet ”exploatera”. Tex menar kommunens representanter att Klövsjöfjället norr om riksväg 315 är oexploaterat eftersom det inte finns några anläggningar där. Inom rennäringen räknas området däremot som exploaterat eftersom det återkommande finns turister, leder och spårssystem där. För renskötarna är området alltså att anse som exploaterat eftersom man upplever väsentliga begränsningar i sitt näringsutövande i området.

En konsekvens av detta är att parterna lätt kan falla tillbaka på stereotypa uppfattningar om varandra och således blockera fortsatta diskussioner. I syftet att ge optimala möjligheter för samförståndslösningar under hela planeringsprocessen har det från arbetsgruppens sida varit viktigt att klara ut de problem som existerar vad gäller **relation**, **information** och **kommunikation** parterna mellan.

Turismen i Vemdalenområdet

Nulägesbeskrivning av turismen i området

Inom området ligger fem turistorter Klövsjöby, Storhogna, Vemdalskalet, Vemdalens by och Björnrike.

Inom detta område finns 1.000 hotellbäddar, 600 stugbybäddar och 2.000 fritidshus fördelat så att inom Klövsjö - Storhogna området finns 800 fritidshus och inom området Vemdalskalet - Vemdalens by - Björnrike finns 1.200 fritidshus. Med ett antaget genomsnitt på fem bäddar per fritidshus blir antalet fritidshusbäddar 10.000 st.

Sammanlagt finns alltså ca 12.000 bäddar inom aktuellt område.

Turistutbudet är uppbyggt runt de fem ovannämnda turistorterna.

Vinterturistaktiviteter bedrivs i Klövsjö, Storhogna, Vemdalskalet och Björnrike där de största alpina anläggningarna finns i Vemdalskalet, Björnrike och Katrinabacken i Klövsjö.

Totalt inom Vemdalen/Klövsjöområdet finns 54 pister och 27 liftar.

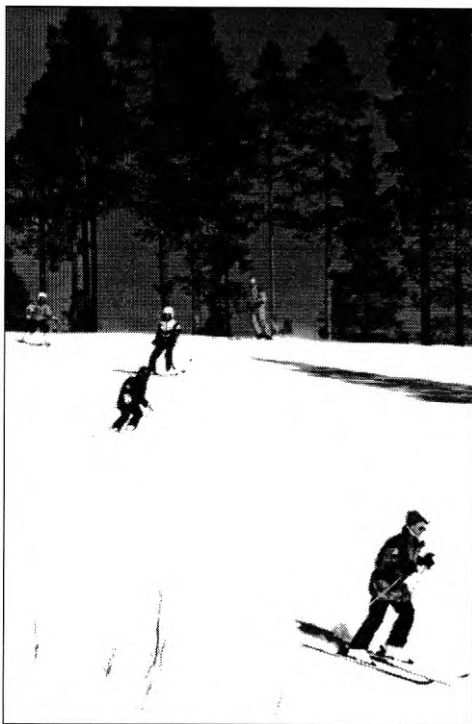
Norr om Vemdalskalet och väster om Storhogna utbreder sig ett ledssystem upp mot Oxsjön för tur- och längdåkning.

Mellan Vemdalskalet och Björnrike finns ytterligare ett ledssystem för tur- och längdåkning.

Sommarturism bedrivs i Klövsjö, Storhogna, Vemdalskalet och Vemdalens by.

Vemdalens by är områdets serviceort där det finns ett relativt stort utbud av service som t ex. vis livsmedelsaffärer, post, bensinstationer, bank, mäklare, tvätterier, olika hantverksföretag, taxi, åkerier, frisörer, byggfirmor, offentlig service i form av skola, förskola, hemtjänst, distriktssköterskemottagning och lokal kommunal administration.

I Klövsjö och Vemhån finns dessutom en hel del servicefunktioner.

Inom området finns sammanlagt 635 bofasta hushåll fördelat enligt följande:
Klövsjö - 210, Vemdalen - 325 och Vemhån - 100.

Med en antagen genomsnittstorlek på 2,1 personer per hushåll erhålles en permanent befolkningsstorlek inom området på 1.350 personer där Klövsjö har 450 personer, Vemdalen 700 personer och Vemhån 200 personer.

Koncernen Vemdalsfjäll

Koncernen Vemdalsfjäll består av anläggningar och verksamheter i Vemdalsiskalet och Björnrike samt 280 stugor som bokas och förvaltas av koncernen.

Koncernens moderbolag är VEMDALSFJÄLL AB och dess koncernchef är Anders Holmberg.

Koncernen består förutom av moderbolaget av Vemdalens Lift AB, Vemdalsfjäll Högfjällshotell AB och Björnrike Ski Country Club AB.

Vemdalens Lift AB äger och driver pister, liftar, skidskola, spår- och ledsystem samt övriga utomhusaktiviteter.

Vemdalsfjäll Högfjällshotell AB äger och driver Vemdalsiskalet med dess hotell och boendanläggningar, restauranger, camping och övriga inomhusaktiviteter.

Björnrike Ski Country Club AB äger och driver hotell, restauranger och inomhusaktiviteter i Björnrike.

Koncernen har en årsomsättning på i storleksordningen 75 miljoner kronor.

Arbetskraft

Inom koncernen Vemdalsfjäll skapas 135 årsverken, vilket innebär att 280 fysiska personer har sitt arbete inom Vemdalsfjäll under högsäsong.

Fn finns 29 tjänstemän som är helårsanställda.

Vintersäsongen sträcker sig från november till sista april.

Sommarsäsongen innefattar tiden 15 juni till sista september.

Vemdalsiskalet har öppet hela året förutom maj och halva juni.

Björnrike har stängt under sommarsäsongen.

Fördelningen mellan kvinnlig och manlig arbetskraft är ungefär fifty-fifty.

Fördelningen av årsarbetskraften på ute-aktiviteter såsom liftar, snö tillverkning, spår, skidskolor pistmaskiner etc. och inne-aktiviteter som hotell, restaurang, städ, shopping etc. är 40 % resp 60 %.

Männen är företrädelsevis anställda på uteaktiviteter och kvinnorna inom inneaktiviteter.

Arbetskraften rekryteras så långt som möjligt lokalt från Vemdalen, Vemhån, Klövsjö och Hede. Hela 68 % av årsarbetskraften rekryteras lokalt.

För de säsongsanställda tillhandahåller företaget ett 50-tal personallägenheter som kommunen står för. Inkomsten för hyra till anställda för Vemdalsfjälls del uppgår till hela 500.000 kronor per år.

Bäddkapacitet

Inom koncernen finns följande bäddkapacitet:

Björnrike hotell	400 bäddar
Vemdalskalets hotell	300 bäddar
Stugor och lägenheter som företaget förvaltar och bokar är 280 st.	1.800 bäddar
Totalt	2.500 bäddar

Beläggning

Under vintersäsongen från vecka 52 till vecka 17 är den genomsnittliga bäddbeläggningen 60 - 70 % på 2.500 bäddar, vilket innebär att koncernen i genomsnitt har en beläggning på mellan 1.600 - 1.750 personer i veckan. Under vissa sportlovsveckor samt påskveckorna är beläggningen betydligt högre medan beläggningen under framförallt januari är lägre.

Beläggningen under sommartid är betydligt mindre än vintertid och beräknas till mellan 30 - 40 % på Vemdalskalet inkl stugorna. Björnrike är stängt under sommarsäsongen.

Marknader

Enligt gjorda marknadsundersökningar kommer företagets gäster till ca 50 % från Stockholms län.

Övriga områden från vilka kommer över 8 % av gästerna är Östersund, Sundsvall, Gävle, Uppsala samt Malmö och Göteborg under sportlov och påsk.

Vad gäller marknader under sommarsäsongen sammanfaller dessa i stort med vintermarknaderna.

Målgrupper

Målgrupperna under vintersäsongen, fördelat efter omsättning på hotellboendet är familjer 25 %, konferenser 50 % och övrigagäster 25 %.

Procentuell fördelningen av personer på hotell och stugor/lägenheter är vad gäller antal personer 20 % resp 80 %.

Målgrupperna under sommarsäsongen är huvudsakligen bussresenärer och pensionärsgrupper till hotellet och familjer till stugorna/lägenheterna.

Aktiviteter

De huvudsakliga aktiviteterna vintertid är alpin skidåkning och längd- och turåkning.

Inom Vemdalsfjälls område finns 15 liftar med 30 nedfarter.

En största fallhöjd på 385 meter ger området goda möjligheter till variationer allt från krävande "svarta" pister för proffs till "gröna" nybörjarbackar.

För att säkra snötillgången har snökanonsystem byggts i både Vemdalskskalets och Björnrikes pistsystem vilket medfört att god åkbarhet nu kan garanteras från mitten av november till 1:a maj.

För längdåkning finns motionsspår dels norr om Vemdalskskalet och dels norr om Björnrike där preparering sker med 4,5 meters pistmaskin, vilket möjliggör både klassisk skidåkning och skating. Här finns olika slingor på 2,5 km, 5 km och 7,5 km.

För turåkning finns ett ledssystem med målpunkter norr om Vemdalskskalet upp mot Oxsjön och ett ledssystem mellan Vemdalskskalet och Björnrike.

Inom området finns ett antal uppmärkta skoterleder.

Vad gäller de olika spår- och ledsystemens lokalisering, se karta som redovisar de olika exploateringsnivåerna längre fram i texten.

Vintersäsongen kan indelas i följande perioder nämligen; försäsongen från då området fått snö till jul - denna period frekventeras av träningsgrupper och tidigt intresserade skidåkare från närområdet, jul och nyår - då framförallt hotellen fylls med jul- och nyårsfirare,

januari och fram till sportloven - lågsäsong för veckogäster men i regel bra weekendbeläggning, februari, mars, april - detta är vinterns högsäsong då alla kategorier av gäster finns inom området och då de verkliga topparna infaller under sportlov och påsklov.

Övriga vinteraktiviteter som kan bedrivas inom Vemdalsfjällsanläggningar är telemarksåkning, snowboard och på vissa ställen under vissa förutsättningar offpiståkning.

Ett stort antal tävlingar har arrangerats i Vemdalsens pister såsom Telemarks-VM, Alpina SM och World Cup i slalom. Strax före påsk arrangeras årligen den sk Oxsjörundan som är en skidtävling för både elit och motionärer.

Konferensutflykter till olika utflyktsmål med skoter, vessla och skidor, med t ex. middag ute på fjället är exempel på andra typer av arrangemang som anordnas på Vemdalsfjälls anläggningar.

Exempel på sommaraktiviteter är fjällvandringar, fisketurer, ridning i samarbete med ridklubben i Vemdalen, golf i Björnrike samt olika kulturarrangemang.

Hot

Koncernens bedömning vad gäller framtida hot kan sammanfattas i två huvudpunkter, dels att lågkonjunkturen fortsätter dels den höga utlåningsräntan.

Med lågkonjunkturen följer ökad arbetslöshet, minskade disponibla inkomster, sparpaket etc. Detta medför att köpkraften minskar och självfallet påverkar benägenheten att köpa semesterveckor i fjällen.

För företagets del är situationen med det höga ränteläget mycket arbetsam, då anskaffning av nytt kapital blir både kostsamt och riskfyllt.

Möjligheter

Vad gäller bedömningen av framtida möjligheter framhålls följande inom koncernen.

Närheten till huvudmarknaden Stockholm/Mälardalen. Avståndet till huvudmarknaden är konkurrenskraftigt i förhållande till konkurrensområdena med avseende på andra fjälområden inom bilavstånd.

Utvecklingsbar terräng. Koncernen har många fina utvecklingsområden både för alpin skidåkning och för olika längd- och tursystem.

Bra kombinationsmöjligheter av alpin- och längdskidåkning.

Mera och flera kortsemestrar.

Flytande kronan. Detta innebär i praktiken en devalvering, vilket gör svenska turistprodukter billigare gentemot utlandet.

Vemdalsfjäll strävar efter att utveckla en turismprofil som bygger på både kvantitet och kvalitet. Attraktiva utförsåkningssystem kan endast skapas om systemen blir tillräckligt stora och variationsrika, vilket förutsätter många besökare för att kunna utvecklas dithän. Det är också genom att expandera som företaget förmår att skapa arbetstillfällen i bygden.

Framtida projekt inom koncernen

Konsolidering och kvalitetsförbättringar av nuvarande vinterprodukter.

Sammanbyggande av Vemdalskalet och Björnrike för alpinskidåkning.

Etappvisa bäddutbyggnader.

Golfbana i Klövsjö/Vemdalen

Öka sommarsatsningarna och förbättra sommarprodukterna för att bli kunna behålla kvalificerad personal året runt.

Satsa på nuvarande vintergäster i syfte att de ska återkomma även som sommargäster.

Gällande rätt

I det följande redovisas de viktigaste reglerna i plan och bygglagen (PBL), naturresurslagen (NRL) och rennäringslagen (RL) som rör de områden vår utredning behandlar. Vissa utdrag ur förarbeten, motivtext samt handböcker redovisas också.

Plan- och bygglagen(PBL)

I PBL 1:3 anges:

Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan som omfattar hela kommunen. Översiktsplanen ska i stort ange hur mark- och vattenområden är avsedda att användas och hur bebyggelseutvecklingen bör ske. Översiktsplanen är inte bindande för myndigheter och enskilda.

Regleringen av markens användning och bebyggelsen inom kommunen sker genom detaljplaner.

Kopplingen mellan PBL och NRL regleras i PBL 2:2

Vid planläggning och i ärenden om bygglov och förhandsbesked skall lagen om hushållning med naturresurser mm tillämpas.

Naturresurslagen verkar genom andra lagar och det är i kommunens översiktsplan som den samlande avvägningen mellan de olika markanvändningsintressena görs. Vägningen styrs bl.a av innehållet i naturresurslagen med tillhörande förarbeten.

Länsstyrelsens granskning enl PBL 4:9:

Länsstyrelsen skall granska kommunens översiktplan och i yttrande bl a redovisa om förslaget inte tillgodoser riksintressena enligt NRL. I de fall riksintressen inte tillgodoses kan länsstyrelsen begära överprövning av efterföljande detaljplaner och ytterst häva kommunens beslut att anta planerna.

Naturreisurslagen (NRL)

Rennäringen är av riksintresse, vilket framgår av NRL 2:5

Mark- och vattenområden som har betydelse för rennärigen eller yrkesfisket eller för vattenbruk skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringarnas bedrivande. Områden som är av riksintresse för rennärigen eller yrkesfisket skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

I förarbetena till NRL (Prop 1985/86:3 sid 57) anges att rennärigen är en förutsättning för den samiska kulturen. Riksdagen har i olika sammanhang uttalat att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras. Detta innebär att det måste finnas grundläggande förutsättningar för rennärigen inom i princip varje sameby, nämligen en säker tillgång till sådana områden inom både åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna som har avgörande betydelse för möjligheten att bedriva rensköttsel. Det kan gälla bl.a flyttningsled, särskilt sådana avsnitt där pga terränghinder mm alternativa framkomstvägar saknas. Det kan också gälla viktiga kalvningsland och områden med särskilt goda betesförhållanden.

De viktigaste delarna av renskötsemarkerna bör därför ges starkt skydd i NRL mot exploatering. Det är av stor betydelse att beakta de funktionella samband som måste finnas mellan olika delområden för att rensköttsel ska vara möjlig och samekulturens fortbestånd därmed garanteras.

Enligt departementchefen innebär de särskilda reglerna i NRL för renskötseområdena en förstärkning av rennärigenes ställning i kommunernas planering och i mål och ärenden enligt de lagar som anknyts till NRL.

Genom bestämmelser i PBL och NRL ges kommunerna stora möjligheter att styra samhällsbyggandet på ett från allmän synpunkt lämpligt sätt. Detta gäller inte minst i fråga om lokalisering och utformning av anläggningar och områden för turismen. De föreslagna bestämmelserna bör ge samebyar inflytande i kommunernas fysiska planering, beslut om planer och exploateringsåtgärder mm enligt de lagar som anknyts till NRL.

I kap 3 finns särskilda hushållningsbestämmelser för vissa områden i landet:

NRL3:1

De områden som anges i 2-6 §§ är med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns i områdena, i sin helhet riksintresse. Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får komma till stånd i dessa områden endast om hinder inte möter enligt 2 - 6 §§ och om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar området natur- och kulturvärden. Bestämmelserna i detta kapitel utgör inte hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet

Även turismen och friluftslivet är av riksintresse, vilket framgår av NRL 3:2

Inom följande områden skall turismen och friluftslivets, främst rörliga friluftslivets, intressen särskilt beaktas vid bedömning av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön;

-

-

Fjällvärden från Transtrandsfjällen i söder till Tretrikersröset med undantag från de fjällområden som anges i 5 §.

Av förarbetena framgår att planeringen inom dessa områden skall utgå från syftet att det på ett ändamålsenligt sätt ska kunna användas för friluftsliv och turism. I paragrafen anges också att den bofasta befolkningens intressen skall beaktas. Områdena utgör också det som tidigare kallades primära rekreationsområden. Det geografiska hushållningsbestämmelserna i tredje kapitlet syftar enligt departementschefen inte till att generellt förhindra exploateringsföretag inom de vidsträckta områden som är berörda. Tvärtom är det önskvärt att olika verksamheter kan lokaliseras inom områdena så att t ex en utveckling av det lokala näringslivet kan komma till stånd. Olika områden har olika förutsättningar för utveckling av turism och friluftsliv.

I Boverket m fl:s handbok om naturresurslagen anges behovet av att göra regionala överväganden vid utbyggnad för turism så att en lämplig struktur och omfattning kan erhållas på anläggningarna. Anläggningar bör lokaliseras till områden som främjar långsiktiga regionala- och sysselsättningspolitiska önskemål.

I NRL 2:10 ges vägledning vid vägning mellan flera riksintressen:

Om ett område enligt 5-8 §§ är av riksintresse för flera oförenliga ändamål, ska företräde ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vatten och den fysiska miljön i övrigt.

I förarbetena och i Boverket m fl:s handbok om naturresurslagen framgår att bedömningar som görs i samband med den kommunala planeringen av vad som i ett visst fall är en från allmän synpunkt lämplig användning av mark och vatten, är naturligtvis av stort intresse. Det är det också när det gäller att göra avvägningar mellan olika intressen, som ytterst ska hävdas av staten. Det är kvaliteten i det beslutsunderlag som prövningsmyndigheten sammantaget förfogar över och styrkan i argumentationen om vad som på lång sikt kan anses vara lämpligast ur allmän synpunkt, som bör avgöra vilket av det nationella intressena som vid ett visst fall ska prioriteras.

När det gäller avvägningen mellan konkurrerande anspråk anges vidare i förarbetena att om det motstående intresset bedöms vara mycket angeläget och ägnat att främja från allmän synpunkt lämplig utveckling av markanvändningen, kan hända att det måste tillåtas att det nationella intresset påtagligt skadas. Detta bör dock endast komma i fråga när det gäller konkurrerande anspråk och behov vilka också är av stor betydelse från nationell synpunkt och för vilka avvägningsregeln i NRL 2:10 således är tillämplig.

Begreppen ”skall skyddas” och ”så långt möjligt skyddas” enl NRL 2:5:

Områden som har preciserats som riksintressen skall enl NRL 2:5 skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra bl a rennäringens bedrivande. För övriga områden som ej särskilt utpekats som riksintressanta gäller följande.

Om begreppet ”så långt möjligt skyddas” som bl a anges i NRL 2:5 framgår av förarbetena att den avvägning som skall göras mellan det skyddade intresset och motstående intresse skall innefatta hänsynstagande till praktiska och ekonomiska konsekvenserna av det skydd paragrafen ger. I första hand är avsikten att ge utrymme i det enskilda fallet för samhällsekonomiska hänsynstagande, t ex med hänsyn till regionalpolitiska eller sysselsättningspolitiska intressen. Även konsekvenserna för berörda enskilda intressen ska vägas in.

I uttrycket ligger dock också att enbart ekonomiska hänsynstagande inte får äventyra de värden som bestämmelserna avser att skydda, annat än om en samlad bedömningen enligt NRL 2:1 visar att det främjar en från allmän synpunkt god hushållning.

I en konkurrenssituation kan olika verksamheter pga skyddskravet få vidkännas ökade kostnader för alternativ lokalisering eller särskilda skyddsåtgärder. Hur stor merkostnad som det kan bli fråga om bör bero på hur stort det allmänna intresset är av att verksamheten ifråga kommer till stånd. I de fall det föreligger konkurrens om en resurs mellan två verksamheter (närings) som båda anses vara av allmänt intresse att främja och där det inte finns utrymme att tillgodose båda verksamheternas behov på ett tillfredsställande sätt torde det ofta vara rimligt från såväl allmän som enskild synpunkt att ge företräde åt det mest lönsamma utnyttjandet av den resurs som näringarna konkurrerar om. (Prop 1985/86:3 sid 66, 155). Härvidlag måste dock alltid beaktas det grundläggande skyddet för t ex rennäringsen som riksdagen uttalat i olika sammanhang och som framgår av förarbetena till NRL.

Kravet på miljökonsekvensbeskrivningar finns i NRL 5:2

Enligt NRL 5:2 får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, föreskriva att det i ärenden enligt någon av de lagar som anges i 1 kap. 2§ (PBL, miljöskyddslagen, naturvårdslagen m fl) skall upprättas en miljökonsekvensbeskrivning.

Enl NRL 5:3 skall miljökonsekvensbeskrivningen möjliggöra en samlad bedömning av en planerad anläggnings, verksamhets eller åtgärds inverkan på miljön, hälsan och hushållningen med naturresurser.

Miljökonsekvensbeskrivningar skall enl NRL 5:4 bekostas av den som ansvarar för verksamheten eller som skall vidta åtgärden i fråga.

Ny förordning till NRL

Förordningen SFS 1993:191 om tillämpningen av lagen om hushållning med naturresurser m m har trätt i kraft den 1 juli 1993. Den gäller för alla de NRL-anknutna lagarna, dvs även plan- och bygglagen.

Förordningen innehåller bla regler om ansvaret för underlag om riksintressen och om underrättelser till regeringen samt om uppsikt och tillsyn över hushållningen. Boverket anges som ansvarigt för uppsikten över de särskilda hushållningsbestämmelserna för de områden i landet som anges i 3 kap NRL. Den myndighet som skall tillämpa bestämmelserna i 2 och 3 kap NRL, i ett ärende, skall i sitt beslut ange om den prövade anläggningen eller åtgärden går att förena med en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurserna enligt dessa bestämmelser samt med den för området gällande regionplanen eller kommunala översiktsplanen.

Av 6 kap 1 § NRL framgår att beslutsmyndigheten, tex kommunfullmäktige och byggnadsnämnd, är skyldig att tillse att planeringsunderlag, belyser hushållningsfrågan, och att det finns tillgängligt i ärendet.

I beslutet skall anges om den prövade anläggningen eller åtgärden går att förena med en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurserna enligt 2 och 3 kap NRL. Det gäller med andra ord inte bara frågan om riksintressen utan även andra allmänna intressen samt den samlade bedömningen av beslutets långsiktiga betydelse för hushållningen.

Förordningens 5 § förtydligar det krav som alltid funnits grundat i NRL, nämligen att det skall framgå av besluten både hur detta underlag och hur avvägningssreglerna i NRL tillämpats. Detta gäller alla beslut då 2 och 3 kap NRL skall tillämpas, med undantag av beslut om avskrivning, komplettering eller liknande.

Vidare skall anges om beslutet är förenligt med den för området gällande kommunala översiktsplanen. Översiktsplanens centrala roll, som samlat dokument för allmänna intressen vid beslut enligt PBL och de övriga NRL-anknutna lagarna förtydligas därmed.

Rennäringslagen (RL)

Renskötsel får endast utövas av samer och vilar på urminnes hävd, enl RL § 1

Den som är av samisk härkomst (same) får enligt bestämmelserna i denna lag använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar.

Rätten enligt första stycket (renskötselrätten) tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd.

Renskötselrätten får utövas av den som är medlem i sameby.

Renskötselrätten är en kollektiv rätt som endast får utövas av medlem i sameby. Samebyn är ensam bärare av renskötselrätten inom byns område. I renskötselrätten ingår utöver rätten att hålla renar bl a också rätt till jakt och fiske och rätt att ta virke för husbehov.

Renskötselområdets utbredning grundas dels på beslut, dels på sedvana. Området är indelat i åretruntmarker och vinterbetesmarker, enl RL § 2

Renskötsel får bedrivas...

1. hela året (året-runt-markerna)... på renbetesfjällen i Jämtland,...

2. den 1 oktober-30 april (vinterbetesmarkerna)...inom sådana trakter utanför ... renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivits vissa tider av året.

Renskötselrätten har samma skydd mot inskränkningar som äganderätten, vilket framgår av bl a RL § 26 st 1, § 28 och § 29

Regeringen kan förordna om upphävande av renskötselrätten för visst markområde, när området behövs för ändamål som avses i 2 kap. expropriationslagen.

Medför upphävande av renskötselrätt skada eller olägenhet för renskötseln ... utgår ersättning därför.

Ifråga om upphävande av renskötselrätt och ersättning med anledning därav gäller ... i tillämpliga delar bestämmelserna i expropriationslagen om expropriation av särskild rätt till fastighet.

RL § 65 innehåller några viktiga hänsynsregler

Vid renskötselns utövande skall hänsyn tas till andra intressen.

Renarna skall så vitt möjligt hindras från att komma utanför samebyns betesområde eller att annars vålla skada eller olägenhet.

Flyttning av renar skall ske i samlade flockar. Väg skall tas där minsta skada vållas. Vid flyttning skall tillses att renar inte lämnas kvar på område där renskötsel inte är tillåten.

Flyttning som sker utanför samebyns betesområde skall ske utan onödigt tidsutdräkt.

Inledningen av § 65 "...skall hänsyn tas..." utgör rennäringslagens huvudbestämmelse vad avser hänsynstagande vid renskötselns utövande. Motsvarande hänsynskrav åvilar också jord- och skogsbruket. De i § 65 efterföljande styckena utvecklar hänsynsbestämmelsens närmare innebörd i ett par bestämda avseenden. I en ny § 65a har preciseringarna kompletterats med bestämmelser om hänsyn till natur- och kulturvård: "...hänsyn som vid renskötseln skall tas till naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen."

Omvänt finns i RL § 94 skyddsbestämmelser till förmån för renskötseln

Till böter döms den som med uppsåt eller oaktsamhet

1. stänger av fastställd eller annars gällande flyttningsväg för renar eller vidtar åtgärder på eller invid vägen så att dess framkomlighet väsentligt försämras

2. skrämmar eller på annat sätt ofredar renar som uppehåller sig på ett område där renskötsel då är tillåten,

3. obehörigen driver bort renar från ett område där renskötsel då är tillåten eller hindrar renar från att beta på ett sådant område, ...

Förarbetena betonar att renen representerar ett högt värde för renägaren och att jämte ovannämnda bestämmelser gäller givetvis också brottsbalkens regler om förmögenhetsbrott om någon angriper den förmögenhet renarna representerar. Därför har inte tagits in några särskilda regler i rennäringslagen om straff för dödande eller skadande av renar.

Vad säger forskningen om konsekvenserna för rennäringen?

En ökad mänsklig aktivitet på olika sätt inom ett betesområde för ren eller intill en flyttled medför olika grader av störning beroende på typ av aktivitet. Enligt Eigil Reimers litteraturstudie *VIRKNINGER AV MENNESKELIG AKTIVITET PÅ REIN OG CARIBOU* och Öyvind Ravnas avhandling *VEGFRAMFÖRING I REINBEITELAND - med hovedvekt på verdsetting i erstatningsrettslig sammenheng* kan en del sammanfattande slutsatser dras.

Renen reagerar med stress främst till följd av lukt- syn- och hörselintryck. Reaktionen kan variera mellan att renen uppmärksammar störningsobjektet till att renen skräms till panisk flykt.

Om objektet associeras med människor har den genast en större störningseffekt som oroar och skrämmer renen. Detta är fallet om renen uppfattar människan som ett hot på något sätt. Renens reaktion på störning är också beroende av årstiden. Den känsligaste tiden är under vintern och våren, särskilt under kalvningstiden.

Renen reagerar endast lite om objektet, inte associeras med människor, befinner sig på ett som renen uppfattar som säkert avstånd, inte rör sig mot renen eller har en kurs som verkar kollidera med renens.

Det som renen uppfattar som hinder och som den ogärna passerar är t ex vägar, järnvägar, vattendrag, kraftledningar, turistleder, stängsel och byggkonstruktioner av olika slag. Särskilt påtagligt är hindret, t ex en led med kringaktiviteter, när denna är placerad i en dal där renen har god översikt. Även anläggningskonstruktioner i öppen terräng ger ett synintryck som gör att djuren undviker området. Renen forserar inte ett hinder förrän den känner ett absolut behov och stressas i hög grad av att inte komma förbi. Vana och inlärning har stor betydelse för renens utnyttjande av t ex ett betesområde eller en flyttled.

Terränggående fordon är mer stressande för renen eftersom de kan dyka upp på oväntade platser. Särskilt påtagligt är det om renen förföljs, t ex av en skoter, då måste renen avsätta mycket energi till flykt. Renen reagerar mer på ljud som den förknippar med obehag, t ex skotrar som vid upprepade tillfällen jagar den. Färd med terränggående fordon kräver därför både kunskap och disciplin när det finns renar i området. Renar kan dock vänja sig vid motorfordon som har fasta rutiner, t ex bil på en väg eller skotrar som går på en led.

Småflygplan och helikoptrar skrämmer renen om de framförs på mycket låg höjd. Helikoptern är dock den som är mest stressande.

Renens energibehov och överlevnad är beroende av energibalansen mellan födointag genom bete och förbrukning av energi genom aktivitet. Födointaget skall tillgodose det energibehov som den dagliga aktiviteten kräver för bl a tillväxt, fettlagring, fosterutveckling och mjölkproduktion. Den dagliga aktiviteten består av grävning efter bete, betning, vila, gång, löpning mm.

Det ideala är att det finns gott om bete som renen kan gräva fram utan större problem och att renen inte störs inom sitt betesland. Då åtgår det lite tid och energi till andra andra aktiviteter än just betning. Energiförbehovet blir då inte så stort eftersom renen inte blir skrämmd eller oroad och behöver spilla energi på jakt efter föda.

Vid det förhållandet att renen istället ofta blir störd och skrämmd av t ex mänsklig aktivitet inom betesområdet blir följden att renen måste avsätta mer tid och energi åt rörelser och flykt istället för att kunna ägna tid åt vila och bete. Renen har därigenom mindre tid för energiintag fast energibehovet är större. En ren som löper förbrukar dubbelt så mycket energi som en som betar och fyra gånger så mycket som en som ligger i vila.

Konsekvensen av detta är att renens tillväxt upphör och i slutändan får det negativa följder för de grundläggande förutsättningarna för reproduktion. En ren i sämre kondition löper också större risk att duka under för rovdjur och sjukdomar. I slutändan är det renskötarnas ekonomi och framtida överlevnad som står på spel.

8. VAL AV ALTERNATIV ATT KONSEKVENSBESKRIVA

I vårt fall är det turismen som står för behovet av ytterligare markområden för boende och aktiviteter. Rennäringsens markbehov är snarare av karaktären "status quo" om man utgår från det av staten angivna lämpliga renantalet för respektive sameby.

Turismens framtida utveckling är svårbedömd. Den är beroende av marknaden, trender, samhällsekonomin, skattesystem o s v. Det är därför förenat med stor osäkerhet att redovisa turismens långsiktiga behov av expansion i området. Vi har därför valt att genomföra konsekvensbeskrivningen utifrån tre alternativa exploateringsnivåer. Nivåerna är utarbetade i nära samråd med Vemdalsfjäll AB och skall spegla den för dagen önskvärda utvecklingen i området. Nivåerna kan också ses som en tänkbar etappvis utbyggnad.

Exploateringsnivå 1 (etapp 1) representerar det kortsiktiga och överblickbara perspektivet medan exploateringsnivå 3 (etapp 3) är av mer visionär karaktär. Etapp 1 kan också säjas utgöra s k "noll-alternativet", som bör finnas med i MKB-arbete. Denna etapp 1 omfattar befintliga boendeanläggningar och bebyggelse i området, befintliga aktivitetsområden för utförsåkning, spår och leder samt de utbyggnadsmöjligheter som finns fastställda i gällande detaljplaner. Etapp 1 innebär därmed ett tillskott på ca 3 000 bäddar ytterligare i förhållande till den idag utbyggda bäddvolymen i området, som är ca 12 000 bäddar. Etapp 1 innebär totalt en 25% ökning av bäddantalet inom området.

Exploateringsnivå 2 (etapp 2) innehåller en ytterligare utbyggnad av 3 000 bäddar utöver befintliga och etapp 1. Dessutom innehåller etapp 2 en utbyggnad och sammanbyggnad av liftsystemen mellan Vemdalsskalet och Björnrike.

Etapp 3, som är långsiktig och av mycket visionär karaktär, innebär en utbyggnad av ytterligare 6 000 bäddar i området, huvudsakligen inom det s k Fjällstadenområdet söder om Björnrike. Idag bedöms ingen marknad finnas för en så stor och omfattande utbyggnad men vi har ändå valt att ta med denna i konsekvensbeskrivningen eftersom den tidigare under åren har varit betydligt närmare förverkligande än idag.

De olika alternativen presenteras närmare i det följande.

Etapp 1

Denna exploateringsnivå utgör befintlig situation plus de redan beslutade utbyggnadsmöjligheter som angivits i tilldelade byggrätter inom antagna och fastställda detaljplaner.

För Vemdalsfjälls del innebär detta att förutom de 2.500 bäddar man i dag förfogar över tillkommer det genom nu fastställda planer ytterligare ca 3.000 bäddar fördelade på 1.500

bäddar runt Vemdalsiskalet och 1.500 runt Björnrike. Se karta "Ettapp 1".

Rörelsemönster - nivå 1

Under vintersäsongen har Vemdalsfjäll mellan 60 - 70 % beläggning på sina bäddar. Detta innebär att det i genomsnitt per dag finns mellan 1.500 - 1.800 personer på Vemdalsfjälls anläggningar. Till detta kommer turister som bor på andra anläggningar i området så som Vargen, Vemdalsbyn, privata stugor och dagsturister. Detta innebär att området besöks av ytterligare ca 500 turister per dag. Sammantaget innebär detta att området i genomsnitt per dag besöks av mellan 2.000 till 2.500 turister.

Under sportloven och påsken ökar antalet besökare väsentligt.

Huvudaktiviteten vid Vemdalsfjäll vintertid är utförsåkning. Uppskattningsvis 3/4 av besökarna åker slalom de dagar de besöker anläggningen. Dessa skidåkare åker i liftsystemen och i nedfarter på Skalet och Björnrike och rör sig följaktligen helt och hållet inom det alpina systemet.

En avsevärd del av besökarna åker också längdåkning. De åker i motionsspåren som är preparerade för löparskidor och på tur i tursystem och som består av kryssade leder. Befintliga spår, leder och anläggningar är markerade på kartan på nästa sida .

De turåkningsområden som mest frekventerades är dels området norr om Vemdalsiskalet och dels området mellan Björnrike och Vemdalsiskalet.

Området norr om Vemdalsiskalet innehåller dels ett motionsspårssystem där skidträning kan bedrivas ledsystem för turåkning.

Motionsspåren utgår från hotellet norr om riksväg 315 och går i olika slingor mot ån Röjan och över den och bort mot Risvallen och åter mot hotellet.

Motionsspåren börjar användas direkt snötillgången medger åkning, vilket i regel är från november. Under de första månaderna november, december och januari används motionsspåren huvudsakligen för olika träningsgrupper och skidmotionärer. Från februari till april används spåren av alla slags av skidåkare.

Turåkningsområdet omfattar området från Vemdalsiskalet mot Jaktstugan upp till Oxsjön, bort mot Fallmorán och Samevistet samt Storhogna.

Rörelsemönstret är i huvudsak det att turåkarna åker från hotellet mot Jaktstugan och Fallmorán alternativt Samevistet och åter hotellet. De som tar en längre tur går mot Oxsjön alternativt Storhogna.

Det antal åkare som per dag åker dessa turleder uppgår till mellan 200 - 500 personer vid normalväder. Vid fint solväder framförallt i mars och april uppskattas antalet åkare till 1.000 personer per dag.

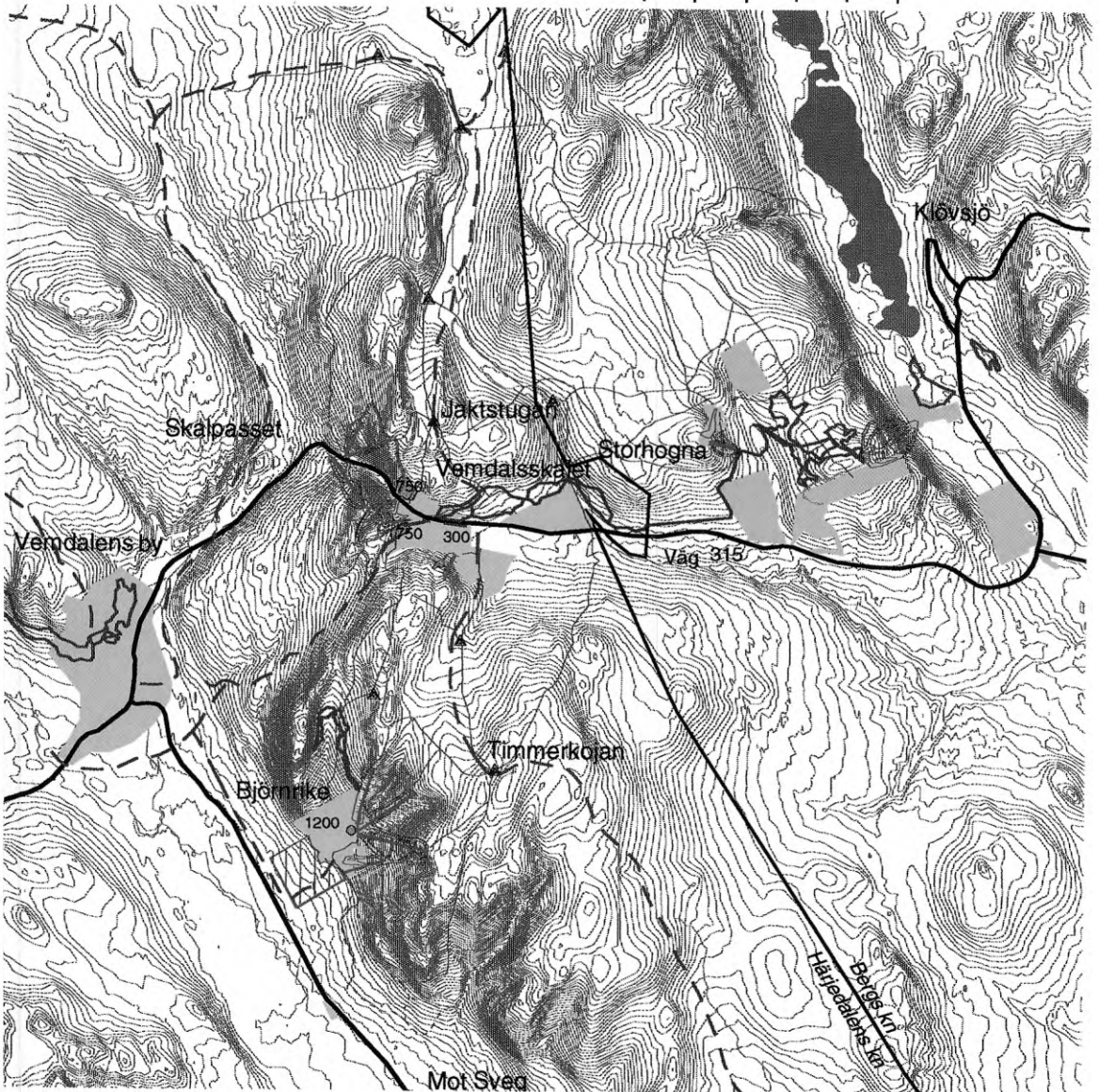
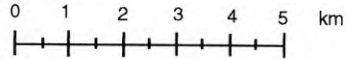
RenTur projektet

Turismutbyggnad Etapp 1

Teckenförklaring

- ▲ Raststuga
- Befintlig bebyggelse
- ▴ Planerade utbyggnader
- ⚡ Befintliga liftar
- ⚡ Planerade liftar
- ↘ Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- ◇ Fastställd detaljplan för golfbana
- 750 Tillkommande bäddantal

Skala 1:120 000

Tursystemet används under månaderna februari, mars och april och då av alla typer av skidåkare.

Tursystemet mellan Björnrike och Vemdalskalet innehåller också ett turledssystem och motionsslingor.

Turåkningsområdet omfattar området Björnrike. Varggransstugan och Timmerkojan. Det är mest vanligt att åka medsols då detta medger ”sol i ansiktet” största delen av turen.

Antalet turister som frekventerar dessa leder varierar från ca 200 till 500 per dag vid normalväder. Vid ”finväder” stiger siffran till uppåt 1.000 per dag.

Motionsspåren utgår från spårcentralen direkt norr om hotell Björnrike väster barnbacken med en sträckning nordväst och västerut. Här finns 2,5 km, 5 km och 7,5 km slingor.

Både ledssystemet och motionsslingorna nyttjas under framförallt månaderna februari, mars och april.

Skotertrafiken är kanaliserad längs skoterlederna.

En nord-sydlig led kommer från Sveg upp mot Timmerkojan och går sedan till Vargen och Skalet. Leden går sedan vidare norrut via Jaktstugan upp mot Oxsjön där leden viker av västerut mot Trumvallen.

Från Björnrike går en led längs kraftlinjen mot Vemdals by. Strax innan byn delar leden sig med en förgrening öster ut mot Skalet och en väster ut in mot Vemdals by.

Från Vemdals by går en led norrut längs ån Norr-Veman upp mot Näsullen och Trumvallen och vidare nord-väst ut.

Skotertrafik förekommer under hela snösäsongen men främst under månaderna februari, mars och april.

En finns ytterst preliminära skattningar över hur många skotrar som åker längs lederna. Här spelar självklart vädret in. Vid härligt fjällväder finns dokumenterat stora anhopningar av skotrar vid de populäraste målpunkterna så som Timmerkojan, Jaktstugan och Oxsjön. Vid dessa tillfällen har skattningar gjorts på ca 100 skotrar på en och samma dag.

Enligt förutsättningarna för utbyggnad enligt etapp 1 innebär detta att ca 3.000 ytterligare bäddar kommer att färdigställas.

Vid en antagen vinterbeläggning av dessa bäddar på ca 2/3 innebär detta att ytterligare 2.000 personer kommer att vistas i området.

Enligt företrädare för Vemdalsfjäll inryms huvuddelen av dessa ytterligare personer i redan nu befintliga anläggningar både vad gäller liftar, nedfarter, spår, leder och övriga anläggningar.

Utbyggnad inom enligt etapp 1 ses i första hand som ett led i att få erforderligt underlag för sin redan utbyggda ”aktivitetskostym”.

Under sommarsäsongen som sträcker sig från mitten av juli tom september har endast Vemdalskalet öppet. Beläggningen ligger då på 30 - 40 %. Detta innebär att det finns ca 300 - 500 besökare i området en normaldag under sommaren.

Sommarturisterna ägnar sig åt bl a vandring, fiske, golf och besök av olika evenemang. Det är främst de närliggande sommarlederna runt Vemdalskalet som utnyttjas av sommarturisterna.

Etapp 2

Exploateringsnivå 2 innebär en utbyggnad med ytterligare 3.000 bäddar samt en sammanbyggnad av liftsystemen mellan Vemdalskalet och Björnrike. Se karta "Etapp 2".

Utbyggnaden av bäddar planeras ske i Skalspasset, dels norr om väg 315 på båda sidorna om liftarna Passliften och Skalsliften dels söder om vägen väster om Västliften.

Vidare kommer bäddutbyggnad att ske inom nuvarande område i Björnrike. Sammanbyggnaden av liftsystemen innebär att fem nya liftar plus nedfarter anläggs mellan Vemdalskalet och Björnrike. Vidare planeras ytterligare en lift väster om Passliften upp mot Mörkfjället.

Rörelsemönster - nivå 2

Utbyggnaden av etapp 2 kommer att möjliggöra för både turåkare och slalomåkare att nyttja nya områden mellan Hovde och Björnrike. Då det nya planerade liftsystemet beräknas gå i omedelbar närhet med ledsystemet på flera ställen möjliggör detta för turåkare att "ta hjälp" av olika liftar för att bekvämt förflytta sig upp på fjället.

För den alpina publiken ger sammanbyggnaden en möjlighet för att gå på "alpin tur". Att under samma dag förflytta sig på skidor mellan resp anläggningar är en klar höjning av den alpina attraktiviteten.

I och med att etapp 2 blir utbyggd kommer sannolikt tryck att uppstå på att iordningsställa turleder för de nya exploateringsområdena dels väster om Hovde och dels väster om Björnrike. Krav kommer förmodligen dessutom på en lift från det nya området väster om Björnrike upp till befintligt liftsystem.

Beträffande de tider som besökarna nyttjar området gäller samma perioder som under exploateringsnivå 1.

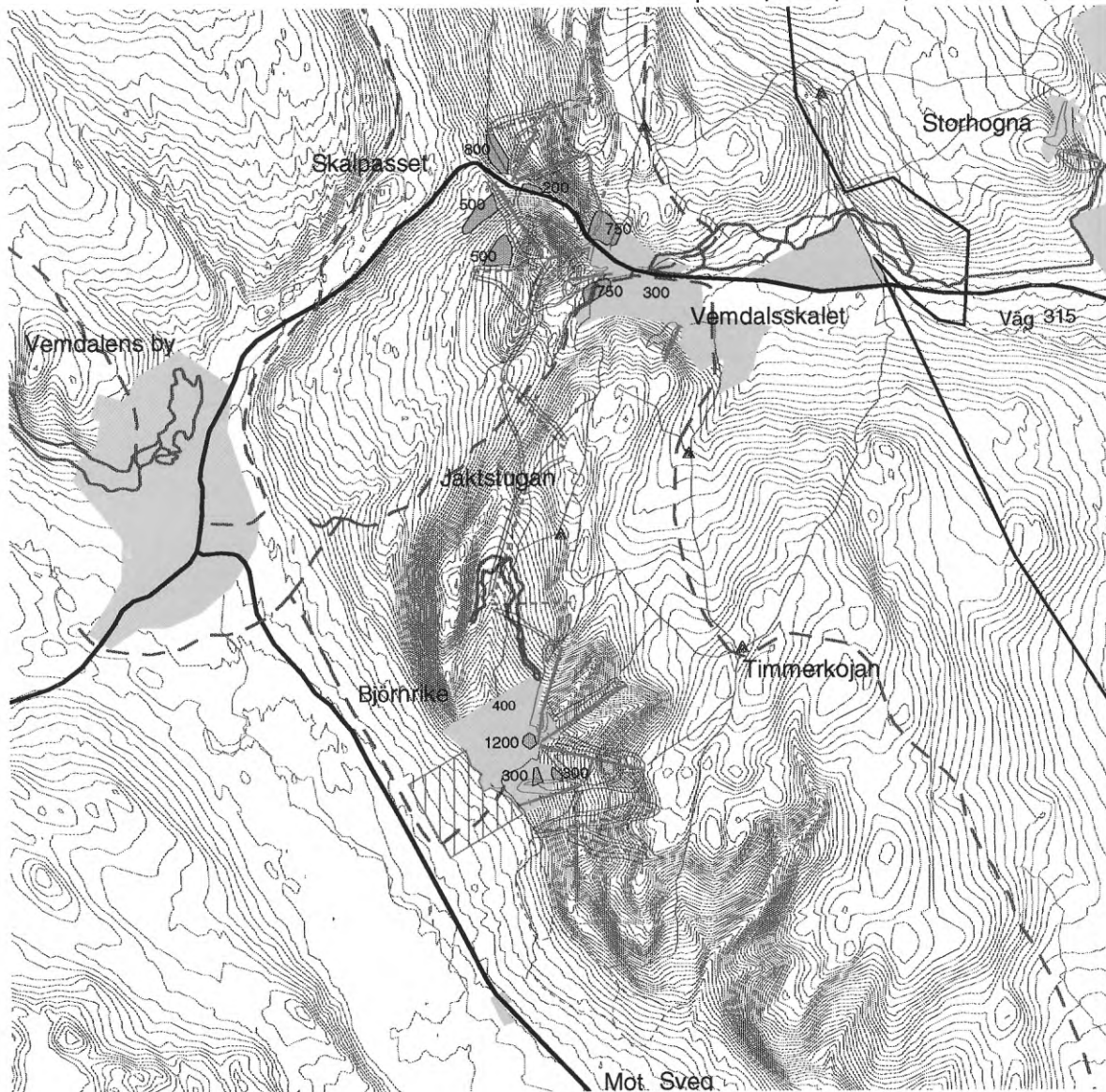
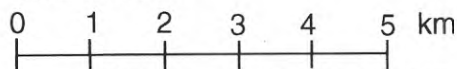
Teckenförklaring

- ▲ Raststuga
- Befintlig bebyggelse
- ▴ Planerade utbyggnader
- +— Befintliga liftar
- - - Planerade liftar
- ≡ Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- - - Befintliga skoterleder
- ◇ Fastställt detaljplan för golfbana
- 750 Tillkommande bäddantal

RenTur projektet

Turismutbyggnad
Etapp 2

Skala 1:80 000

Etapp 3

Denna exploateringsplanering inbegriper att ett helt nytt område tas i bruk nämligen området söder om Björnrike där den sk Fjällstaden planerades för ett antal år sedan. Se karta "Etapp 3".

Exploateringsnivå 3 innebär att ca 6.000 nya bäddar planeras att uppföras plus ett nytt liftsystem med med 8 till 10 nya nedfarter.

Denna exploateringsnivå får i dagsläget betraktas som ytterst visionär då erforderlig marknad f n inte finns. Ett genomförande av denna nivå kommer sannolikt inte att ske förrän ett gott stycke in på nästa sekel.

Rörelsemönster - nivå 3

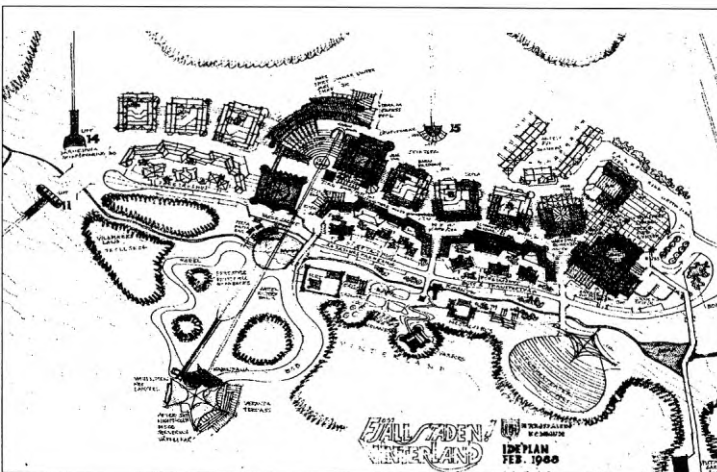
Vid en så omfattande exploatering som Fjällstaden skulle innebära är det uppenbart att stora krav kommer att ställas på ett utbyggt ledssystem för både turåkning och motionslingor samt ett antal utflyktsmål.

I och med att ett nytt liftsystem utvecklas upp mot fjället kommer med all sannolikhet ett ledssystem att utvecklas österut mot skoterleden och norr ut från Fjällstaden upp mot Timmerkojan. Även söder ut från Fjällstaden kommer krav på leder att finnas.

Vid full utbyggnad med 6.000 bäddar innebär en 40 - 60% beläggning att mellan 2.500 - 3.500 personer kommer att befinna sig i Fjällstaden med omgivningar.

Liftsystemet har då naturligtvis byggts ihop med Björnrikes liftsystem med vidare möjlighet att gå på alpin tur till Vemdals skalet. I detta läge finns alltså ett sammanbyggt liftsystem mellan Fjällstaden, Björnrike och Vemdals skalet.

Av de 2.500 - 3.500 personerna som då finns i Fjällstaden-området antas hälften gå på tur och hälften åka slalom, vilket innebär att ca 1.500 personer enbart inom Fjällstadenområdet rör sig i ledssystemet runt Skorvdalen.

Fjällstaden har planerat allt i från sommar-, höst- och vinteraktiviteter, vilket innebär att turister kan komma att finnas i området fr o m juni t o m april.

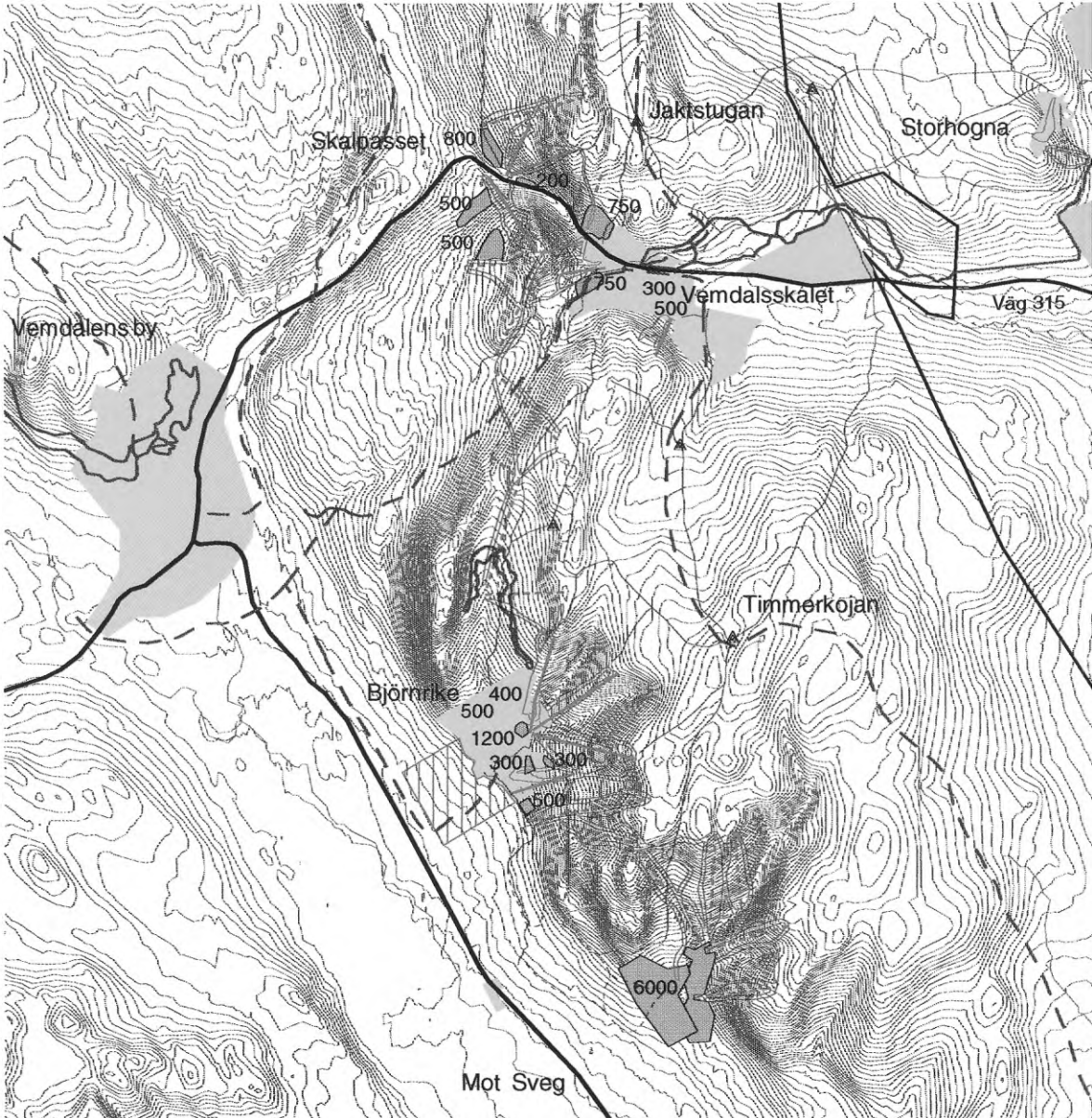
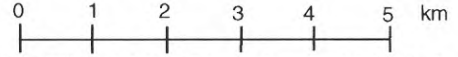
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställt detaljplan för golfbana
- Raststuga
- 750 Tillkommande bebyggelse

RenTur projektet

Turismutbyggnad
Ettapp 3

Skala 1:80 000

9. IDENTIFIERING OCH ANALYS AV KONSEKVENSER FÖR RENNÄRINGEN

Metod

Identifiering och analys av konsekvenserna för rennärningen bygger på inventeringar och identifieringar av intressekonflikter som beskrivs i föregående avsnitt. Det underlagsmaterial som finns är markanvändningsredovisningar för samebyarna och den av Svenska Samernas Riksförbund framtagna renbetesinventeringen över det aktuella området. Inventeringen är manuellt arealberäknad. Motsvarande arealberäkning har gjorts med hjälp av ett geografiskt informationssystem (GIS) där arealen kan bestämmas mer exakt eftersom hänsyn tas till underlagsskalan och områdenas oregelbundna former. Uppgifter om renskötselverksamheten har inhämtats genom intervjuer med representanter för Handölsdalens och Tåssåsens samebyar.

Utredningen utgår utifrån att området nyttjas för bete i förhållande till det renantal som av Länsstyrelsen beslutats som det högsta tillåtna för samebyarna som helhet. Således berörs inte problem med överbetning eller andra konsekvenser som kan uppstå med ett förhållande som en för stor renhjord kan skapa. Jämförelsen med nuläget och efter den planerade utbyggnaden enligt etapp I, II och III utgår - vad gäller renantal och betessituation - utifrån en normalsituation för renskötseln i området. Avvikelser är annars vanliga med olika snö- och väderförhållanden mm som gör att olika år ger olika förutsättningar för renskötseln. Den enda faktor som i detta fall är påverkande för de olika nivåerna är turismens störning på rennäringens utövning.

I utredningsområdet ingår hela fjällområdet med Klövsjöfjällen i norr och Skorvdalsfjällen i söder.

Med **exploateringsområde** avses både den geografiska areal som tas i anspråk för utbyggnad av anläggningar mm och den omfattning som exploateringen innebär i t ex antal stugor, bäddkapacitet, liftar och nedfarter.

Influensområden utgörs av de områden där turismen har en störande påverkan på rennärningen genom sina aktiviteter, t ex skidåkning, skoteråkning mm. Influensområdena är uttagna utifrån den kunskap som finns om områdets nyttjande både från turismens och rennärningens sida. Influensområdenas storlek varierar med den störning på rennärningen som exploateringarna medför vid de olika utbyggnadsetapperna.

En grundlig genomgång område för område har genomförts med Handölsdalens och Tåssåsens samebyar för att utreda de troliga konsekvenserna av en ökad turism i Skorvdals- och Klövsjöfjällområdet.

Den uppdelning av betesområden som gjorts för utredningen är för Handölsdalens sameby och Skorvdalsfjället markerad med beteckningen (S1) för området mellan Högfjället, Hovde

och Vemdalens by, (S2) för de centrala delarna av Skorvdalsfjället inom influensområdet och (S3) för området sydöst om Björnrike mot Gråberget.

Tåssåsens sameby och Klövsjöfjället är likaså uppdelad i tre betesområden markerad med beteckningen (K1) för området närmast norr om väg 315, (K2) för de centrala delarna av Klövsjöfjället och (K3) för Klövsjöfjällets norra del.

Uppdelningen i olika betesområden redovisas på karta på nästa sida.

De olika flyttlederna markeras med en siffra inom parentes både på kartor och i text.

Konsekvenserna utreds med en tidsmässig uppdelning i händelser under tiden oktober-december och under tiden januari-mars. Dessa tidperioder benämns i texten som **före jul** och **efter jul**.

Identifiering och analys av konsekvenserna genomförs för varje etapp, område och tidsperiod i olika nivåer enligt följande:

-Direkta konsekvenser som i sin tur delas upp i termer som; betesförlust, brukningshinder och störd betesro.

-Indirekta konsekvenser där följd effekter och samverkande effekter utreds.

-Funktionella konsekvenser där systemrubbningar och störningar i renskötselns årscykel utreds.

Betesnyttjandet förändras beroende på den störningsnivå som uppstår vid respektive exploateringsstap.

Som hjälpmedel har en mall använts för att schematiskt identifiera konsekvenserna i olika områden, under olika tider och exploateringsstapper. Se bilaga 1.

Störningarnas omfattning har direkta konsekvenser för i hur hög grad betet kan nyttjas inom ett område under en viss tid. Resultatet blir ett bortfall av betesmöjligheter som har graderats schablonmässigt till fyra nivåer. För att kunna beräkna betesutnyttjandet även i siffermässiga termer har dessa nivåer i betesbortfall graderats procentuellt. Denna gradering ger dock inte den absoluta sanningen men ger en fingervisning med en viss osäkerhetsfaktor om hur mycket bete som kan nyttjas i jämförelse med att inga eller små störningar skulle förekomma. Graderingen är utarbetad tillsammans med representanter för Tåssåsens och Handölsdalens samebyar.

De olika graderna av betesnyttjande definieras enligt följande:

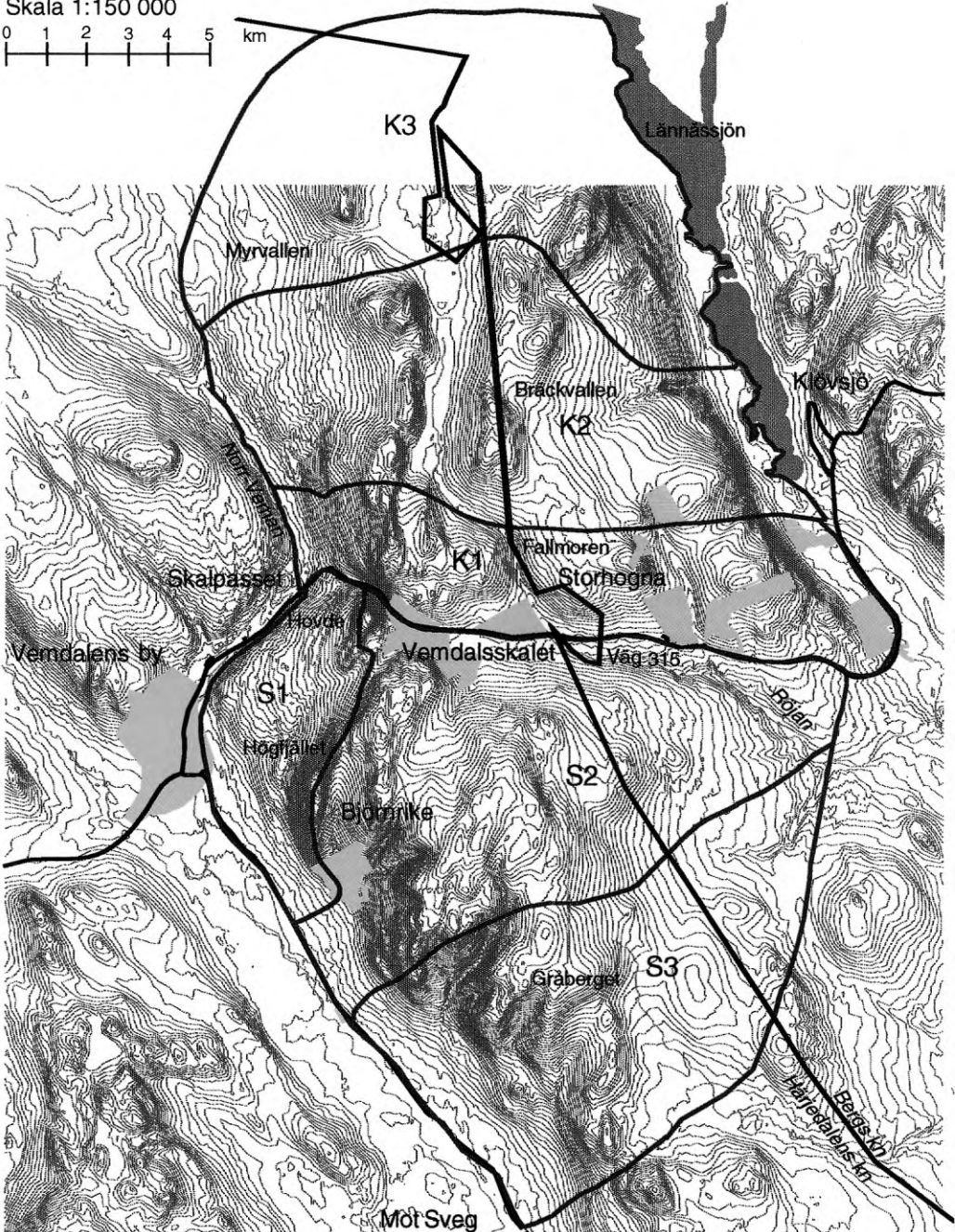
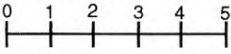
Fullständigt bete råder när renar kan beta inom ett område utan att i nämnvärd omfattning störs av yttre faktorer såsom turister mm. Organiserad betning kan genomföras med normal bevakning av renskötarna.

Utredningsområdet med Tåssåsens samebys betesområden på Klövsjöfjället K1, K2 och K3 och Handölsdalens samebys betesområden på Skorvdalsfjället S1, S2 och S3.

RenTur projektet

Betesområden

Skala 1:150 000

Bete med störningar. Organiserad betning kan genomföras med intensivare bevakning. Regelbundna yttre störningar förekommer, men inte av den omfattningen att betning inte kan ske.

Sporadiskt bete. Området störs så mycket av yttre faktorer att organiserad betning inte i förväg kan planeras in. En vintergrupp kan inte ha sina renar stationärt i området utan att djuren sprider sig. Även om det med mycket intensiv bevakning skulle vara möjligt att rent fysiskt hålla kvar renarna, skulle det inte vara detsamma som att betet kommer till nytta. Inom vissa delar av området kan dock enstaka eller små grupper av renar finna betesro under kortare perioder.

Utslaget bete. Betet kan inte nyttjas på grund av störningarnas omfattning, anläggningar och aktiviteter, under hela eller delar av året.

Betesnyttjandegraden har i procentuella termer uppskattats enligt följande:

- Fullständigt bete = uppskattad till 100%.
- Bete med störningar = uppskattad till 60%.
- Sporadiskt bete = uppskattad till 25%.
- Utslaget bete = uppskattad till 0%.

Den störningsnivå som skiljer områdenas användbarhet för renskötseln ur störningshänseende ligger i förhållandet om ett betesområde kan finnas med i planeringen av samebyns betesgång för vintersäsongen eller inte. Den tröskeleffekten återfinns i modellen mellan nivåerna **bete med störningar** (60%) och **sporadiskt bete** (25%).

I texten återkommer olika termer som förklaras nedan.

Med **organiserad betning** menas att en vintergrupp som flyttar in i ett område, med bevakning kan vara stationär i området under en viss tid, förutsatt att det finns bete för renarna som de utan störningar kan tillgodogöra sig.

Marginalbete är den beränsande faktorn i betessystemets årscykel. Då finns inga reservbetesområden att ta till utan betet nyttjas näst intill optimalt. (*Ravna*)

Redovisningen i de olika avsnitten är uppdelad i (a) problembeskrivning och (b) redovisning av de direkta- och de indirekta konsekvenserna av exploateringen. Redovisning sker även av (c) funktionella konsekvenser och dynamiska faktorer som styr renskötselarbetet.

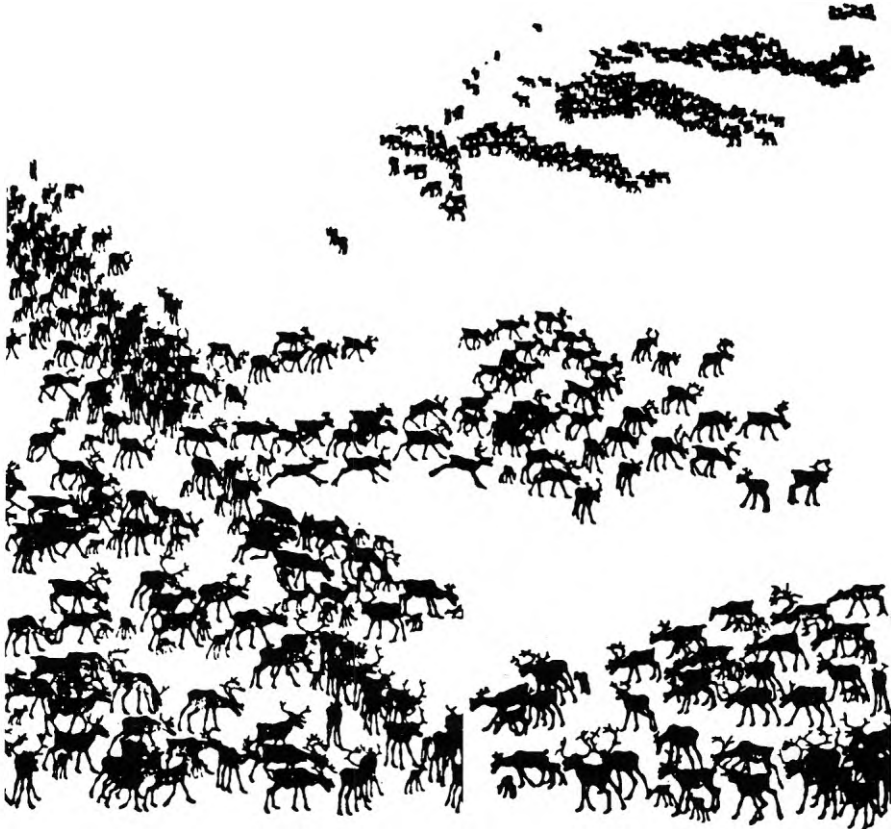
I avsnittet ANALYS RENNÄRING har en ekonomisk beräkning gjorts för att ge en **indikation på de kostnadsnivåer** som renskötseln kan drabbas av vid exploatering av dessa renbetesmarker. Beräkningen skall inte uppfattas som en i förväg gjord skadevärdering och som underlag för eventuella framtida ersättningar. Detta ingår inte i utredningsuppdraget.

Den beräkningsmetod som används beskrivs i anslutning till avsnittet.

Betesnyttjande - sammanfattning i tabeller av konsekvenser

En sammanfattande redovisning av konsekvenserna för betesnyttjandet inom Skorvdalsfjället - Handölsdalens sameby resp Klövsjöfjällen - Tåssåsens sameby, presenteras med hjälp av följande tabeller. Tabellerna är uppdelade etappvis och i betesområden S1 - S3 resp K1 - K3. Konsekvenserna för betesnyttjande redovisas i procentuella termer kompletterade med kort text i varje ruta.

Procentangivelserna skall dock inte läsas som exakta storheter utan ses som en indikation på hur stor störningen kan komma att bli för renskötseln i det aktuella området under angiven tid med de förutsättningar som ges av de olika exploateringsetapperna. Motiveringarna för de i tabellerna redovisade resultaten finns i den text som följer. Tabellerna har samma etappvisa disposition som textmaterialet.

Etapp	Område	Före jul (okt-dec)	Efter jul (jan-apr)
Nuläge Totalt 12 000 bäddar i Vemdalskskalet och Björnrike. Ca 15 liftar med nedfarter.	Mellan Högfjället, Hovde och Vemdalens by S1	100% bete Mindre störningar	60% bete Störningar regelbundet
	Centrala Skorvdalsfjället S2	100% Mindre störningar	60% Störningar regelbundet
	Sydöstra Skorvdalsfjället S3	100% Få störningar	100% Få störningar
Etapp I Utbyggnad med 3 000 bäddar. Totalt 15 000. En liftanläggning på Klöv-sjöfjället tillkommer.	S1	100% Mindre störningar	60% Störningar regelbundet
	S2	60% Störningar regelbundet	25% Sporadiskt bete Mycket störningar
	S3	100% Få störningar	100% Få störningar
Etapp II Utbyggnad med 3 000 bäddar Totalt 18 000. Sammanbyggnad av Vemdalskskalet och Björnrike med liftar och nedfarter. Fyra nya anlägg. omr.	S1	60% kortare tid Störningar regelbundet 25% svåråtkomligt	25% Sporadiskt bete Mycket störningar
	S2	60% Störningar regelbundet 25 % i december	25% Sporadiskt bete Mycket störningar
	S3	100% Störningar förekommer	60% Störningar regelbundet
Etapp III Nytt område -Fjällstaden- med 6 000 nya bäddar, totalt 24 000. 8-10 nya liftar och nedfarter samt övrig infra-struktur.	S1	0% Bete ej möjligt	0% Bete ej möjligt
	S2	0% Bete ej möjligt	0% Bete ej möjligt
	S3	25% Sporadiskt bete Mycket störningar	0% Bete ej möjligt

Tabell: Sammanställning av konsekvenser för renskötseln i Handölsdalens sameby under olika exploateringsstapper på Skorvdalsfjället.

Etapp	Område	Före jul (okt-dec)	Efter jul (jan-apr)
Nuläge Totalt 12 000 bäddar i Vemdalskalet och Björnrike. Ca 15 liftar med nedfarter.	Klövsjöfjället närmast norr om väg 315 K1	60% Störningar regelbundet	25% Sporadiskt bete Mycket störningar
	Centrala Klövsjöfjället, K2	100% Mindre störningar	60% Störningar regelbundet
	Norra delen av Klövsjöfjället K3	100% Få störningar	100% Mindre störningar
Etapp I Utbyggnad med 3 000 bäddar. Totalt 15 000. En liftanläggning på Klövsjöfjället tillkommer.	K1	25% Sporadiskt bete Mycket störningar	0% Bete ej möjligt
	K2	60% Störningar regelbundet	25% Mycket störningar. 60 % inom vissa områden
	K3	100% Störningar förekommer	60% Störningar regelbundet
Etapp II Utbyggnad med 3 000 bäddar Totalt 18 000. Sammanbyggnad av Vemdalskalet och Björnrike med liftar och nedfarter. Fyra nya anlägg. omr.	K1	0% Bete ej möjligt	0% Bete ej möjligt
	K2	60% tidig vinter Störningar regelbundet 25% i december	25% Kraftiga störningar
	K3	60 % Störningar regelbundet	25% Sporadiskt bete Mycket störningar
Etapp III Nytt område -Fjällstaden- med 6 000 nya bäddar, totalt 24 000. 8-10 nya liftar och nedfarter samt övrig infrastruktur.	K1	0% Bete ej möjligt	0% Bete ej möjligt
	K2	25 % Sporadiskt bete. Mycket störningar	0% Bete ej möjligt
	K3	25% Sporadiskt bete Mycket störningar	0% Bete ej möjligt

Tabell: Sammanställning av konsekvenser för renskötseln i Tåssåsens sameby under olika exploateringsstaplar på Klövsjöfjället.

Nulägesbeskrivning

Vemdals- och Klövsjöfjällsområdet bedöms enligt SSRs renbetesinventering kunna hålla ca 4 100 renar under 200 dagars vinterbete om inga störningar finns i området. Efter motsvarande beräkning i GIS bedöms området kunna hålla ca 4 900 renar för samma tid.

Exploateringsområdet

Områdena kring Vemdalskalet med hotell, stugor och lägenheter och Björnrike hotell är idag exploaterade med olika soters anläggningar för turismen. Totalt finns en kapacitet på 12 000 bäddar. Inom detta området finns 15 liftar med ytterligare ett antal nedfarter.

Influensområdet

Influensområdet finns inom de centrala delarna av Skorvdals- och Klövsjöfjällen. Se karta: *Influensområdena nuläge och etapp 1* på nästa sida.

Handölsdalen

Nuläge flyttning

Renflyttningar är allmänt sett ett arbetsintensivt moment. Flyttningen kan endast genomföras under förutsättning att inga störande objekt finns i flyttledernas närhet som kan störa renarna och få dem att ändra kurs.

Handölsdalen har tre alternativa flyttleder genom det aktuella området. En led går väster om Veman förbi Hedlanda flygplats (3). Den led som används mest ligger på östra sidan av Veman och går via västra delen av Klövsjöfjället, passerar väg 315 vid Skalspasset och söderut under Hovde och Högfjället (1). Det tredje alternativet är Tåssåsen samebys flyttled via Klövsjöfjället för att passera väg 315 öster om Vemdalskalet mot Skorvdalsfjällets östra sida (2). Siffrorna inom parentes för de olika flyttlederna redovisas på karta: *Flyttleder väster om Vemdalen, sid 108*. Siffrorna återkommer flera gånger i den löpande texten.

Handölsdalens sameby flyttar på **hösten**, november-december, med hela renhjorden företrädesvis efter flyttleden via Skalspasset (1) till sydsidan av väg 315. Se karta: *Renarnas flyttvägar och övernattningsområden, sid 94*.

Väg 315 innebär en mycket svår passage som gör att flyttningen måste genomföras med samlad hjord. Helikopter används som regel för att övergången skall ske på ett så säkert sätt som möjligt. Den svåra passagen gör att en skällande hund under olyckliga omständigheter kan få hela renhjorden att vända och således spridas över stora områden. Följden blir då extra arbete och kostnader med insamling och nya försök att flytta förbi passagen. Polisbevakning är också en förutsättning för en lyckad överflyttning både ur trafiksäkerhetssynpunkt och för att minimera störningarna vid passagen över vägen och genom passet.

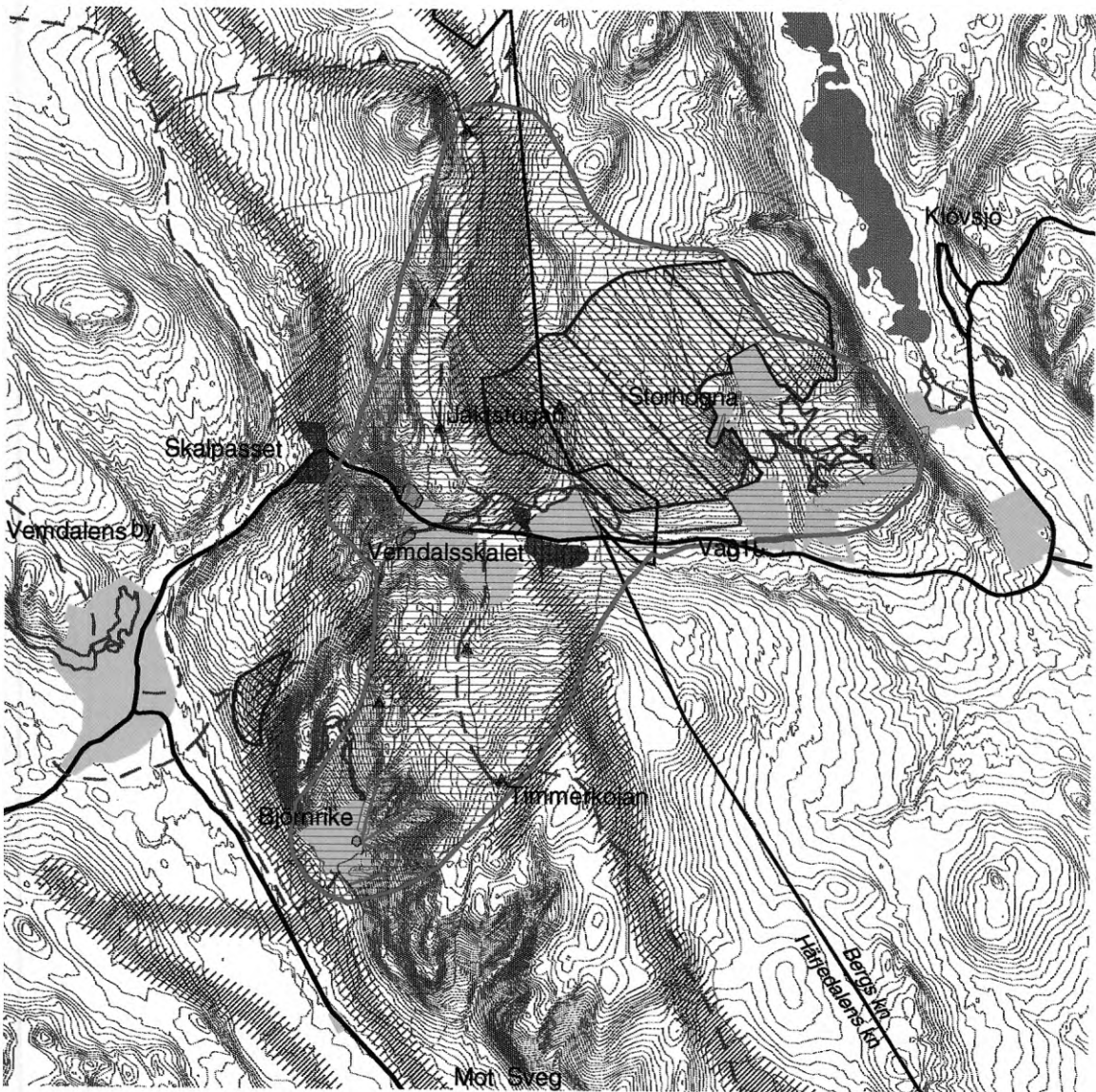
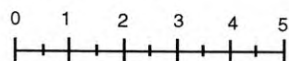
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställt detaljplan för golfbana
- Flyttled
- Svår passage
- Raststuga
- Övernattningsområde
- Influensområde

RenTur projektet

Influensområde nuläge och etapp 1

Skala 1:120 000

Renarna släpps för betning på Skorvdalsfjället inom området mellan fjället Hovde, Högfjället och byn Vemdalen. Betesmöjligheterna är normalt goda och renarna söker sig under förjulsvintern naturligt vidare över Skorvdalsfjället mot Gråberget och vidare åt sydöst. Strax efter jul sker samling och organiserad flyttning vidare söderut för vinterbete.

På **våren** försvåras flyttningen av renarna från vinterbetesområden söderifrån genom stora delar av utredningsområdet är ett mycket populärt rekreativt område. Influensområdet är särskilt hårt belastat. Huvudflyttstråket, väster om Björnrike och öster om Vemdalens by upp mot Skalspasset och över väg 315 är mindre påverkat av turism idag och ingår ej i de angivna influensområdena. Se karta: *Influensområden, föregående sida*.

Skorvdalsfjällområdet är en naturlig samlingsplats för renar som är på väg mot vår- och sommarland i fjällområdet. Den organiserade flyttningen sker under april månad söderifrån mot Gråberget och Skorvdalsfjället. Där stationeras renarna för bete innan den organiserade flyttningen över den svåra passagen av väg 315 tar vid och flyttningen går vidare mot sommarbetesmarkerna. Detta sker i slutet av april månad.

Nuläge bete

Under **förjulsvintern** hålls en stor del av Handölsdalens renar på bete på Skorvdalsfjället. Detta är en förutsättning för att samtidigt kunna bevaka även de andra grannsamebyarnas skiljningar (bl a Tåssåsens sameby och Mittådalens sameby). Detta arbete pågår normalt under slutet av oktober till december.

Störningarna på Skorvdalsfjället är redan idag omfattande. Turistsäsongen har de senaste åren förlängts och börjar allt tidigare på hösten. Säsongstarten för utförsåkning startar så snart snökanonerna kan användas. Dessa är igång dygnet runt och medför att renarna undviker närhet till pisterna pga det ljud och synintryck som snökanonerna förorsakar. (*Reimers*)

Betning är fortfarande möjlig i en förhållandevis god omfattning i november-december. **Området mellan Hovde, Högfjället och Vemdalens by (S1)** ger ett bra bete efter det att renarna har flyttats norrifrån via Skalspasset. Möjligheterna att beta där i lugn och ro är goda (100%) en tid före jul innan alltför mycket turistaktiviteter har påbörjats. Renarna strövar och betar sig sedan vidare söderut och över Skorvdalsfjället mot Gråberget i sydöst. Renarna är även beroende av alternativa betesområden beroende på betesåtkomst pga klimatförhållanden och väderväxlingar eller för att störningarna ökar så att renarna har behov av att förflytta sig.

Undantaget anläggningsområdena kan Skorvdalsfjället som helhet (S1-S2) användas för organiserad betning innan turåkare, skoteråkare m fl i större omfattning börjar röra sig utanför de preparerade pisterna. Bevakning sker så att renarna ej sprids eller vänder tillbaka över vägen norrut.

Efter jultid sker en samling och organiserad flyttning vidare söderut till andra vinterbetesmarker. Enstaka renar kan dock bli kvar i området.

Skorvdalsfjällsområdet är ett av de vinterbetesområden som samebyn regelbundet nyttjar och är beroende av under vintern. De övriga vinterbetesmarkerna är inte sammantaget

tillräckligt omfattande för att Handölsdalens sameby skall kunna ha bete som räcker hela vinterbetesperioden. Orsaken är de exploateringar, skogsavverkningar, vägar, anläggningar mm, som gjorts inom samebyns hela område under en lång tid.

Under mars-april månad flyttar en vintergrupp sina renar åter söderifrån till Skorvdalsfjället för betning innan vårflyttningen mot sommarbetesmarkerna. Längre fram på våren, i slutet av april, börjar dagarna bli längre och solen värma på. Det lockar till aktiviteter av olika slag långt ute på fjället. Det är också under denna tid som en av Handölsdalens vintergrupper måste nyttja betet inom influensområdet på den östra delen av Skorvdalsfjället under en tvåmånadersperiod. Organiserad betning kan genomföras även om störningar förekommer (60%).

För att renarna skall överleva vintern måste betesnyttjandet i tid och rum anpassas till tillgången på bete och betesperiodens längd. Handölsdalens vinterbetesområden är geografiskt sett inte större än att alla områden måste nyttjas. Inga reservbetesområden finns att tillgå. Skorvdalsfjället ingår som en naturlig del i vinterbetesområdet och nyttjas i alla händelser eftersom betestillgången är god samtidigt som fjällområdet fungerar som ett naturligt samlingsområde för renar under vårvinter och vår. Vinterbetet är med andra ord ett marginalbete - den begränsande faktorn - för samebyn vilket innebär att betet nyttjas optimalt. (*Ravna*)

Den omfattande turistverksamhet som idag förekommer, med turskidåkning, skotrar, hundar mm är orsaken till de störningar som på olika sätt gör att renarna inte ges möjlighet att beta i lugn och ro. Även nattetid störs renarna, främst genom skoteråkare som ofta med hög hastighet planlöst kör omkring på fjället utanför markerade leder.

Betet på fjället kan mot våren vara svåråtkomligt om snön är hårdpackad av is och drivsnö. Ett alternativt betesområde är vid den tidpunkten **väster om Högfjället mot byn Vemdalen (S1)**. Även där krävs intensiv bevakning om renarna ska kunna hålla sig kvar och tillgodogöra sig betet.

För att kunna behålla renarna och nyttja betet i så stor utsträckning som möjligt inom Skorvdalsfjällområdet under våren, krävs en intensiv bevakning från renskötarens sida. Detta måste göras eftersom turistaktiviteterna är mycket omfattande vid denna tid. Arbetet består av kantbevakning dygnet runt så att renarna håller sig inom betesområdet och insamlingar av renar som har förflyttat sig bort från området. Bl a vill man undvika sammanblandningar med Tåssåsens renar som återfinns på nordsidan av väg 315 på Klövsjöfjället eller öster om Skorvdalsfjället.

Uppskattningsvis kan betet både i dalgången mot Vemdalens by (S1) och inom influensområdet (S2) i nuläget nyttjas för organiserad betning även om störningar förekommer (60%). Förutsättningen är dock att renhjorden bevakas intensivt för att undvika spridning av renarna p g a de störningar som förekommer. Idag behövs bevakning med beredskap dygnet runt för vintergruppens renar. Vid behov av insamlingar eller skiljning efter sammanblandning med grannsamebyns renar behövs ytterligare resurser. Ju längre tiden lider under vårvintern ju fler turister kommer att röra sig inom området. Bevakningens ökade intensitet är en följd av detta.

Teckenförklaring

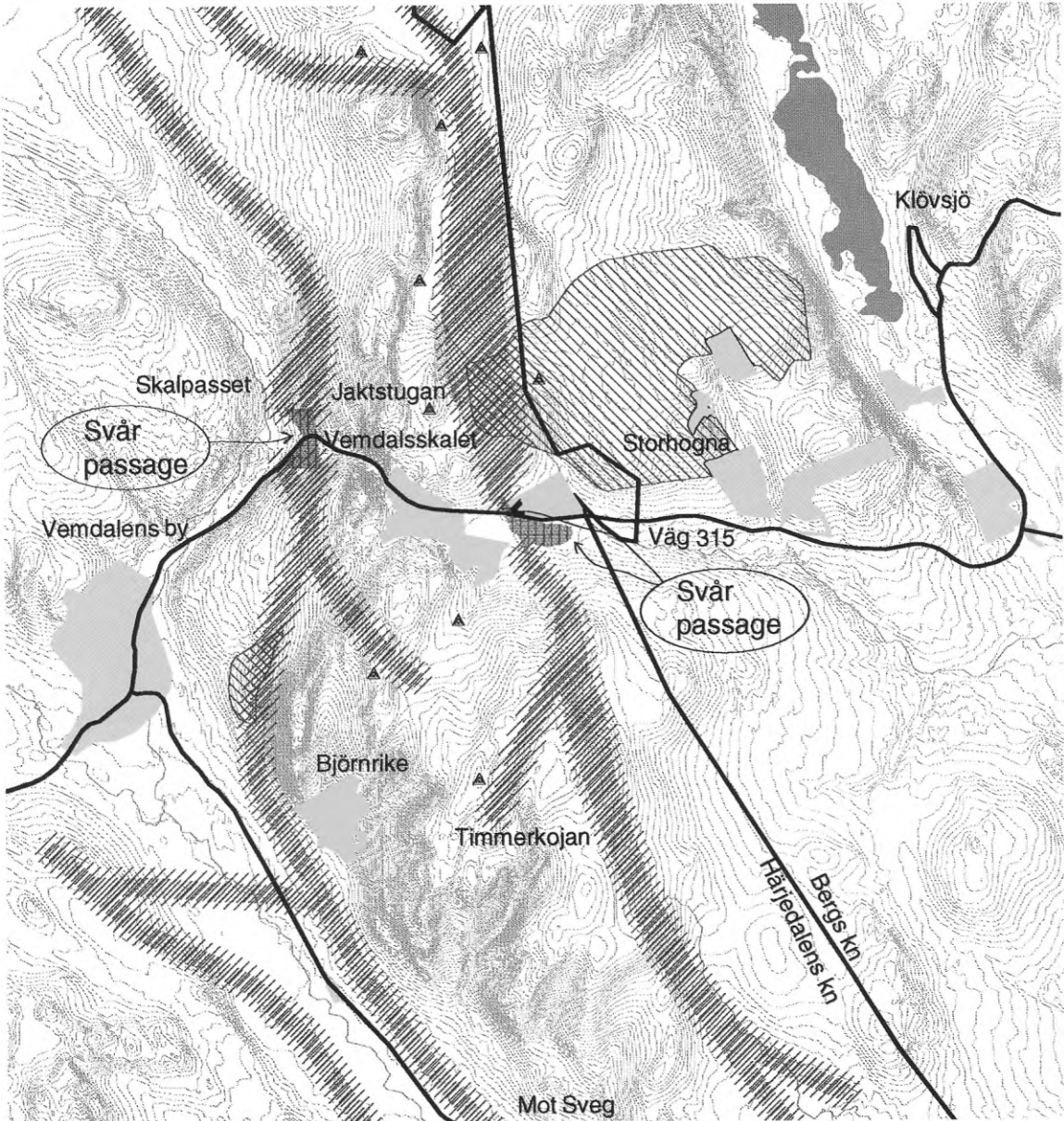
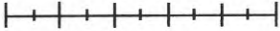
- ▲ Raststuga
- ▭ Befintlig bebyggelse
- ▨ Övernattningsområde
- ▧ Flyttled

RenTur projektet

Flyttvägar med övernattningsområden

Skala 1:120 000

0 1 2 3 4 5 km

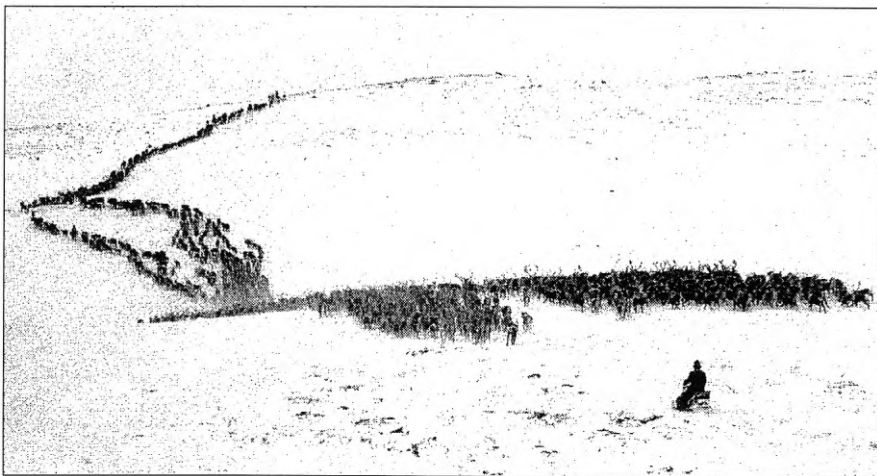
Tåssåsen

Nuläge flyttning

Tåssåsen sameby flyttar norrifrån in i Klövsjöfjällområdet under november-december. Flyttningen vidare söderut över väg 315 kan antingen ske öster om Røjån eller invid fritidsbebyggelsen efter flyttleden förbi Ripfjällsområdet och Varggransliden (2). Se karta: *Flyttvägar med övernattningsområden på föregående sida.*

Flyttningen förbi området kring vägen är svår oavsett vilken led som används. Den led som används är dock beroende av väder och betesförhållanden och var renarna befinner sig vid tiden för flyttningen. Flyttningen över vägen öster om Vemdalskalet sker oftast tidigt på morgonen för att minimera störningsfaktorerna - människor, hundar mm.

Flyttningen på **våren** mot renbetesfjällen sker organiserat under april månad. En del renar flyttar eller betar spontant mot vår och sommarbeteslanden redan tidigare under våren. Den organiserade vårflyttningen är ofta svårare att genomföra pga turistnäringens högsäsong. Den fritidsbebyggelse som finns i flyttledens närhet är vid denna tid fullbelagd med människor. Detta medför en större aktivitet med rörelser, ljud mm som gör flyttningen förbi området åtskilligt svårare att genomföra. Vid passage av väg 315 krävs oftast assistans av polis för att göra överflyttningen så smidig som möjligt.

Nuläge bete

För tio år sedan kunde Klövsjöfjället som helhet nyttjas för bete utan att störningarna från turister var besvärande i någon högre grad. Hela byns renhjord kunde då nyttja detta område som vinterbete. Idag är det dock inte möjligt att använda området i samma omfattning. Med den ökande turistintensiteten och tidigare säsongstarten har störningarna ökat betydligt.

Södra delen av **influensoområdet strax norr om väg 315 (K1)** är ett skogsområde i lågfjällsterräng med skidspår och fritidsbebyggelse. Detta innebär att området är attraktivare för turister att vistas i under **förjulssåsongen** än kalfjällsområdet på grund av korta dagar och ett ogästvänligare väder. En större del av skidturisterna återfinns då i detta område, främst i de preparerade skidspåren.

De senaste åren har det varit allt svårare att få renarna att beta i lugn och ro, särskilt under vårvintern. Idag går det inte att hålla hela byns hjord på bete här utan området används nu enbart under vissa tider till bete för en enstaka vintergrupp eller som uppsamlings- och övernattningsbete. Bevakning från renskötarens sida sker då av ett större område. Turismen har ökat successivt år från år och skidsåsongen har förlängts genom att den börjar allt tidigare, redan i november-december, beroende på snötillgång. Med det ökande antalet människor inom fjällområdet kan renarna inte beta samlat i lugn och ro utan måste ständigt förflytta sig undan skidåkare, skoterekipage, hundar och hundspannsekupage. Frekvensen människor inom området ökar också med att dagens ljusa timmar ökar mot vårvintern och våren. Då hinner turisterna allt längre ut på fjället och störningarna ökar mer inom de centrala delarna av influensområdet.

Området närmast norr om väg 315 kan under förjulsvintern (november-december) nyttjas som bete under förutsättning att intensiv bevakning sker från renskötarens sida. På det sättet kan betet i stor utsträckning tillgodogöras. Betesnyttjandet uppskattas till **ca 60 procent** i förhållande till att inga störningar alls skulle förekomma.

Efter jul (januari-april) kan området inte längre användas för organiserad betning med en stationär renhjord. Uppskattningsvis kan betet nyttjas till **ca 25 procent** i jämförelse med vad betestillgången skulle tillåta utan några störningar alls. Då kan renarna endast sporadiskt tillgodogöra sig betet under strövning inom området. Djuren kan uppehålla sig en tid i området tills de skräms bort eller inte finner den ro som behövs för att stanna kvar en längre tid.

Inom **influensoområdets centrala delar på Klövsjöfjället (K2)** kan betet, trots störningar, nyttjas fullt ut (100%) under **förjulsvintern**. Se karta *Betesområden* sid 85.

Under tiden **efter jul** ökar störningarna inom detta delområde. Området kan ändå i stor utsträckning betas med bevakning (60%). Renarna blir dock rörligare inom betesområdet. Tillsammans med turisternas rörelser trampas området ner snabbare vilket innebär att betet låses i hårdpackad snö och är ej längre åtkomligt längre fram under våren.

Klövsjöfjällets norra del (K3) kan idag fortfarande betas i det närmaste fullt ut (100%) både **före och efter jul**. Före jul försöker Tåssåsen undvika detta område för att spara det till senare under våren.

Konsekvenser efter utbyggnad av etapp I

Exploateringsområden

Utbyggnad enligt etapp I innebär förtätning inom befintliga bebyggelseområden i Vemdalskalet och Björnrike. Utbyggnaderna enligt etapp I är redan sanktionerade och fastställda i detaljplan och medför 3 000 nya bäddar, 1 500 i Vemdalskalet respektive Björnrike, vilket är en 25 procentig ökning. I skattade tal medför detta en ökning från 2 000 - 2 500 till 3 000 - 3 500 turister per dag som rör sig ute i spår och leder och därför påverkar renbetesområdena och flyttlederna mm. En liftanläggning tillkommer i Skalspasset norr om väg 315 mitt emot hotellet. Av besökarna uppskattas 75 procent åka slalom vilket innebär att de i huvudsak håller sig inom liftområdena. Utvecklingen går dock mot att fler och fler människor kombinerar utförsåkning med turåkning och andra aktiviteter. Detta är delvis en följd av den satsning som turismen gör på kombinationsaktiviteter.

Influensområden

Influensområdena bedöms omfatta samma områden som i nulägesbeskrivningen även om bäddkapaciteten ökar och en ny ny lift uppförs. Inga spår- eller ledssystem finns i planeringen. Se karta: *Influensområden nuläge och etapp 1, sid 91.*

Handölsdalen

Konsekvenser för flyttlederna

Flyttvägen via Skalspasset (1) berörs inte direkt vad gäller utbyggnad av anläggningar enligt etapp I. Flyttning skall kunna genomföras i stort sett med samma förutsättningar som enligt nulägesbeskrivningen. Utbyggnaden medför dock att fler människor totalt kommer att finnas totalt inom utredningsområdet.

Flyttningen på **hösten** sker norrifrån via Skalspasset över väg 315 och söderut väster om Hovde och Högfjället. Detta är en mycket svår passage i Handölsdalens flyttled. Även om etapp I inte påverkar flyttvägen med nya anläggningar ökar störningsrisken med det ökade antalet människor och aktiviteter. Eventuellt kan helikopter behöva användas i än större omfattning för att klara passagen över vägen och genom Skalspasset. Se karta: *Influensområden nuläge och etapp 1, sid 91.*

Under mars månad flyttar en vintergrupp söderifrån in mot Skorvdalsfjället för vinterbete. Under tiden fram till slutet av april månad kommer allt fler renar att självmant samlas inom detta område.

Flyttningen av samebyns hela renhjord på **våren** sker organiserat under april månad från vinterbetesområdena i söder mot Skorvdalsfjället. Där samlas renarna till övernattningsområdet för den vidare flyttningen norrut via flyttleden vid Skalspasset (1) eller via Tåssåsens led öster om Vemdalskalet (2). Vårflyttningen kommer att vara genomförbar utan större skillnader i jämförelse med situationen i nuläget. Ökningen av

antalet turister i området kan dock göra att flyttningen i högre grad kan utsättas för störningar.

Allmänt kan också nämnas att den omfattande turismen på våren försvårar för eftersamlingar av de mindre grupper av renar som har blivit kvar. Samebyn har då sämre tillgång på personal som kan utföra det arbetet. Helikopter och polishjälp kan ej heller nyttjas eftersom det är mindre grupper av renar och svårare att bestämma övergångar av t ex vägar i tid och rum. Turismen i området fungerar också som ett spärrstängsel för eftersläntande renar, främst tjurar som då riskerar att bli kvar i skogsområdet över sommaren.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

Under tiden **före jul** bör en turistökning inte ha avgörande konsekvenser för renskötseln mot bakgrund av att störningsnivån är låga idag. Vetskapen om att högfjället inte är så inbjudande för turäkning och liknande aktiviteter på höstsidan med kyla och mörker gör att störningarna på betande renar inte antas öka väsentligt. Detta under förutsättning att spår och aktivitetsslag inte utökas inom fjällområdet.

Samebyn har begränsade resurser att sätta in vid behov av ökad bevakning. Varje renskötare inom samebyn har sitt uppdrag att sköta för att hålla igång hela verksamheten. Under hösten fram till jultid pågår renskiljningar och andra aktiviteter i grannsamebyarna som måste bevakas. Arbeta med skiljning, transporter och flyttning av renar pågår för de renskötare som inte är på bevakning av renar på Skorvdalsfjället. Även andra administrativa uppdrag tillkommer såsom planering, kontakter med andra intressenter, kontakter med myndigheter mm.

Om bevakningen måste utökas för den betande renhjorden måste andra aktiviteter minska. I längden gagnar det inte samebyns verksamhet eftersom det ingår i det nödvändiga arbetet som måste genomföras för att samebyns renskötselverksamhet skall fungera tillfredsställande.

Renarna kan heller inte tillgodogöra sig betet enbart med hjälp av att de med tvång hålls kvar i ett område som i övrigt har så mycket störningar att det inte finns någon möjlighet till betesro. *(Reimers)*

Samebyn räknar med att bevakningsinsatserna inom **influensområdet** (S2) på Skorvdalsfjället måste intensifieras för att hålla renarna inom området och förebygga risken för onödiga samlingar eller sammanblandningar med Tåssåsens sameby. Före jul skall betet på detta sätt kunna nyttjas organiserat upp till ca **60 procent**. Se karta sid .

Inom **området mellan Högfjället, Hovde och Vemdalens by** (S1) och **södra delen av Skorvdalsfjället mot Gråberget** (S3) bör betet fortfarande komma till nytta fullt ut (100 %).

Efter jul ökar turistverksamheten alltmer. Nyttjandet av kalfjället ökar på våren av skidåkare, skoteråkare med flera.

När en av Handölsdalens vintergrupper åter flyttar in mot Skorvdalsfjället under mars månad är det under turismens högsäsong. Nyttjandet av betet skulle försvåras ytterligare med den ökningen av människor inom fjällområdet som utbyggnaden av etapp I innebär.

Området mellan Högfjället, Hovde och Vemdalens by (S1) skall fortfarande kunna användas som ett alternativ och som uppsamlingsområde. Störningarna kommer att öka men betesnyttjandet bör ändå bli motsvarande 60 procent.

Eftersom störningarna redan idag är betydande (se nulägesbeskrivningen) **inom influensområdet på Skorvdalsfjället (S2)** kommer den ökade turismen att medföra att bete inte längre kan nyttjas i den omfattningen att en vintergrupp kan uppehålla sig där stationärt. I den östra delen kan ett visst bete tillgodogöras (25%) genom att renarna sporadiskt kan röra sig i området för att söka efter bete. Någon organiserad betning kan dock inte genomföras. Störningarna från den ökade turismen gör att gränsen passeras för vad en betande renhjord kräver av lugn och ro för att tillgodogöra sig det bete den behöver för att bibehålla sin vikt över vinterperioden.

Inom området **sydöst om Björnrike mot Gråberget (S3)**, utanför influensområdet för etapp I, finns fortfarande möjlighet att organiserat och med normal bevakning genomföra betning även under den tid då turismen har sin högsäsong. En viss störning från turismens sida kan dock förekomma även här, särskilt under våren. Nyttjandegraden skall dock ändå motsvara fullständigt bete (100%).

Tåssåsen

Konsekvenser för flyttlederna

Höstflyttningen till Klövsjöfjället sker för Tåssåsen sameby under november-december. Därifrån sker flyttning söderut över väg 315 öster om Vemdalskalet förbi fritidsbebyggelsen i Ripfjällsområdet (2). Flyttningen måste företas under tidiga morgonen då den mänskliga aktiviteten är låg. Passagen av vägen sker ofta med assistans av polis. Sedan återstår flyttningen mellan fritidsstugorna vidare mot Skorvdalsfjällets östra del. För rennäringen innebär etapp I en 25 procentig ökning av antalet turister i hela området. Därmed ökar risken för störningar i flyttvägens sträckning i proportion med ökningen av turister i området. Fler människor i området och mer trafik på vägen innebär ökade svårigheter att ta sig igenom den svåra passage som bebyggelse och väg 315 innebär. Se karta: *Influensområden nuläge och etapp 1, sid 91*.

Vårflyttningen söderifrån förbi Skorvdalsfjället och mot Klövsjöfjället blir svårare att genomföra. Turistaktiviteten är åtskilligt högre på våren under högsäsongen. Den mänskliga närvaron och rörelserna är mer omfattande. Flyttningen måste genomföras nattetid eller tidigt på morgonen för att minimera risken för störningar. Detta är dock inte heller riskfritt ur störningssynpunkt. Ett misslyckande innebär att nästa försök inte kan göras förrän nästa natt.

Utbyggnaden medför också en ökning av trafiken utmed väg 315, större risk för störningar under pågående flyttning och framförallt fler turskidåkare inom renarnas uppsamlings- övernattnings- och betesområden.

Noteras skall också att vajorna vid den här tidpunkten på året är högdräktiga och mycket känsliga för störningar.

Både den spontana renflyttningen liksom den organiserade eftersamlingen försvåras av

turistaktiviteternas omfattning i Skorvdals- och Klövsjöfjällsområdet under våren på samma sätt som för Handölsdalens sameby. Turismen utgör en spärr för renarna. Särskilt för tjurarna, som flyttar senare, innebär det ett svårt hinder på vägen till sommarbeteslandet.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

En utbyggnad enligt etapp I kommer att medföra en märkbar ökning av antalet längd- och skoteråkare m fl inom influensområdet. Under våren och särskilt kring påsktid söker sig turisterna till fjälls vilket ofta sammanfaller med renarnas återflytt till åretruntmarkerna. Renar som betat längre söderut tidigare under vintern befinner sig i trakterna på väg norrut mot renbetesfjällen.

En utökning av turskidåkningen och skoteråkningen i dessa områden kommer att medföra att renarna inte får den nödvändiga betesron. Renarna kommer därför att sprida sig i mindre grupper och söka sig till mer perifera områden med sämre betesförhållanden.

Särskilt störande för renskötseln i Klövsjöfjällen är skoteråkningen nattetid. Renarna störs på detta sätt dygnet runt. Renar som dragit sig upp mot fjället på kvällen på grund av störningarna får inte möjlighet till nödvändig vila under dygnet.

Den ökade turismen gör att det område som ligger **närmast väg 315 (K1)** inte längre kommer att kunna användas till renbete mer än sporadiskt (25%). Ingen organiserad renbetning kan således ske inom detta område. Detta bedöms **varken före eller efter jul** vara möjligt p g a det skidspårssystem tillsammans med de fritidsstugor som finns. Den mänskliga aktiviteten med rörelser, ljud, hundar, skidåkning, skoteråkning mm kommer att vara så omfattande att någon betesro för renarna inte kommer att vara möjlig.

Inom influensområdets centrala delar på Klövsjöfjället (K2) medför turistökningen att betesmöjligheterna minskar. **Före jul** skall området kunna nyttjas till organiserat bete med intensiv bevakning. Uppskattningsvis skall betet kunna nyttjas till ca 60 procent.

Efter jul ökar turistaktiviteterna längre ut på fjället ju längre våren framskrider. Det är då inte längre möjligt att genomföra någon organiserad betning med en stationär renhjord. Med ökad bevakning där fler renskötare skulle hålla uppsikt över varsin kant så att renarna ej lämnar området skulle man kunna hålla kvar renarna. Att öka bevakningen så att renarna håller sig inom området är dock endast till nytta till en viss gräns. Även om renarna kan hållas kvar mer eller mindre med tvång är det inte detsamma som att renarna tillgodogör sig betet. Störningarna gör att renarna inte har den betesro som behövs utan rör sig istället oavbrutet. Dels finns ingen tid att gräva efter bete och dels trampas området ner snabbt med följden att snön blir hårdpackad efter en tid. (Reimers)

Ytterligare turism i influensområdet innebär ytterligare spridning, stress och mindre betesro för renarna. Mer bevakningsresurser finns inte att tillgå inom samebyn. Området blir därför till största delen olämpligt för organiserat renbete trots god tillgång till marklav. Endast ett sporadiskt betesnyttjande (25%) kommer att kunna ske. En viss möjlighet bedöms ändå kunna finnas att under en begränsad tid ha ett organiserat bete (60%) i ytterkantområdena.

Klövsjöfjällets norra del (K3) kan under **november-december** fortfarande betas fullt ut (100%) utan nämnvärda störningar. Vid denna tid finns det inte allför många turister

ännu. Dessutom är klimatet sämre och dygnets ljusa timmar för få för att alltför många skidåkare skall kunna åka så pass långt.

Under vårvintern och **våren** ökar dock turisterna på fjället vilket innebär att renarnas betesro kommer att bli störd. Området skall dock ändå under organiserade former kunna betas i förhållandevis stor utsträckning (60%).

Indirekta konsekvenser

Detta avsnitt om de indirekta konsekvenserna följer inte samma disposition som avsnittet om de direkta konsekvenserna. Konsekvenserna för de båda samebyarnas flyttleder och betesmöjligheter beskrivs sammantaget för hela vinterbetessäsongen med hela utredningsområdet som grund.

Flyttlederna

De indirekta konsekvenserna av en ökad störningsrisk vid flyttning förbi de svåra passagerna vid Skalspasset (1) och öster om Vemdalskalet (2) kan vara av olika slag.

Samebyn ifråga blir tvungen att mobilisera mer resurser, både mänskliga och ekonomiska, just för att inte riskera ett misslyckande. En misslyckad överflyttning medför nämligen ännu mer kostnader i tid, pengar och energi.

En svår passage av de slag som det här är frågan om, är för renen ett stressmoment. Detta stressmoment kan variera i olika grad beroende på dels de naturgivna förutsättningarna, dels graden av yttre störningar och dels den kraft drivningen måste ha för att ta sig förbi den svåra passagen.

Vid en högre grad av stress och en snabb förflyttning är det svårare att få renarna att lugna ner sig och stanna t ex inom ett vilo- och övernattningsbete i närheten. I stället uppstår en spridningseffekt med påföljd att renarna gärna fortsätter självmant några kilometer. Ett försök att hejda renarna är inte att rekommendera. Det skulle medföra ytterligare stress och spridning.

Med hög stress vid passage av Skalspasset söderut på hösten ökar risken att förlora möjligheterna till att nyttja betet mellan Hovde, Högfjället och Vemdals by. Renarna fortsätter direkt över fjällkanten mellan Hovde och Björnrike åt sydöst eller nedanför fjället söderut förbi Björnrike innan de avstannar för vila och bete.

Betesmöjligheterna

De indirekta konsekvenserna av utbyggnadsetapp I, är under hela vinterbetessäsongen sammantaget lika för båda samebyarna.

Samebyarna kommer att få kännas vid förluster av betesmöjligheter med anledning av den ökande turismen. Detta minskar framförallt de marginaler som ger renskötseln möjlighet att klara även sämre betesvintrar. Vid sämre bete behövs geografiskt större betesområden

medan det under goda förhållanden räcker med relativt begränsade områden. Därför kommer de negativa följderna att märkas tydligare under dåliga år.

Saknas bra reservbetesområden är det oundvikligt att de befintliga betesområdena betas och trampas upp snabbare. Det leder i sin tur till att renarna söker nya områden. Det kan då vara områden som är avsedda att sparas till längre fram på vintern eller att grannsamebyns betesområden tas i anspråk. Vid sammanblandningar med grannsamebyns renar är det naturligt ett normalår att skiljning genomförs. Bara det är ett extraarbete.

Konsekvensen kan dock vara desto större för renarna vid en dålig betesvinter. Även för renen är insamling, skiljning och flyttning en stor påfrestning. Den energiförlust som renen gör, samtidigt som betestid går förlorad, kan senare under vintern t o m äventyra djurets liv. Det normala är därför att inga samlingar och renskiljningar genomförs förrän på hösten.

Renarna förblir sammanblandade under sommaren då kalvmärkningen genomförs. Rensköterna får då vidkännas ytterligare förluster i form av omärkta kalvar och extraarbete med kalvmärkning i flera samebyar. Även höstens skiljningsarbete blir arbetssammare som en konsekvens av betesproblemen året innan.

Risken för att det totala betet tar skada bedöms inte vara överhängande på kort sikt (tre år). Möjligheter till anpassningar bör finnas när betesförlusterna inte är så omfattande.

På lång sikt kan det dock vara en fara om det visar sig att anpassningar av olika skäl inte är möjliga; tex att betesnyttjandet redan nu är så högt att inga marginaler finns och att turistnäringen successivt breder ut sig i takt med att rennäringen försöker anpassa sig.

Funktionella konsekvenser

Även de funktionella konsekvenserna beskrivs sammantaget för hela vinterbetesperioden och med hela utredningsområdet som grund.

De konsekvenser av funktionell art som uppkommer på grund av utbyggnad av etapp I bör ej vara avgörande för renskötselns fortsatta bedrivande inom området.

För flyttledernas del gör den ökande turismen det svårare att använda lederna. Med en ökad sårbarhet krävs en resursanpassning för att det fortfarande ska vara möjligt att använda flyttlederna ändamålsenligt.

Inskränkningar av betesmöjligheterna gör att marginalerna minskar vad gäller möjligheterna att hitta ett fullgott bete som räcker under hela vinterbetesperioden. En situation där betesproblem på grund av detta återkommande uppstår är inte önskvärd om det återkommer regelbundet under ett längre tidsperspektiv. Betet är vid en sådan situation inte längre anpassat till renantalet. Konsekvensen blir att renantalet måste minskas eller att det måste kompenseras på annat sätt, t ex med nya betesområden, utfodring mm.

Konsekvenser efter utbyggnad av etapp II

Exploateringsområde

Utbyggnad av etapp II innebär en ökning av bäddkapaciten med ytterligare 3 000 bäddar utöver etapp I (totalt 18 000) och en utbyggnad av ett liftsystem med sex liftar och nio nedfarter mellan Vemdals skalet och Björnrike. Fyra nya områden för fritidsanläggningar tas i anspråk. Två områden i den västra sluttningen av Hovde söder om väg 315. Ett område mitt emot på den norra sidan av Skalspasset och ett mindre område längre upp i Skalspasset.

Influensområde

Influensområdena på Klövsjöfjället och Vemdalsfjället blir med denna utbyggnad större än i etapp I. Influensområdet innefattar även Klövsjöfjället en bit norr om Oxsjön, Skalspasset och betesområdet mellan Högfjället, Hovde och Vemdals by. Vidare utvidgas influensområdet åt söder och väster på Skorvdalsfjället. Se karta: *Influensområden etapp 2* på nästa sida.

Handölsdalen

Konsekvenser för flyttlederna

Etapp II innehåller tre fritidshusområden med ett större antal stugor direkt i anslutning till Handölsdalens flyttled vid Skalspasset (1), vilket skulle göra flyttleden omöjlig att använda. Se karta: *Flyttled i Skalspasset och Tåssåsens flyttled, sid 106*.

Handölsdalens sameby har idag tre realistiska alternativa flyttleder att välja mellan som alla har sk svåra passager just inom detta aktuella område. Se karta: *Flyttvägar med övernattningsområden, sid 94*.

Nedan redovisas konsekvenserna av de alternativ som i olika grad kan bli aktuella om utbyggnadplanerna sätts i verket.

Flyttleden via Skalspasset (1) är den viktigaste och mest använda. Utbyggnad av etapp II skulle innebära att denna led skulle bli oanvändbar. Konsekvenserna av att denna flyttled försvinner är stora. Detta är den mest använda leden eftersom den naturligt ”drar till sig” renarna. De naturgivna förutsättningarna är således goda. De andra lederna blir på detta sätt högre belastade samtidigt som betesland och ett naturligt samlingsområde mellan Högfjället, Hovde och Vemdals by går förlorad när området blir oåtkomligt. Det som finns kvar är då de två alternativa flyttlederna. Även andra alternativa lösningar beskrivs med de konsekvenser det kan medföra.

Den organiserade flyttningen inleds med spontan renflyttning en tid före huvudflytten. Renarna börjar sin naturliga strövning mot vinterbeteslandet på hösten eller mot

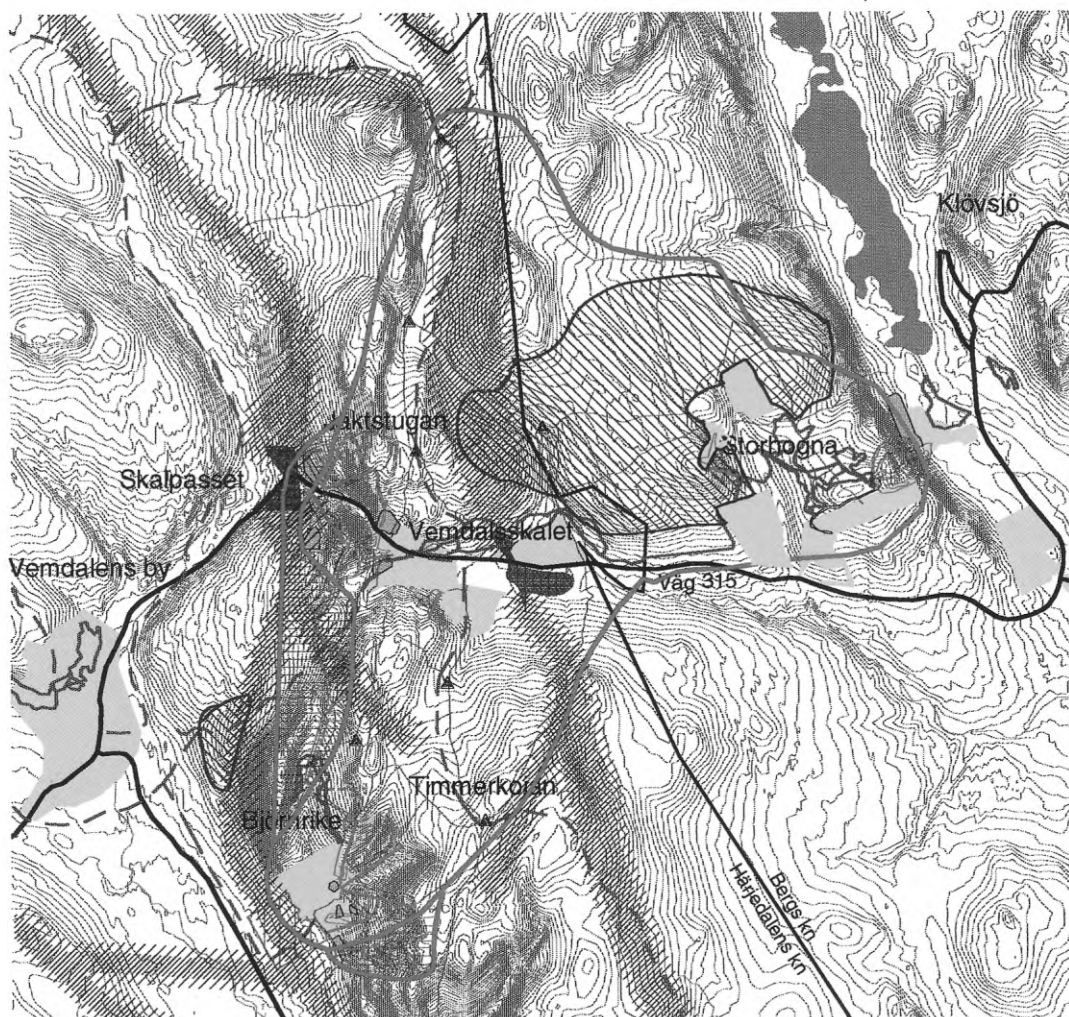
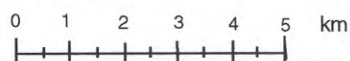
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställt detaljplan för golfbana
- Flyttled
- Svår passage
- Raststuga
- Övernattningsområde
- Influensområde för etapp 1
- Influensområde för etapp 2

RenTur projektet

Influensområde etapp 2

Skala 1:120 000

sommarbeteslandet på våren. Dessa renar följer de naturliga stråken som finns i naturen. Skorvdalsfjällsområdet är en sk naturlig samlingsplats för renarna. Renar "fastnar" där och har stora svårigheter att ta sig över till Klövsjöfjällssidan och vidare åt nordväst mot fjällområdet. Även om den organiserade flyttningen sker efter en annan led eller på annat sätt kommer ändå behovet att finnas kvar för renar att kunna passera området utan alltför stora svårigheter. Konsekvensen blir att renar blir kvar i skogslandet och att de sprids för att blanda sig med grannsamebyarnas renar.

Flyttleden i Skalspasset passerar över väg 315 mitt i kurvan

Alternativet att nyttja **Tåssåsen samebys led (2)** på östra sidan av Vemdalskskalet över väg 315 medför konsekvenser för både Tåssåsen och Handölsdalen. Se karta: *Flyttled i Skalspasset och Tåssåsens flyttled* på nästa sida.

Flyttningen söderut på **hösten** efter denna led skulle för Handölsdalen rent flyttekniskt vara ett bättre alternativ än via Hedlanda. Flyttningen skulle då kunna ske över Klövsjöfjället och över väg 315 till södra sidan. Flyttningen kan genomföras förhållandevis smidigt förbi bebyggelsen om det inte finns människor eller hundar just på flyttvägen. På hösten är den mänskliga aktiviteten mindre än längre fram på vintern och våren.

Förutsättningen för Handölsdalens flyttning är dock att Tåssåsens sameby inte har sina renar i närheten av flyttvägen just vid flyttningstillfället. Handölsdalen måste varsko sin grannby om att flyttning kommer att ske inom en viss tid. Innan flyttning kan ske måste Tåssåsen ha hunnit samla sina renar och hålla dem ifrån flyttledens närhet. Bevakning sker då så att renarna håller sig på den norra och östra delen av Klövsjöfjället.

De problem denna konstruktion kan leda till är att vädret eller andra okontrollerbara faktorer inte alltid tillåter en snabb flyttning genom området utan att Handölsdalens renar dröjer sig kvar på norra sidan av vägen. En fördröjning och störningar t ex från turister kan leda till spridning och sammanblandningar av byarnas renar. Följden kan bli samlingsarbeten och extra skiljningar av renar som kräver både mer arbete, samlings- och skiljningskostnader samt onödig slitning på renarna.

Vid återflyttningen på **våren** uppstår samma problem för samebyarna. Det finns risk för att situationer uppstår som att Tåssåsens sameby är på väg med sina renar söderifrån till den norra delen av Klövsjöfjällen och att Handölsdalens sameby har en vintergrupp på bete på östra delen av Skorvdalsfjället. Handölsdalens sameby måste då försöka hålla undan sina renar för att Tåssåsens sameby ska kunna flytta förbi norrut.

Det är i båda fallen teoretiskt möjligt att den sameby som planerar att beta i området inte

Teckenförklaring

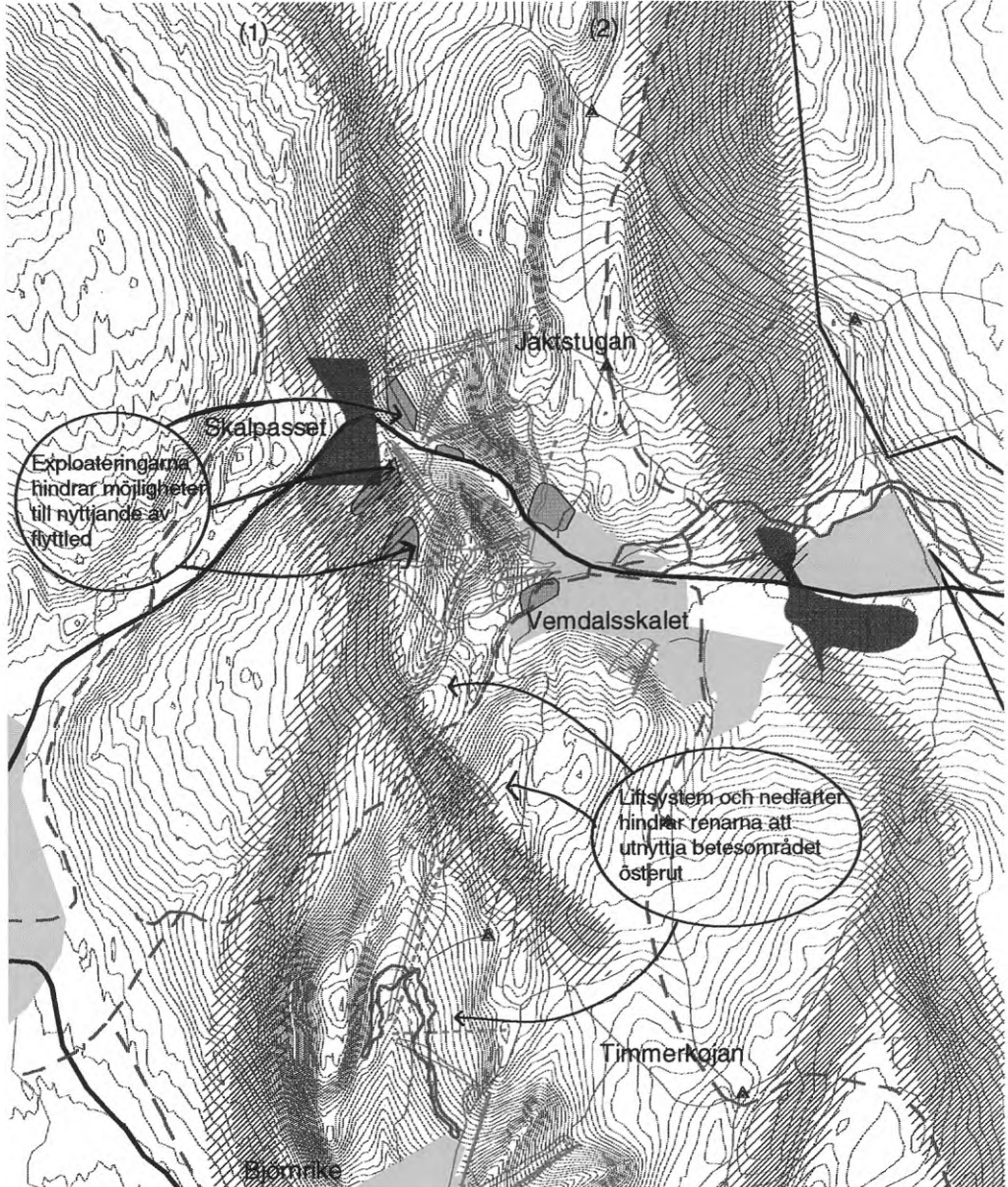
- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Flyttled
- Svår passage
- Raststuga

RenTur projektet

Flyttled i Skalspasset (1) och
Tåssåsens flyttled (2)

Skala 1:50 000

0 1 2 km

har hunnit dit eller att de redan har hunnit flytta ifrån området innan den andra byns organiserade flyttning sker. Sådana omständigheter går dock inte att räkna med annat än vid enstaka tillfällen. Särskilt om man ska ta i beaktande att den spontana flyttningen och betningen i området sker i god tid innan flyttningen av huvudjordens.

En gemensam flyttled leder även till att renar som flyttar spontant använder samma område som grannsamebyns renar, vilket oundvikligen medför sammanblandningar. Vid hopsamlingen, oavsett vilken sameby som genomför den, följer det automatiskt med renar som inte hör till den egna byn. Detta är också ett problem som kan leda till konflikter mellan samebyarna.

En annan alternativ flyttväg är **väster om Vemdalens samhälle förbi Hedlanda** (3). De geografiska förutsättningarna är dock sämre oavsett om det gäller vår- eller höstflyttning. Risken att förlora renar i skogslandet är stor då naturliga samlingsområden och rastbetesplatser saknas. Sammanblandning med Mittådalens samebys renar är också större, särskilt om hjorden av någon anledning inte kan hållas helt samlad under flyttningen eller under övernattningsbete. De svåra naturförhållandena skulle innebära en mer resurskrävande flyttning med intensivare bevakning och användning av helikopter i ökad utsträckning. Helikopteranvändning och forcerad drivning under längre sträckor är förkastlig både från djurskyddssynpunkt och som från ekonomisk synpunkt. Dessutom planeras av säkerhetsskäl ett stängsel runt Hedlanda flygplats för att hindra renarna att gå över och röra sig inom flygplatsen.

Flyttning efter leden över Hedlanda flygplats och söderut på hösten skulle också innebära att betet mellan Vemdalsskalet och Björnrike inte skulle var möjligt att nå. Naturförhållandena gör att renarna har svårt att komma över Veman till den östra sidan förrän längre söderut. En stor del av det nuvarande förjulsbetet skulle på detta sätt bli omöjlig att nyttja. Se karta: *Alt flyttled väster om Vemdalen* på nästa sida.

Behovet av fungerande flyttleder i naturen till och från vinterbetesområdet är odiskutabelt. Även om det är möjligt att använda **lastbil** (4) för flyttning av renar är detta inte ett alternativ som kan ersätta en flyttväg i terrängen. Det finns alltid behov av en flyttled både för aktiva flyttningar med en samlad renhjord och för renens naturliga flyttning på egen hand. Den naturliga instinkten gör att en del renar flyttar tidigare än huvudjordens till vinterlandet på hösten respektive till sommarlandet på våren.

Lastbilstransporter har med tiden blivit nödvändiga pga den exploatering som har förekommit. Idag är flyttningarna därför mycket svårare att genomföra. De svåra passagera över vägar, förbi bebyggelse mm har ökat markant. Skogsavverkningar, vattenkraftsutbyggnader mm har gjort att flyttlederna inte längre kan gå på de mest naturliga platserna. Vissa sträckor har därför blivit så svåra att lastbilsalternativet har blivit bättre än flyttning i naturen.

Att endast använda lastbil för att flytta renar från en plats till en annan är i och för sig möjligt. Det är dock inte realistiskt för en hel sameby att helt övergå till lastbilstransport. Renar är vanedjur och är beroende av att känna till flyttvägen mellan de olika årstidslanden. Den naturliga flyttinstinken skulle försvinna. (*Reimers*)

Enda möjligheten kan vara att alltid samla in alla renar till en uppsamlingshage för att förflytta renarna med lastbil. Risken för kvarblivna renar som inte kommer med skulle

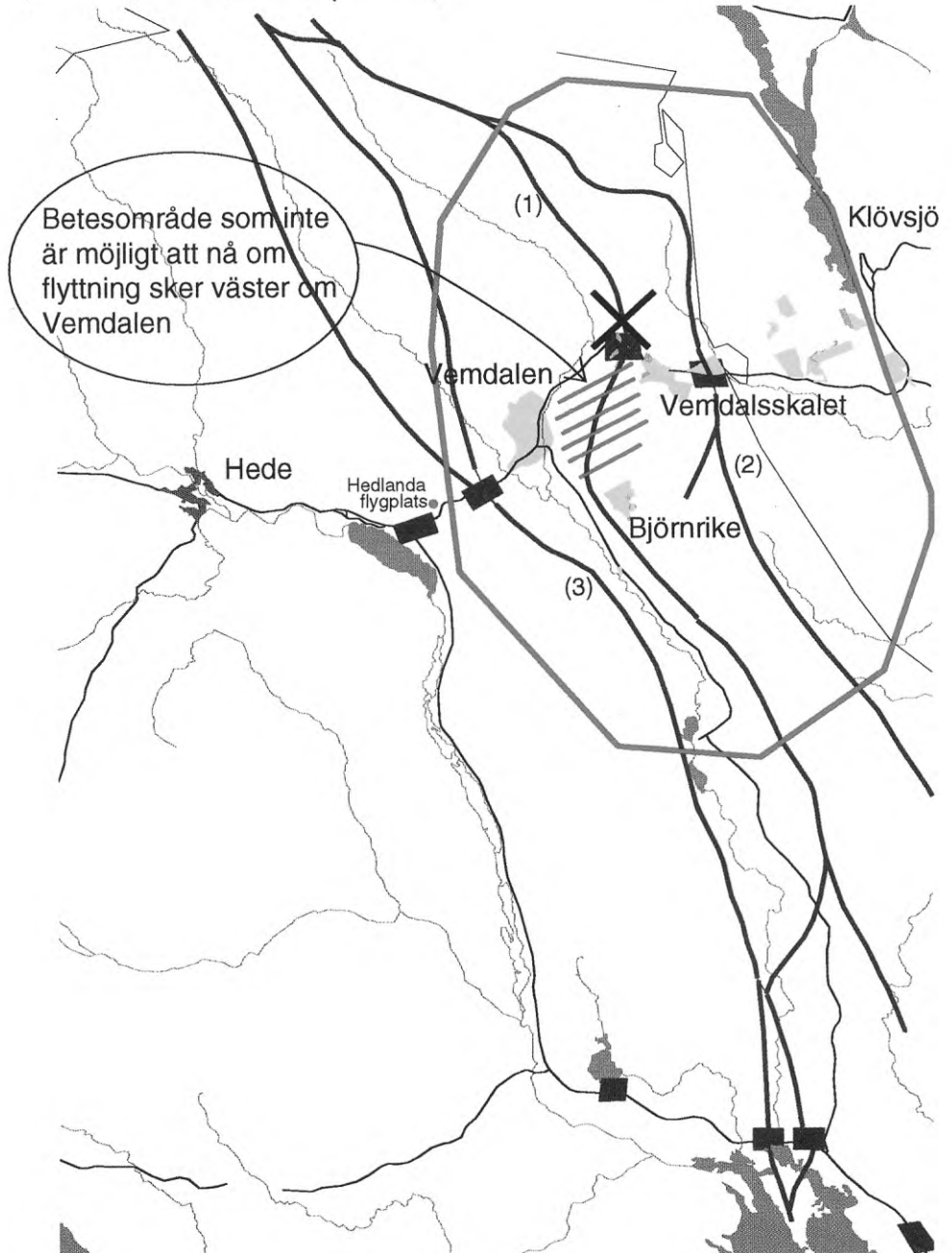
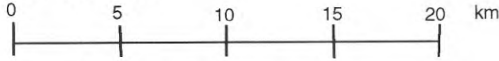
Teckenförklaring

- Flyttled
- Svår passage
- Utredningsområde
- Hedlanda flygplats

Ren Tur projektet

Flyttled väster om Vemdalen

Skala 1:300 000

vara mycket stor. Problemet med strövrenar i fel område under fel tidpunkt skulle troligen öka väsentligt. Renarna tappar orienteringen vid förflyttning med lastbil. Därmed skulle risken för en etablering av en sk skogsrenstam vara mycket större än idag. Förutom kvarblivna renar i skogslandet sommartid skulle även risken för sammanblandning med andra samebyars renar vara mycket större med renar som inte har kan orientera sig.

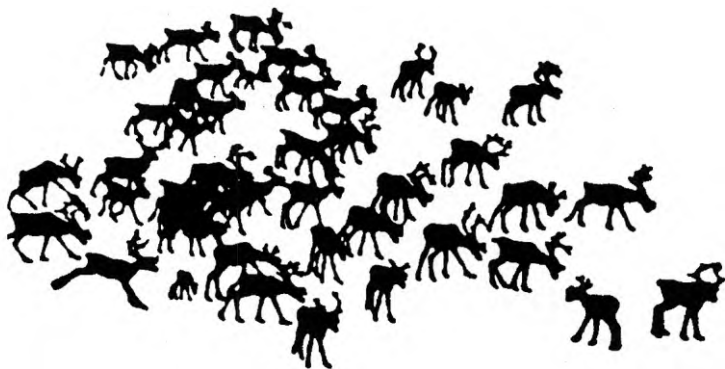
Även kostnaderna för underhåll av anläggningar, merarbete i samband med sammanblandningar och för transporter skulle bli stora.

Ett annat diskuterat alternativ är att den **befintliga flyttleden via Skalspasset lämnas öppen** (5) genom att delar av utbyggnad av etapp II utelämnas. Bebyggelseområdena på norra och södra sidan av väg 315 tas bort. Däremot skulle liftsystemet mellan Vemdals skalet och Björnrike byggas ut. Se karta: *Flyttled vid skalspasset lämnas öppen* på nästa sida.

Synpunkter har inhämtats från samebyn. Flyttleden skulle kunna användas under vissa förutsättningar. Under **hösten** måste den svåra passagen över vägen vara störningsfri. Inga människor, rörelser eller ljud får förekomma eftersom passagen är trång och risken för en misslyckad överflyttning överhängande. Denna förutsättning skiljer sig inte jämfört med förhållandet som råder idag. Det svåra är att uppnå detta med den mängd människor som uppenbarligen kommer att befinna sig i området.

Strövning och betning över fjället åt sydöst försvåras eller omöjliggör med det nya liftsystemet. Denna rörelse kan vara möjlig om liftarna inte är igång eller annan verksamhet pågår i backarna såsom preparering med maskiner eller snökanoner. Renarna kan dock vara mycket skygga för anläggningskonstruktioner i öppen terräng. Det kan mycket väl räcka med det synintryck som dessa ger för att renarna skall avskräckas från att passera området. (*Reimers*)

Det mest troliga är att både liftsystemet och underhållsverksamheten pågår tidigt under hösten. Enda möjligheten för renskötsel är då att flytta vidare söderut via flyttleden väster om Björnrike. Under ett eller ett par dygn bör dock vilobete kunna nyttjas inom området mellan fjället och Vemdals by. Här finns dock en risk att renarna inte stannar

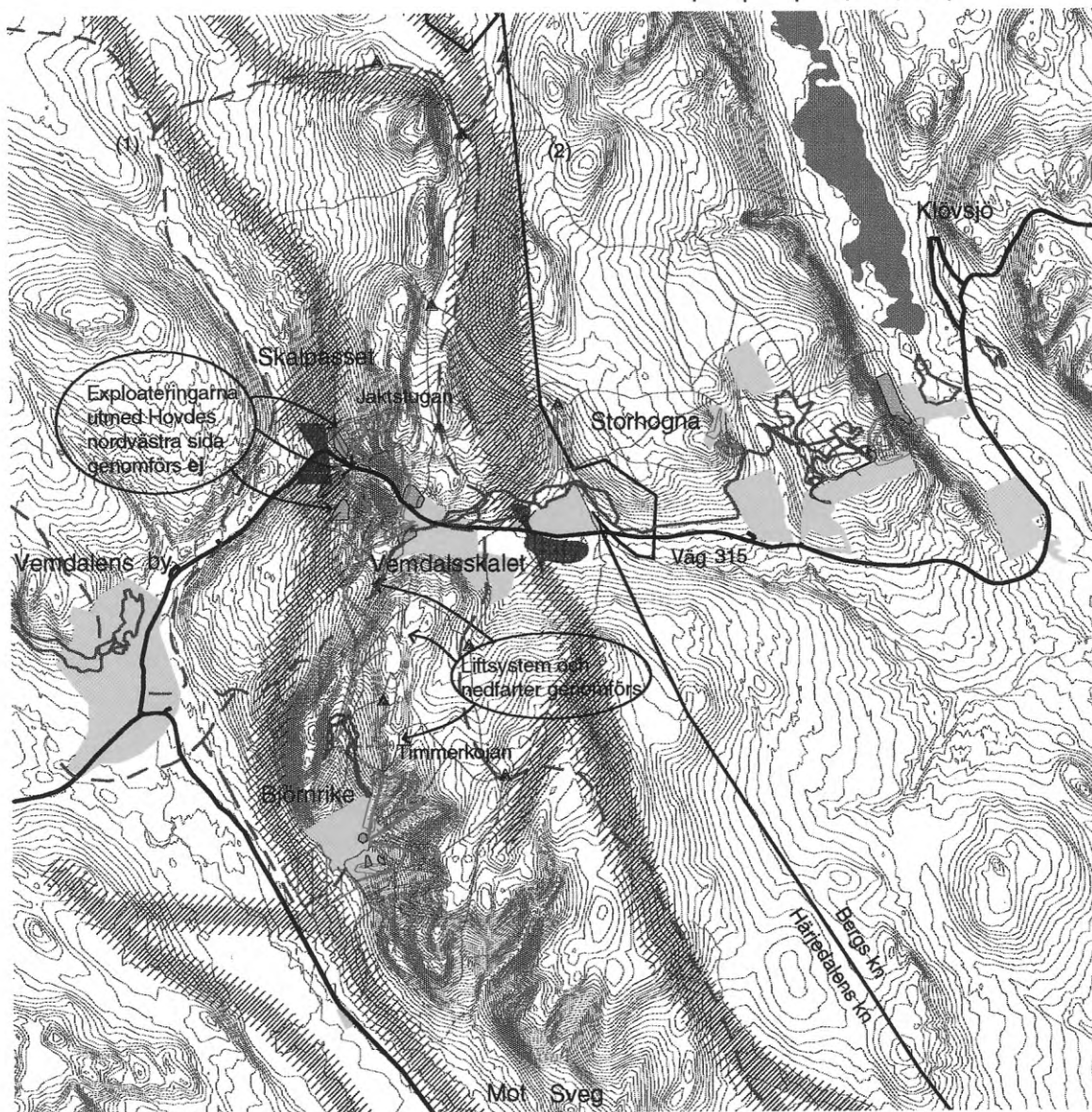
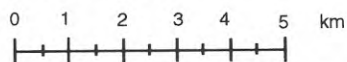
Teckenförklaring

- Raststuga
- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställt detaljplan för golfbana
- Flyttled
- Svår passage

RenTur projektet

Flyttled vid Skalspasset lämnas öppen

Skala 1:120 000

upp efter drivningen över vägen, särskilt om det finns störningar i anslutning till övernattningsbetesplatsen. Detta är särskilt påtagligt när renarna redan är uppstressade vid drivningen förbi den svåra passagen över vägen. Se karta: *Sprayeffekt* på nästa sida.

Följderna av en lång flyttetapp blir att renarna tröttnas ut till följd av stora förluster av lagrad energi i form av fettförbränning när möjlighet till bete och intag av vätska inte ges under en lång tid. Detta ger återverkningar för renarna under hela vintern och kan under svåra vintrar leda till en högre dödlighet genom svält. Orsaken är att renarna då förbränt sina fettreserver redan vid flyttningen. (*Reimers, Ravna*)

Flyttningen efter denna led på **våren** till renbetesfjällen försvåras av naturliga skäl i jämförelse med dagens situation. Den ökade turistaktiviteten, med sex tusen fler personer från Björnrike och norrut efter hela fjällsidan tillsammans med utbyggnaden av liftsystemet, innebär mer störningar under flyttningen.

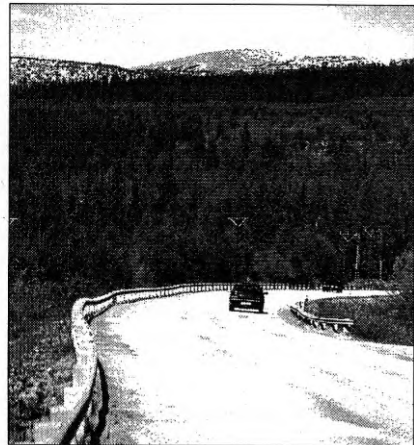
Det naturliga samlingsområdet mellan Hovde, Högfjället och Vemdalens by skulle kan ej ha den funktionen som den tidigare har haft. Den naturliga strövningen över fjället från sydöst är i och med liftanläggningen bruten. Området skulle kan ej kunna användas till driva in ren för att lämnas att beta tills mer renar samlats in för vidare flyttning norrut via den svåra passagen vid Skalspasset.

Flyttledens funktion kan i värsta fall inskränka sig till en led där flyttning utan avbrott med samlad renhjord kan vara nödvändig söderifrån via Björnrike och förbi Skalspasset. Detta för att minska risken att renarna skräms till att vända eller att spridas okontrollerat.

Här finns en stor osäkerhetsfaktor. Därför kan det också finnas en liten möjlighet att området trots allt kan användas för övernattnings- och vilobete under något dygn. Helikopterassistans skulle vara nödvändig vid förflyttning av renarna, särskilt vid Skalspasset.

Alternativet att flytta **mellan Skalspasset, där nuvarande flyttled är belägen, och Vemdalens samhälle** (6) anses ej realistisk.

På **hösten**, vid flyttningen söderut, skall Veman passeras. Terrängförhållandena är oländiga med en mycket svår framkomlighet för en samlad renhjord. Vidare skall renarna förflyttas upp mot Hovde över väg 315. Vägbanken har en hög kant med ett vägräcke som inte utan stora svårigheter kan passeras om det överhuvudtaget är möjligt utan att renarna sprids för att själva hitta bättre vägar. Risken för spridning utefter den allmänna vägen åt båda hållen är överhängande vid en situation som denna. Att försöka ta sig igenom ett så pass svårt område är inte realistiskt. Se karta: *Alternativ flyttväg över Veman och väg 315, sid 113.*

Vägräcke och höga slänter försvårar passage över väg

Flyttningen vidare söderut efter denna svåra passage möter samma förhållande som beskrivs i alternativet ovan.

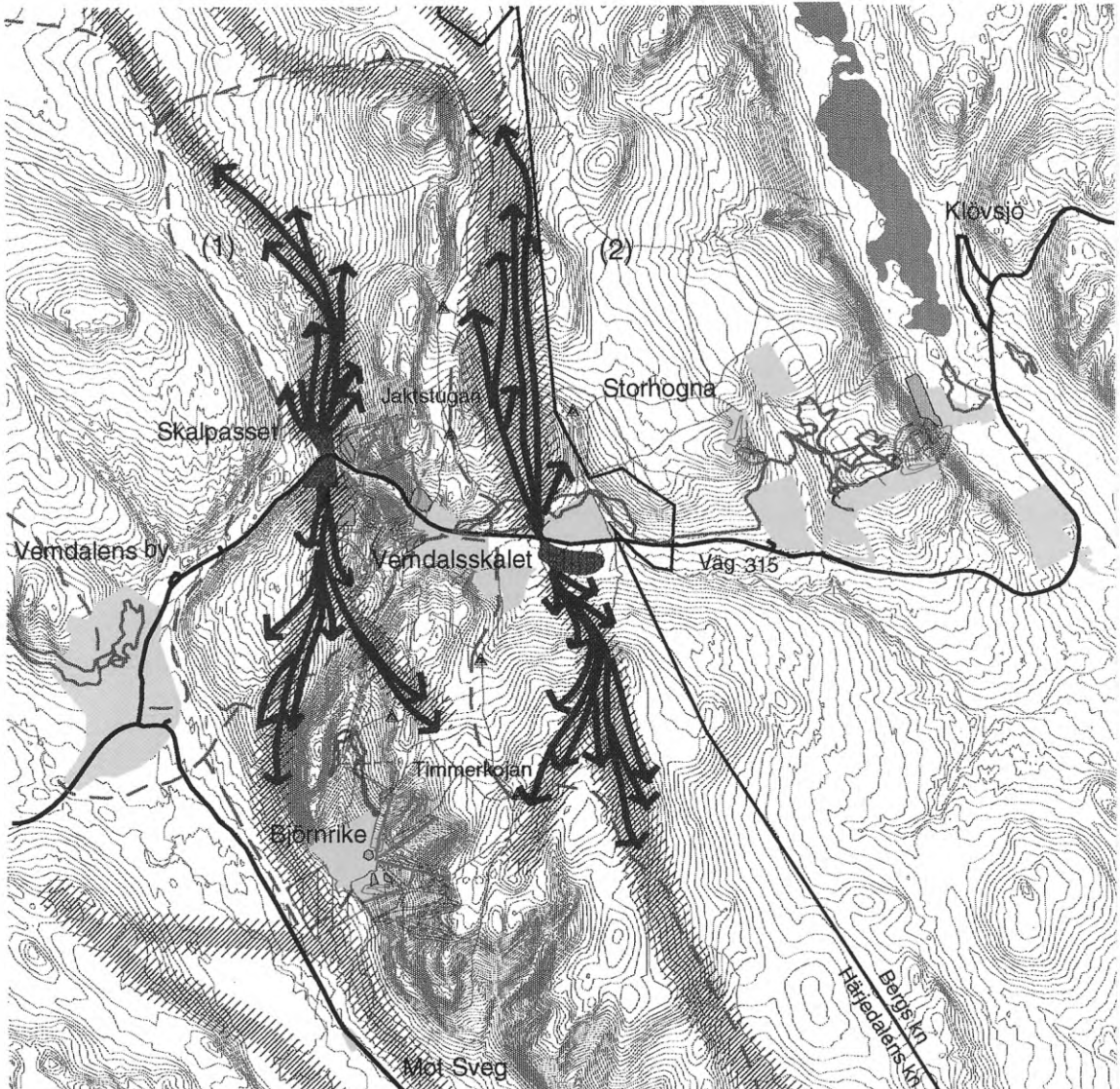
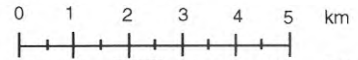
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställd detaljplan för golfbana
- Flyttled
- Svår passage
- Raststuga

RenTur projektet

Sprayeffekt

Skala 1:120 000

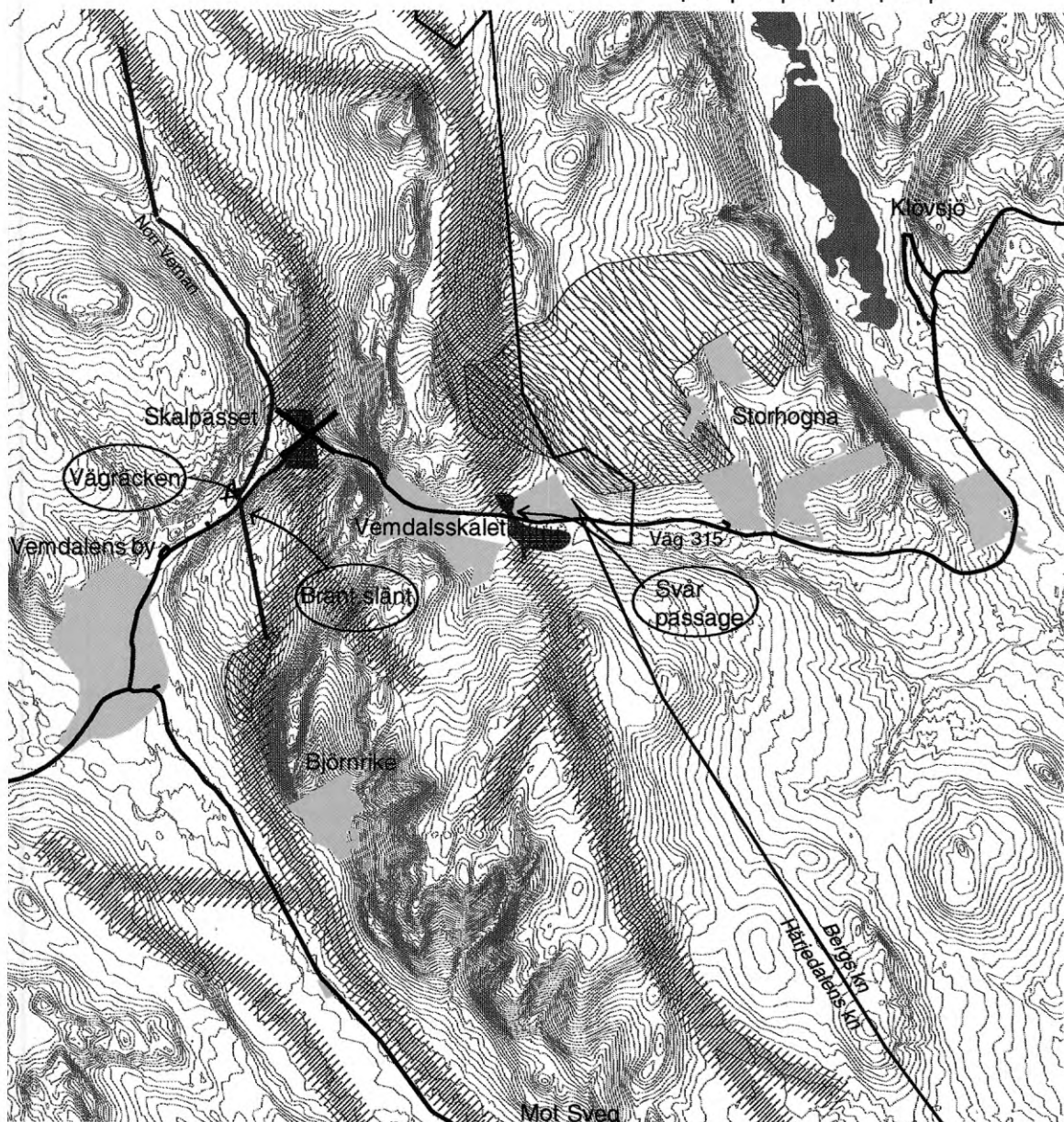
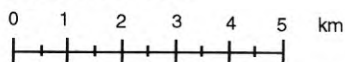
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Övernattningsområde
- Flyttled
- Alternativ flyttled
- Svår passage

RenTur projektet

Alt flyttväg över Veman och väg 315

Skala 1:120 000

Vårflyttningen under april månad är identisk med den som beskrivs ovan. Skillnaden ligger i den svåra passage som med denna ledsträckning innebär samma svåra terrängförhållanden som under höstflyttningen söderut. Samebyn betraktar ej denna flyttledsträckning som något realistiskt alternativ varken söder- eller norrut.

För att undvika förlust av betesområde på Skorvdalsfjället för Handölsdalen vid en användning av flyttled via Hedlanda har arbetsgruppen diskuterat ett alternativ som skulle innebära att **byte av vinterbetesområde (7)** skulle ske med Tåssåsen sameby. Tåssåsen skulle då ha både Skorvdals- och Klövsjöfjället som helhet som sitt betesområde medan Handölsdalen skulle ersättas med ett område av motsvarande värde längre söderut.

Det skulle rent teoretiskt kunna fungera. Det är emellertid ingen slump att Skorvdalsfjället är en naturlig samlingsplats för just Handölsdalens renar både under hösten och våren. Även om ett byte skulle genomföras så skulle renarnas vandringar mot Skorvdalsfjället inte upphöra. Sammanblandningar skulle ske i alltför stor omfattning för att fördelarna skulle uppväga nackdelarna med merarbete för bevakning och skiljningar av renar mellan byarna. Att försöka förhindra sammanblandning genom att avskärma renarna med hjälp av långa renstängsel, både från norr och söder, är inte heller realistiskt med tanke på stängslens omfattning, underhållskostnader och hänsynen till de markägare som skulle beröras av stängslet.

Det skulle också vara svårt att hitta ett lämpligt betesområde som Tåssåsens sameby skulle kunna avvara utan att risken för sammanblandningar av byarnas renar skulle vara stora.

Om utbyggnadsplanen genomförs kommer det att innebära att flyttleden via Skalspasset (1) slås ut med utbyggnad på och invid leden och att den utökade turistkapaciteten medför så kraftiga störningar att det i mycket liten omfattning är möjligt att flytta mellan olika betesområden.

En tänkbar åtgärd skulle här kunna vara att kompensera Handölsdalens sameby med en sk **renskötselterminal (8)** för att underlätta flyttning i området och kompensera betesförluster.

Praktiskt skulle en terminal kunna se ut enligt följande: En anläggning med uppsamlings- och utfodringshagar byggs upp med ledarlar som underlättar indrivning av renar. Byggnader med personalutrymmen för rast, och förrådsutrymmen mm behövs också.

Terminalen skulle fungera så att renar samlas in eftersom eller körs med lastbil till terminalen för utfodring tills mängden renar är tillräcklig. Renarna kan på detta sätt hållas i terminalen med en mindre arbetskraftsinsats medan mer resurser kan avsättas för bevakning av grannsamebyarnas renskiljningar och hemtransport av renar till terminalen. Fördelen är att flyttning sedan vidare kan ske med samlad, utvilad och utfodrad renhjord. Terminalen skulle kunna användas på samma sätt både på hösten och på våren. Detta beror dock på var den geografiskt skulle placeras.

Terminalalternativet skulle dock medföra stora förändringar av renskötseldriften. I ett mer långsiktigt perspektiv förlorar samebyn den styrka som ligger i att arbeta under de villkor som naturen erbjuder.

I det fall renskötseln blir fast beroende av en renskötselterminal som fungerar och håller sig inom rimliga kostnadsramar för underhåll och drift kan det vara en tillfredställande lösning. Men handlingsutrymmet minskar och inga garantier kan ges för att terminalen fungerar på det sätt som förväntas. Investeringskostnaden för en terminal skulle uppgå till 670 000 kronor med en årlig underhållskostnad på 480 000 kronor.

Även om finansieringen skulle lösas på så sätt att t ex exploateringsföretaget bekostar investeringar och underhåll genom ett avtal så är det ur renskötselsynpunkt inget annat än en kortsiktig lösning. Osäkerhetsfaktorerna för framtiden är många. Exploateringsföretaget kan gå i konkurs. Sanktioner från staten kan upphöra med ändrad politisk inriktning osv.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

Det område som ligger **mellan Skorvdalsfjället och Vemdalens by (S1)**, se karta på sid 117, bör efter utbyggnad av etapp II under vissa förutsättningar kunna nyttjas till organiserat bete en kortare tid under förjulsvintern. Detta är dock beroende av i hur hög grad liftanläggningen mellan Björnrike och Vemdalskalet med tillhörande turistaktiviteter kommer att påverka betesområdet.

Förutsättningen är att det är möjligt att flytta in i området utan alltför många hinder. Flyttleden norrifrån via Skalspasset kommer att bli mycket svåränvänd. Flyttning österifrån över fjällryggen vid flyttning via Tåssåsens flyttled är inte möjlig om det nya liftsystemet mellan Vemdalskalet och Björnrike är igång. Normalt sker flyttningen när snön har kommit vilket även sammanfaller med att utförsåkningsanläggningarna börjar användas. Alternativet skulle vara att flytta in söderifrån utmed leden strax väster om Björnrike. Detta skulle dock strida mot renens naturliga flyttinstinkt vid denna tid av året. Liftsystemet mellan Vemdalskalet och Björnrike skulle också bryta av den möjlighet som idag finns att alternera mellan området väster- och öster om Skorvdalsfjället beroende på det väder- och snöförhållande som råder under olika tider under vinterbetesperioden. Åtkomligheten av området mellan Skorvdalsfjället och Vemdalens by (S1) är med andra ord mycket begränsad.

Detta innebär att det är mycket svårt att bedöma om bete kan ske en tid och i hur hög grad turistanläggningarna kommer att störa betesron. Intensiv bevakning skulle vara nödvändig om organiserad betning skall kunna ske (60%). Tiden skulle i alla händelser vara begränsad till tidig vinter. Mot **jultiden och senare** ökar turismen kraftigt i området. Sannolikheten är stor att området (S1) inte längre kan användas för betning i organiserad form (25%). Möjligen kan området användas för övernattningsbete under förutsättning att flyttleden vid Skalspasset går att använda.

Tidigt under vintern (**i november**) bör det fortfarande vara möjligt att nyttja betet under ca en månads tid för samebyns renar inom **influensoområdet på östra delen av Skorvdalsfjället (S2)** även om störningar förekommer (60%). Förutsättningen är en intensiv bevakning så att spridning ej sker.

Eftersom Handölsdalens sameby redan efter utbyggnad av etapp I skulle ha mycket svårt att nyttja betet är det med all sannolikhet inte möjligt att göra det mer än sporadiskt (25%) efter ytterligare ökning av turister i december och **efter jul**. Redan då kan det vara så

mycket störningar för betande renar i form av turistaktiviteter att det inte längre är möjligt att hålla kvar hjorden i närheten av fjället. Det är inte heller bra för renar att med tvång bli kvar i ett område där det ändå inte finns ro att lugnt beta utan att ständigt stressas. Även om det finns bete på marken finns det ingen möjlighet att nyttja det. Tiden räcker inte till för både förflyttningar undan störande objekt och samtidigt hinna beta.

För att betet inom området skall vara till nytta och kunna hålla renens energibalans måste renen kunna tillgodose sitt energibehov genom betning. Energitilltaget står i förhållande till den förbrukning renen har genom aktivitet av olika slag. I normala fall åtgår energin till att söka och gräva efter bete, vila och förflytta sig genom gång. Vid ofta återkommande störningar av turister som på olika sätt rör sig inom betesområdet, har renen inte ro att gräva och beta på samma plats utan måste förflytta sig och senare börja gräva efter föda på nytt. Efter ett dygn är spåren och grävplatserna hårda och därmed låsta för bete resten av vintersäsongen.

När renen skräms kan förflyttning ske i panik om den blir överraskad. Då åtgår mycket energi för detta. Förflyttning kan också ske lugnt utan att renen ser ut att vara stressad. Den har likaväl blivit störd i sin betning och måste byta plats för att börja gräva fram ny föda. Tiden går då åt till att förflytta sig och bevaka att hoten inte kommer alltför nära. Tiden för betning och energiintag minskar därmed medan energiåtgången ökar. (*Reimers, Ravna*)

Efter jul skulle varken **området mellan Hovde, Högfjället och Vemdalens by (S1)** eller **influensområdet på östra sidan av Skorvdalfjället (S2)** längre vara några vinterbetesområden som Handölsdalen kan nyttja för organiserad betning (25%). Bete finns men skulle ej vara åtkomligt på grund av störningarnas omfattning. Renens energibalans kan ej upprätthållas när tiden för bete och vila inte är av nödvändig omfattning. Sporadiskt skall dock betet tidigt kunna användas tidvis för enstaka renar som inte är så skygga.

Området **söder om Björnrike (S3)** är dock fortfarande möjligt att nyttja till bete även under vårvintern och våren. Störningarna ökar dock gradvis mot våren. Det är särskilt skoteråkare men även skidåkare som söker sig längre bort från anläggningarna under tiden då vårvädret inbjuder till längre turer. Intensiv bevakning från renskötarnas sida är nödvändig för att kunna hålla kvar hjorden och nyttja allt bete som är möjligt (60%). Förutsättningen är att spårssystem och turistaktiviteter ej ökar inom området.

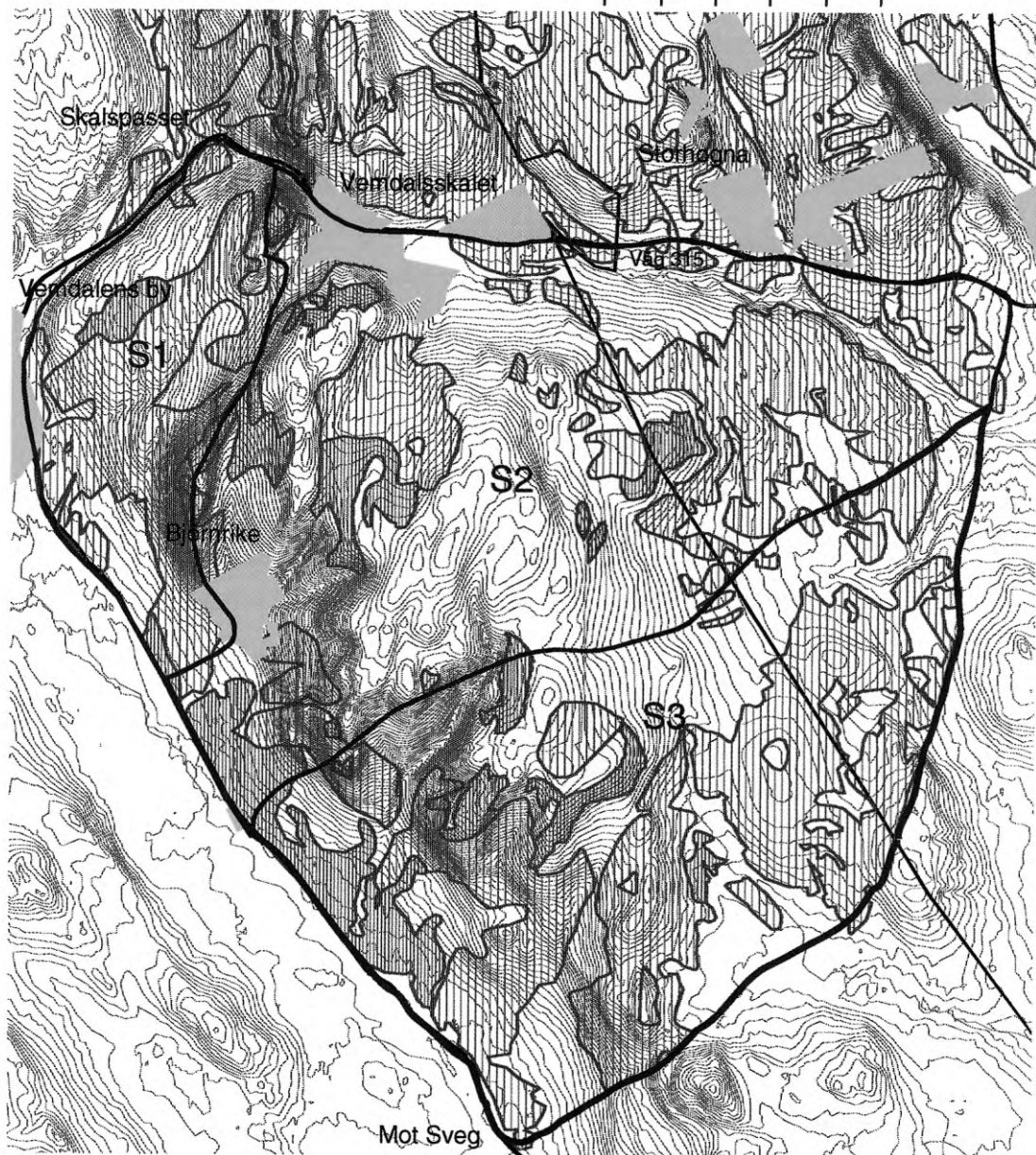
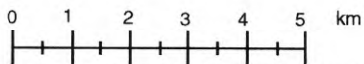
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Betesområden
- ▨ Särskilt viktig marklav
- ▤ Viktig marklav

RenTur projektet

Handölsdalens samebys
betesområden

Skala 1:100 000

Tåssåsen

Konsekvenser för flyttlederna

En utbyggnad enligt etapp II medför inte att någon anläggning eller dylikt byggs direkt på någon av Tåssåsens flyttleder. Däremot kommer den kraftiga utbyggnaden av aktiviteter och bäddkapacitet att medföra stora konsekvenser för möjligheten att kunna passera området med en renhjord.

Under november månad sker **höstflyttningen** norrifrån till Klövsjöfjällen och kommer om något speciellt inte inträffar, att kunna genomföras i vanlig ordning.

De utbyggda turistaktiviteterna med turskidåkning, träningsgrupper, skoteråkning mm och den allt tidigare säsongstarten bidrar till att det redan i början av snöperioden kommer att vara en hög aktivitet inom området. Flyttningen söderut över Klövsjöfjället kommer inte att kunna genomföras utan störningar.

Den möjlighet som tidigare har funnits att hitta övernattningsområden för vila och bete kommer troligen att vara inskränkt till den norra delen av fjällområdet. (se avsnitt om konsekvenser för betet nedan). Det kan fortfarande vara möjligt att stanna upp för korttidsbete i de centrala delarna i Klövsjöfjället under enstaka nätter.

Flyttningen vidare över väg 315 mot söder, förbi Ripfjället och invid fritidshusområdet (2) skall kunna genomföras under förutsättning att flyttvägen är öppen och att störningarna vid flyttningstillfället inte är nämnvärt större än idag. För att minimera riskerna för flyttningen måste den genomföras under en tid på dygnet då den mänskliga aktiviteten är låg. Området kan då passeras med assistans av polis och eventuellt helikopter för att öka säkerheten.

Svårigheterna kommer dock att öka betydligt med den stora ökningen av aktiviteter som följer med denna etapputbyggnad. Erfarenheterna från flyttningar idag visar på de problem som passagen för med sig. Vid tillfälliga störningsmoment såsom hundar eller människor i renarnas färdriktning vänder hjorden lätt med påföljden att insamling måste göras med nya försök till flyttning genom området. Om det tar alltför mycket tid så att området inte hinner passeras under morgontimmarna måste renarna bevakas ett dygn i väntan på ett nytt försök nästa morgon. Riskerna för spridning av renarna är stora om bevakningen måste ske i ett område med mycket rörelser och andra aktiviteter i närheten. I värsta fall kan det visa sig vara en omöjlighet att passera området mer än vid enstaka gynnsamma tillfällen. Då är flyttleden i praktiken helt avskuren redan för flyttningen tidigt på hösten.

Vårflyttningen tillbaka norrut förutsätter att inga störningar sker så att återsamlingar behöver göras. Utbyggnaden av etapp II är omfattande med utbyggda spårssystem och aktiviteter både inom Skorvdalsfjället och Klövsjöfjället. Flyttningsetappen blir mycket lång från sydöstra sidan av Skorvdalsfjället över hela Klövsjöfjället till den norra sidan även om det skulle finnas övernattningsbete österut från Skorvdalsfjället innan flyttningen går in i de turistpåverkade områdena. Flyttningen måste ske under natten för att vara avslutad innan turistaktiviteterna återupptas på morgonen igen.

Flyttning under dessa förutsättningar är inte att föredra annat än under en situation då

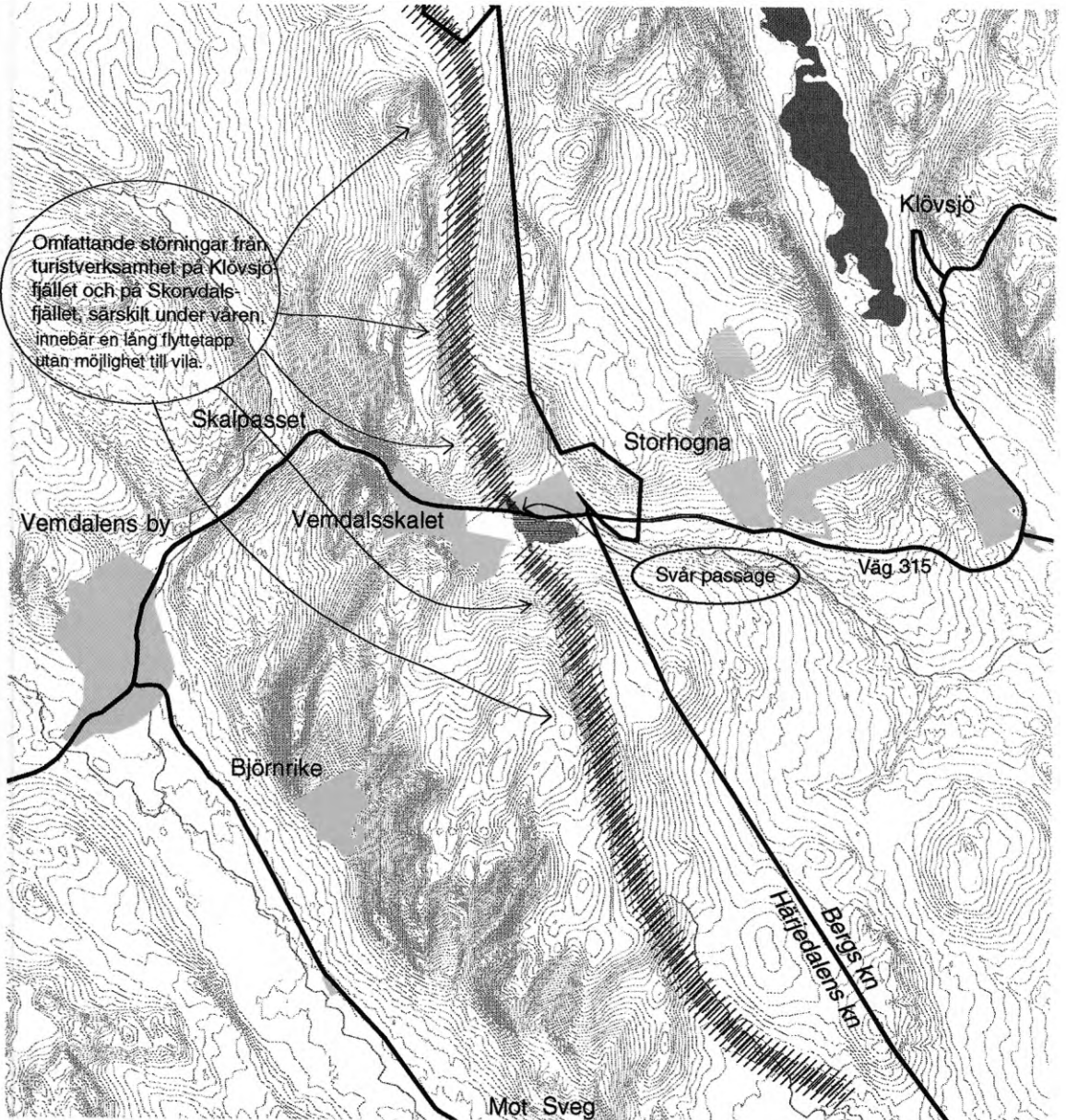
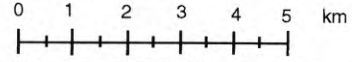
Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- ▨ Flyttled

RenTur projektet

Flyttled Tåssåsens sameby

Skala 1:120 000

absolut inga andra möjligheter finns att tillgå. Sannolikheten är stor att flyttningen inte kan genomföras utan störningar. Flyttsträckan är lång för ett område där det hela vägen finns störningsmoment, såsom människor, hundar, skotrar, bilar, bebyggelse i en stor omfattning. Dessutom tillkommer det faktum att det i ett område som detta blir svårare att samla in renarna för vidare flyttning vid händelse av att de blir skrämde och sprids. Vid en fördröjning med en renhjord inom turistområdet blir det svårt att hinna igenom innan människor, hundar och turistaktiviteter kommer igång under morgonen igen. Om detta händer sprids renarna åt olika håll över stora områden. Erfarenheten visar att det vid ett sådant tillfälle inte längre går att samla in mer än en mindre del av renhjorden för fortsatt organiserad flyttning. Den övriga delen sprids och strövar i mindre grupper eller ensamma med den följd att de blir kvar inom vinterbeteslandet eller blandas med gransamebyarnas renar.

En annan faktor som har betydelse är de förutsättningar som förändrar flyttmönstret på Klövsjöfjället med anledning av de konsekvenser utbyggnaden kommer att ha för Handölsdalens samebys flyttningar. En del av detta är redovisat ovan i avsnittet om konsekvenser för flyttlederna för Handölsdalen.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

Den planerade ökningen av utbyggnad av anläggningar och aktiviteter för turister enligt etapp II kommer att betydligt försämra åtkomligheten av bete på Klövsjöfjället.

Den kraftiga ökningen av bäddkapaciteten från 2 500 bäddar idag till ca 8 500 efter utbyggnad av etapp II kommer av naturliga skäl att kräva utbyggnad av spårssystem och anläggningar på fjället som sprider ut turisterna på olika aktiviteter. Enligt Vemdalsfjäll AB satsar företaget på en ökning av kombinationsturism i en större omfattning än tidigare med en turistsäsong som sträcker sig året runt. Aktiviteter ute på fjället utanför utförsåknigen med turåkning, skoter, hundar mm kommer att sysselsätta ca 50 procent av turisterna. Försäsongensaktiviteterna (före jul) kommer i huvudsak att vara utförsåkning och åkning i preparerade spår belägna i samma terrängavschnitt som idag.

Detta skulle innebära enligt företagets eget beräkningssätt att mer än 2 000 personer skulle återfinnas på Klövsjöfjället under högsäsong på olika aktiviteter varje dag organiserade av företaget eller turister som själv rör sig i området. Till detta tillkommer några hundra skoterekipage och ett större antal hundar i hundspann eller lösspringande.

Området närmast väg 315 (K1), se karta sid 122, i den södra delen av Klövsjöfjället skulle **före jul** möjligen kunna användas för sporadiskt bete (25%) som renar som inte är så skygga spontant kan nyttja under kortare tider då det är lite störningar. Något organiserat bete med en stationär renhjord under en längre tid kommer inte att kunna genomföras. Vid denna tid kommer främst skidåkningsaktiviteten att vara hög i detta område med ett spårssystem som prepareras så fort första snön kommer. Detta tillsammans med fritidsbebyggelsen och andra aktiviteter gör renbetning i lugn och ro till en omöjlighet.

Efter jul är möjligheterna att använda detta område till renbetning helt uteslutna (0%). Då är turistsäsongen för vinterturism på sin höjdpunkt och området är med sin närhet till anläggningarna attraktivt för skidturisterna m fl.

Inom **influensoområdet på Klövsjöfjällets centrala delar (K2)** kommer läget **före jul** att vara svårare att förutsäga. Inom ett kortare tidsperspektiv är det troligt att samebyn kan nyttja området för organiserad betning tidigt under hösten (oktober-november) även om vissa störningar kommer att förekomma (60%). Redan närmare jultid är det troligt att betesnyttjandet endast blir av mera sporadisk art. (25%). Den tidiga vinterturistsäsongstarten och den bredare aktivitetsutsatsningen gör att fjällområdet belastas alltmer ju längre tiden går.

Efter jultiden är organiserad renbetning inte möjlig med anledning av vinterturistsäsongen. En sporadisk betning (25%) kan möjligen ske i ytterkantsområdena.

På den **norra delen av Klövsjöfjället (K3)** bör organiserad betning med intensiv bevakning kunna genomföras under tiden **före jul** även om vissa störningar kommer att förekomma (60%).

Idag sparar Tåssåsen sameby detta område för betning senare under vårvintern och våren om åtkomligheten av bete är gott inom andra områden längre söderut. Detta kommer inte att kunna ske efter utbyggnad av etapp 2 utan betning måste ske före jul om området överhuvudtaget skall komma till nytta som renbetesland.

Som redan redovisats kommer turistaktiviteterna **efter jul** att i mycket hög grad även påverka denna del av fjället. Endast sporadisk betning kommer att kunna ske (25%). Området är därmed förlorat som betesområde under vårvintern och våren då renarna börjar röra sig mot norr. Under denna period gör snömängd och andra väderfaktorer att renarna är beroende av bra betesområden som inte är för utsprida och nedtrampade av tidigare bete eller av turistverksamhet.

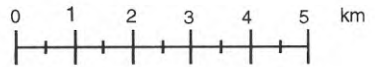
RenTur projektet

Tåssåsens samebys
betesområden

Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Betesområden
- Särskilt viktig marklav
- Viktig marklav

Skala 1:100 000

Indirekta konsekvenser

Detta avsnitt om de indirekta konsekvenserna följer inte samma disposition som avsnittet om de direkta konsekvenserna. Konsekvenserna för de båda samebyarnas flyttleder och betesmöjligheter beskrivs sammantaget för hela vinterbetessäsongen med hela utredningsområdet som grund.

Flyttlederna

Handölsdalens flyttled förbi Skalspasset (1) kommer med turistexploateringsens etapp II att vara obrukbar om de planerade anläggningarna på flyttleden förverkligas.

Detta innebär att de andra flyttlederna, via Hedlanda (3) och Tåssåsens led öster om Vemdalskalet (2), kommer att belastas hårdare. Flyttleden via Hedlanda väster om Veman är den som troligen kommer att kunna användas mest. Detta innebär emellertid ett minskat handlingsutrymme eftersom man då måste flytta förbi området. Leden förbi Hedlanda är, som tidigare konstaterats, besvärlig på grund av de naturliga förhållandena som råder samt det planerade stängslet runt flygplatsen. Vid en mer omfattande användning av denna led kommer sammanblandningarna med Mittådalens sameby att bli oftare förekommande.

En större arbetsinsats fordras för att styra renarna mot denna led och hålla renarna ifrån den östra delen av samebyn och Klövsjö- och Skorvdalsfjällen. De renar som naturligt söker sig mot området kommer till följd av de turistiska aktiviteterna att förhindras och styras åt sidorna. Både från norr och söder blir då sammanblandningar oundvikliga med Tåssåsen samebys renar.

En annan indirekt konsekvens är att renar som hindras av turistverksamheten blir kvar i skogslandet söder om Skorvdalsfjället. Kvarblivna renar på sommaren blir ett störningsmoment för jord- och skogsbrukare. Naturligt är att störningarna ökar med ett ökat renantal på fel områden under sommartid. Det i sin tur gör att relationerna mellan samer och ortsbefolkning försämras och ofta utvecklas till något annat än att beröra enbart sakfrågan.

Tåssåsens led, som norrifrån går efter Klövsjöfjället och passerar väg 315 öster om Vemdalskalet för att fortsätta öster om Skorvdalsfjället (2), är inte möjlig att använda sig av för vårflyttningen mot norr. Däremot kan det fortfarande vara möjligt att under vissa omständigheter flytta förbi under hösten. Leden kommer dock att vara högre belastad med flyttande renar eftersom leden förbi Skalspasset inte kan användas längre. Dessutom kommer den turistiska aktiviteten att vara högre i området även om det är tidigt under hösten.

Flyttningen här kommer att kräva betydligt mer insatser både för Handölsdalen och för Tåssåsen. En förbiflyttning som skall lyckas utan störningar och sammanblandningar med grannsamebyn kräver planering i god tid med kontakter både med grannsamebyn och turistföretaget. En förutsättning är att turistföretaget lyckas rensa området från turister under denna tid. Båda samebyarna måste mobilisera bevakning under flyttningstiden så att sammanblandningar inte sker. Landsvägen måste stängas av polis och fritidshusområdets aktiviteter måste vara på den lägsta nivån.

Renskötarna måste som konsekvens av exploateringen med mycket större resurser och i större omfattning bevaka renarna under flyttningsperioderna och under vinterbetesperioden. Eftersom hela Klövsjöfjällen- och Skorvdalsfjällen under turistsäsongen kommer att fungera som ett spärrstängsel för renarna kommer bevakning för båda samebyarna att vara nödvändig för att styra renarna förbi fjällområdet. Även eftersamlingar, särskilt på våren, kommer att behöva genomföras betydligt oftare. Detta arbete följer av att det aktuella fjällområdet är för renens vidkommande strategiskt placerat med gott bete och därmed ett naturlig samlingsområde för renar. Det är också nödvändigt för att inte helt förlora kontrollen över renarna vilket skulle innebära betydligt mer kostnader för samlingar, skiljningar, och på annat sätt förlorade renar. Effekterna skulle även ge konsekvenser för renkötseldriften för kommande säsong.

Konsekvenserna för renen kan bli betydande vid ett förhållande då den inte längre ryms i den naturliga miljö den normalt ska leva i. När behovet av bevakning, samling och förflyttning av renar blir så omfattande p g a yttre störningar kan inte renkötsel drivas. Renarna får inte den betesro som krävs för att klara en hel vinter. Med ständiga förflyttningar är energiförlusterna stora. Detta kommer under sämre betesvintrar att minska renarnas möjligheter att överleva. Detta i sin tur slår rent ekonomiskt mot renskötarna som drabbas både av utfordringskostnader och sämre avkasning av en decimerad renstam både kvalitetsmässigt och i antal. (*Ravna*)

Betesmöjligheterna

Ettapp II innebär sammantaget att stora betesområden går förlorade för båda samebyarna.

Redan före jul gör förlusten av betet att andra områden måste tas i anspråk. Efter jul finns nästan ingen möjlighet alls att nyttja Klövsjö- och Skorvdalsfjällen för vinterbete. Betestrycket ökar därmed inom andra betesområden, företrädesvis söder om detta fjällområde. Om samebyarna inte kan börja nyttja nya områden för bete kommer det ökade betestrycket på några års sikt att försämra beteskvaliteten totalt sett för hela vinterperioden. Konsekvenserna av en sådan situation kommer att bestå under en lång tid även om betningen i dessa områden skulle minskas drastiskt eller helt upphöra. Det allvarliga i denna situation behöver inte betonas ytterligare. Det kan bara konstateras att åtgärder måste vidtas för att undvika och förebygga en snabb utbetning av vinterbetesområdet.

När betesmarkerna krymper, av vilken anledning det än må vara, ökar störningarna progressivt. Det är naturligt att störande objekt kommer relativt sett närmare när t ex ett betesområde är smalt.

Exploateras betesmarken av en verksamhet, innebär det att inte endast marken tas i anspråk där de fasta anläggningarna finns, utan det medför även störningar på annat sätt. Turistaktiviteterna är i högsta grad rörliga. Det är genom ljud, rörelser och mänsklig närvaro i övrigt som varierar och kommer från olika håll. Störningszonerna varierar och störningarna av turistverksamhet av detta slag är därför relativt sett betydligt högre än när betesmarkerna krymper pga fasta anläggningar som varken rör sig eller för oväsen.

Osäkerhet råder därför i förväg om hur situationen ska bedömas. Det är i lika hög grad en osäkerhet om störningarnas omfattning i tid och rum. Osäkerheten ökas ytterligare av turistverksamhetens natur där planeringen av aktiviteter som inte är bundna av fasta anläggningar sker mer på kort sikt och kan ändras snabbt av olika orsaker.

Både betet och betesmarginalerna kommer därför att i hög grad vara beroende av turistverksamheten. Konsekvensen blir att rennäringen förutom klimatet ur väderhänseende, i lika hög grad måste kalkylera med klimatet i turistverksamheten vad gäller nyttjandemöjligheten av olika betesområden.

En kombination av krympande betesmarker och svårigheter att förflytta sig mellan dem gör att renskötseldriften blir tvungen att arbeta med betydligt mindre marginaler. Förändrade förutsättningar under vinterbetesperioden såsom sämre bete, svårare flyttningsförhållanden eller påverkan av yttre störningar som t ex turismen eller annat oförutsett, kan med minskade marginaler under en lång period leda till att kortsiktiga lösningar måste vidtas för att skydda renarna på bästa sätt. Det kan t ex vara nödutfordringar, snabba förflyttningar av renar med lastbil mm. Detta är dock åtgärder som kan vidtas när renarna fortfarande kan samlas in. Vid dåligt bete, t ex vid skare, är renens naturliga beteende att sprida sig för att söka efter bete. Vid denna situation är inte samling av renar längre meningsfull. Det skadar mer än gör nytta eftersom renarna då troligen är i så dålig kondition att en samlingsinsats istället kan äventyra renarnas liv.

Om förändringarna medför att ovan beskrivna situation återkommer regelbundet är det inte möjligt att bedriva en meningsfull renskötsel i området utan att förändra renskötseln både i omfattning och vad gäller driften av näringen.

Funktionella konsekvenser

De funktionella konsekvenserna beskrivs enligt samma mönster som de indirekta konsekvenserna.

De funktionella konsekvenser som etapp II medför är bl a att flyttledernas användning försvåras. Handölsdalens flyttled vid Skalspasset (1) försvinner helt och användningen av de andra flyttlederna, på västra och östra sidan, försämras.

Detta leder till en påtvingad förändring av flyttningsmönstret. En ökad användning av Tåssåsens flyttled väster om Vemdalsskalet (2) är knappast möjlig. Detta med anledning av förekomsten av ren på Klövsjöfjället vilket medför större risk för sammanblandningar med Tåssåsens sameby. Den ökade turistaktiviteten med etapp II medför att flyttningarna försvåras betydligt. Anpassningarna till turismen kan gö-

ras till en viss gräns. Detta är dock inte möjligt i all oändlighet. Resultatet av anpassningen blir till slut att rennäringen måste lämna området.

Handölsdalen blir med anledning av detta hänvisad till att enbart använda flyttleden via Hedlanda. När alternativen minskar försvinner en av rennäringens starka sidor, nämligen att flexibelt kunna nyttja landet efter naturgivna förutsättningar, väder, vind, betessituation mm.

Den ökade turistströmmen kommer att innebära en ökad trafik på de vägar som leder mot Vemdalsskalsområdet. Trafiken innebär ökade problem inte bara vid överflyttningar utan även av trafiksäkerhetsmässiga skäl.

Även renarnas vandringsstruktur påverkas av stängda flyttleder och svårforcerade områden i båda samebyarna. Renarna kommer inte omedelbart att acceptera nyordningen utan kommer att instinktivt använda Skorvdals- och Klövsjöfjällen som samlingsområde. På längre sikt är det dock möjligt att nya vandringsstrukturer uppstår som leder renarna förbi det aktuella området istället för mot det.

En annan konsekvens av funktionell art som följer med förlusten av flyttleden vid Skalspasset är att betesområdet mellan Skorvdalsfjället och Vemdalens by (S1) inte kommer att vara möjlig att nå även om betning skulle vara möjlig ur störnings- och betesförekomstsynpunkt. Konsekvensen av detta blir ett direkt betesbortfall.

Möjligheten att använda både östra och västra sidan av Skorvdalsfjället försvinner. En värdefull möjlighet att kombinera och alternera mellan två ur klimat- och därmed ur betessynpunkt olika områden försvinner. Normalt sett kompletterar dessa områden varandra vilket har gjort att marginalerna bara p g a detta har varit betydligt vidare än nu när möjligheten försvinner.

Vad gäller Tåssåsens sameby förändras förutsättningarna för användning av Klövsjöfjällets norra del. Idag sparas området normalt sett till vårvintern då flyttningen in i området sker söderifrån. Efter utbyggnad av etapp II finns troligen inte möjlighet att genomföra en organiserad betning i området p g a störningar men även för att marklaven området till vissa delar kan vara försliten av skoteråkning mm som rör sig i obanad terräng.

Tåssåsens möjlighet att ändå nyttja betet i detta område i så stor utsträckning som möjligt är att ändra tiden för användningen. Även om störningar kan förekomma så kan troligen organiserad betning genomföras tidigt under hösten. Konsekvensen blir dock att något bete i detta område inte kan sparas till vårvintern. Andra områden måste avsättas för ändamålet vilket i sin tur påverkar strukturen för användning av betesområden under hela vinterbetesperioden. Med anledning av de minskade marginalerna är resultatet beroende av betessituationen om det blir brist på bete under vårvinter och vår.

Konsekvenser efter utbyggnad av etapp III

Exploateringsområden

Etapp III enligt utbyggnadsplanen skulle innebära att det så kallade Fjällstadenprojektet skulle förverkligas. Ett helt nytt område tas då i anspråk söder om Björnrike med anläggningar som rymmer ca 6 000 nya bäddar, ett liftsystem med ca 10 nya liftar med nedfarter, ett utbyggt ledsystem för turåkning, motionsspår, skoterleder och utflyktsmål både österut och söderut. För att sammanbinda hela fjällområdet med leder skulle ledsystemet byggas ut även norrut över Skorvdalsfjället. En ytterligare utbyggnad av ledsystemet med utflyktsmål på Klövsjöfjället skulle vara nödvändig för att utnyttja hela fjällområdet för turismen.

Totalt för hela området skulle det innebära en kapacitet på ca 24 000 bäddar som innebär ett ianspråktagande av nya anläggningsområden invid Vemdalskalet både norr och söder om väg 315, invid Björnrike och ett helt nytt område för Fjällstaden söder om Björnrike. Totalt drygt 30 liftar med ytterligare fler nedfarter på samma områden som bostadsanläggningarna. Ledsystem och utflyktsmål som täcker hela Klövsjöfjället, Skorvdalsfjället och Gråberget med omkringliggande områden. Till detta skall även räknas de anläggningar och ytterligare aktiviteter som följer indirekt av etapputbyggnad 3.

Influensområde

Influensområdet skulle under etapp III omfatta hela Klövsjöfjället, Skorvdalsfjället samt Gråberget med intilliggande områden. Se karta: *Influensområden etapp 3* på nästa sida.

Handölsdalen

De konsekvenser för renskötseln som utbyggnad enligt etapp III skulle innebära, är inte i det stora hela någon svårighet att förutse.

Den stora mängden turister m fl, turistsäsongens förlängning, turistaktiviteternas omfattning både i olika verksamheter och utbredningen geografiskt kommer att helt omöjliggöra nyttjandet av området som renbetes- och genomflyttningsland. Även stora delar av omkringliggande områden kommer att beröras.

Konsekvenser för flyttlederna

Genom området går två huvudflyttleder, via Skalspasset (1) och Tåssåsens led öster om Vemdalskalet (2).

Leden via Skalspasset blir helt utslagen p g a de turistanläggningar som byggs på och invid leden. Vidare gör liftanläggningarna mellan Vemdalskalet och Björnrike att renarna ej

Teckenförklaring

- Befintlig bebyggelse
- Planerade utbyggnader
- Befintliga liftar
- Planerade liftar
- Nedfarter
- Befintliga preparerade skidspår
- Befintliga sommarleder
- Befintliga skoterleder
- Fastställd detaljplan för golfbana
- Flyttled
- Svår passage
- Raststuga
- Övernattningsområde

RenTur projektet

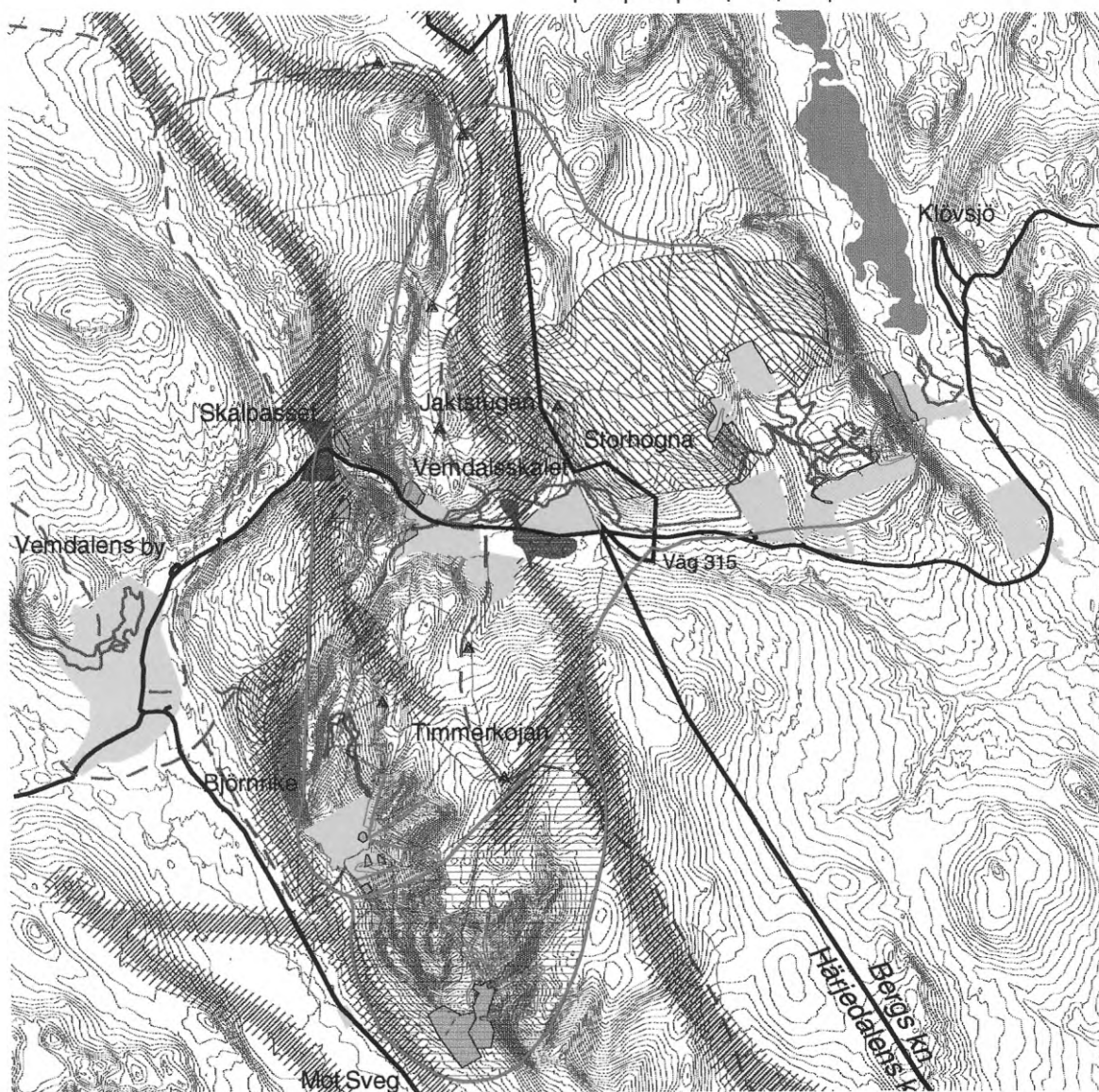
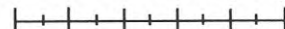
Influensområde etapp 3

 Influensområde för etapp 1 och 2

 Influensområde för etapp 3

Skala 1:120 000

0 1 2 3 4 5 km

kan passera fjällryggen mot sydväst. Även motionsslingor och andra leder kommer att återfinnas väster om Björnrike och Hovde.

Flyttleden öster om Vemdalsaskalet är under hela dess sträckning över Klövsjöfjället och Skorvdalsfjället kraftigt påverkad av de utflyktsmål och leder som skall föra ut turisterna på fjället för skidåkning, hundspann, skoteråkning med flera aktiviteter. Tillsammans med den redan idag svåra passagen över väg 315 och förbi fritidsområdet skulle det vara ett mycket högt risktagande att överhuvudtaget försöka flytta in med renar i ett turistområde av detta slag. Med anledning av dessa förutsättningar kommer även denna led att vara oanvändbar för all framtid under både höst och vår.

Området kommer i sin helhet att fungera som ett stort spärrstängsel mitt i Handölsdalens sameby. För att kunna passera området kommer renarna att drivas åt sidorna antingen mot Tåssåsens samebys marker i öster eller Mittådalens samebys marker i väster. Renarnas naturliga flyttstråk via Skorvdalsfjället kommer att vara brutna. Konsekvensen blir att fler renar blir kvar i området under sommaren som i sin tur stör jord- och skogsbrukare i området.

Den enda möjlighet som återstår för Handölsdalens sameby att flytta förbi området med renarna är via Hedlanda (3) eller med lastbil. Flyttningen blir lång med få möjligheter till vila- och övernattningsbeten. Flyttleden och området kommer att bli hårt belastad med flyttningar och betning både höst och vår. Flyttningarna är p g a terrängförhållandena svår genomförbara med stor risk för spridning och sammanblandningar med Mittådalens samebys renar. Se text under etapp II.

Flyttning med hjälp av lastbil förutsätter att renens naturliga beteende helt sätts ur spel och att alla renar vid alla tillfällen kan samlas in och transporterats. Så är dock inte fallet. Det som händer är att renen tappar orienteringen. De renar som av någon anledning inte kan samlas in blir kvar utan att själva hitta tillbaka till renbetesfjällen. Risken är att det bildas en skogsrenstam som är svår att hantera.

De konsekvenser ett så stort ingrepp kommer att innebära för Handölsdalen framförallt, men även för grannsamebyarna är mycket svåra att förutse idag men kommer utan tvekan att få mycket stora negativa verkningar.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

Renens betesmöjligheter kommer med anledning av den omfattande turistverksamheten att troligen vara obefintlig både **före och efter jultiden** på **Skorvdalsfjällets östra (S1)** liksom på **västra sidan mot Vemdalens by (S2)** samt på området **sydväst om Björnrike mot Gråberget (S3)**. Se även text under etapp II.

Det bete som renarna mera sporadiskt (25%) skulle kunna nyttja är kring Gråberget tidigt på hösten (oktober-november) under förutsättning att turistaktiviteterna är låga inom området under denna tid. Någon organiserad betning är det dock ej frågan om.

Tåssåsen

I jämförelse med Handölsdalens sameby och Skorvdalsfjället är situationen inte bättre för Tåssåsens sameby vad gäller användningen av Klövsjöfjället.

Konsekvenser för flyttlederna

Konsekvenserna för flyttleden över Klövsjöfjället med den svåra passagen över väg 315 och genom fritidsstugeområdet öster om Vemdalskalet (2), är beskrivna ovan under avsnittet om konsekvenserna för Handölsdalens flyttleder. Slutsatsen är att flyttleden inte kommer att kunna användas under de förutsättningar som ges med de störningar som turistexploateringarna på fjället åstadkommer.

Konsekvenser för betesmöjligheterna

Turistverksamheten kommer enligt planerna att bedrivas året runt med olika årstidsbundna aktiviteter. Under den tid då renskötseln är i behov av vinterbetesområden har vinterturismen sin högsäsong som innebär en hård konkurrens om marken.

Klövsjöfjället kommer att vara exploaterat i lika hög grad som Skorvdalsfjället vad gäller utflyktsmål och leder för skotrar, skidåkare, hundar m fl aktiviteter. Under förjulsvintern är aktivitetsgraden högre i den södra delen av fjällområdet medan den norra delen jämförelsevis kommer att vara mindre frekventerad. Detta innebär ändå att aktiviteterna med utflyktsmål och olika spårförbindelser inte kommer att möjliggöra mer än ett sporadiskt bete (25%) under oktober och början av november i den **norra delen av fjällområdet** (K3).

Efter jul kommer inga möjligheter att finnas att genomföra bete inom Klövsjöfjällområdet av redan tidigare redovisade orsaker. Se även text under etapp II.

Indirekta konsekvenser

De indirekta konsekvenserna vid utbyggnad av etapp III kommer att ge effekter på samebyns verksamhet som helhet. Det är dock inte meningsfullt att nu göra en alltför djup analys eftersom etapp III troligen inte kommer att vara aktuell de närmaste åren. Det kan dock konstateras att om exploateringen genomförs innebär det att en stor del av samebyarnas vinterbetesområde går förlorat. Detta innebär att renstammen på kort tid måste bantas ner om nya vinterbetesområden inte kan ersätta det som går förlorat. Det i sin tur medför en tvångsmässig nedbantning av renskötarkåren i samebyarna som kommer att medföra stora omställningsproblem, både praktiskt och inte minst socialt och kulturellt.

För den praktiska renskötselverksamheten är det naturligtvis ett stort avbräck. En del av konsekvenserna har redovisats under etapp II.

Funktionella konsekvenser

Utbyggnad enligt etapp III medför att de funktionella sambanden blir mycket svåra att upprätthålla vad gäller de naturliga flyttvägarna inom och i anslutning utredningsområdet. Effekterna av den turistvolym som planeras kommer inte att kunna begränsa sig till det aktuella utredningsområdet. Renskötelsesverksamheten, både vad gäller bete och flyttning, kommer att drabbas över ett mycket större geografiskt område även om omfattningen är svår att förutse i dagsläget.

En förlust av ett helt betesområde minskar alternativ- och kombinationsmöjligheterna mellan olika betesområden. Detta ger negativa konsekvenser även om renstammen är anpassad till betesunderlaget.

Trafiktätheten på vägarna kommer att öka markant vilket medför större svårigheter att passera vägarna med renar. Denna effekt kommer att kunna märkas även långt utanför det aktuella exploateringsområdet.

Om och när exploateringsplanerna för etapp III blir genomförda har troligen förutsättningarna förändrats markant på flera olika sätt både för renäringen, turistverksamheten och för andra intressenter. De erfarenheter som kan vinnas av den verksamhet, oavsett vilken det blir, som följer efter att denna utredning har färdigställts bör också ligga till grund för en ny eller en kompletterade konsekvensutredning.

Analys rennäring

De redovisade konsekvenser som uppstår för rennäringen kommer att vara förödande och till stor del omöjliga att kompensera med praktiska åtgärder inom utredningsområdet om etapp II och III byggs ut.

På kort sikt medför exploateringarna en stor förändring i renskötselverksamheten. Problem med omställning till försämrade betesförhållanden, förändrat flyttmönster, nedbantad renhjord och utkomst för färre renskötare kommer att uppstå vilket är svårt att överblicka konsekvenserna av.

Under byggnadstiden är även störningarna mer omfattande om detta sker vintertid. Konsekvenserna av detta har dock inte utretts särskilt utan det kan bara konstateras att renskötselverksamheten kommer att drabbas hårdare under denna tidsperiod.

De konsekvenser som uppstår är allvarliga och bestående för all framtid vilket gör att renskötseln och de samer som lever av den lider stor skada både ekonomiskt, socialt och kulturellt.

Det må observeras att rennäringen som näring inte har någon reell nytta av ersättningar när näringsunderlaget helt faller bort. Detta gäller i etapp III, men är också aktuell för konsekvenserna av etapp II. Konsekvenserna kan bli långt större både socialt och kulturellt än vad som kan räknas fram och ersättas rent ekonomiskt.

Analysmetod

Om betesarealförlusten är liten och konsekvenserna av den begränsas t ex till en kortare period kan en anpassning göras för att kompensera betesbortfallet t ex med utfodring istället för att minska renantalet. Förlusten kan då beräknas utifrån den betesproduktion som går förlorad värderad i utfodringskostnader.

När exploateringarna är omfattande, som i vårt fall, är det lämpligare att göra en beräkning med ledning av den sk produktionsdjursmetoden som tillämpas av Öivind Ravna i avhandlingen VEGFRAMFÖRING I REINBEITELAND. Den ekonomiska analysen baseras i första hand på den betesarealförlust som renskötseln åsamkas av turismens exploatering av området. Till detta kommer också konsekvenserna av ökad stress för renarna vilket medför ett ökat energibehov och en ökad förlust av kalvar. Ökade störningar medför också ett merarbete för renskötarna både vad gäller bevakning under bete och vid flyttning inom området.

De procentangivelser och belopp som används kan i en första anblick ge en skenbar exakthet vilket läsaren dock ej skall förledas av. Det underlag som beräkningen bygger på har i varje led en viss osäkerhetsfaktor. Beräkningarna är endast avsedda att ge en **indikation på kostnadsnivån** för rennäringen och har ej ambitionen att utgöra en skadevärdering för eventuella ersättningar. Utredningen har ej heller det uppdraget.

Beräkningarna görs för delområdena S1-S3 och K1-K3 etapp för etapp.

Produktionsdjursmetoden

Produktionsdjursmetoden utgår från att rennärningen drabbas av en utförsäljning av produktionsresurser istället för att renskötsel företagen även fortsättningsvis försäljer sin produktion.

I denna beräkning har ej medtagits kostnader för eventuella investeringar vid omställning eller andra förändringar i renskötselverksamheten, ökad helikopter- och lastbilsanvändning, underhållskostnader och oförutsedda kostnader som orsakas av exploateringarna.

Förlust av produktionsareal

I beräkningen av förlorad produktionsareal ingår både direkt och indirekt förlust av betesareal. I den indirekta förlusten ingår den inskränkta betestiden som uppkommer med ökade störningar. Förlusten av produktionsareal beräknas utifrån hur många renar som kan livnära sig inom den areal som går förlorad under aktuell betestid. Kostnaden för förlust av betesareal räknas fram med hjälp av köttproduktionen i kilo per ren för det antal renar som förlorar bete. Avdrag görs för kostnader för inkomsternas förvärvande såsom arbets-, material- och kapitalkostnader till följd av minskad renhjord.

Den årliga förlusten av produktionsareal beräknas på följande sätt:

a	= arealförlust i ha 1)	aktuellt område i ha x % arealförlust enligt tabell
b	= betestillväxt i kg per ha (bonitet) 1)	$\frac{\text{betestillväxt}}{\text{areal}}$
c	= produktion av kg kött per ren 2)	9 kg
d	= pris i kr per kg kött 2)	37 kr
e	= energiförbrukning i kg bete per ren och dag 1)	1,8 kg
f	= antal betesdagar per år 1)	200 dagar
g	= arbetskostnader 3)	80 kr x 1,5 timmar per ren som mister bete
	material 4)	8 kr -"-
	kapitalkostnad 5)	438 kr x 4 % -"-
RBD	= renbetesförekomst inom en viss areal	$\frac{a \times b}{e}$
	antal renar som förlorar bete	$\frac{RBD}{f}$

$\frac{a \times b \times c \times d}{e \times f} - g$ = årlig förlust av produktionsareal i kronor

Uppgifterna om arealförluster är sammanställda i tabell enligt utredningsresultat och renbetesinventering över området 1). Uppgifter om aktuell rennäringssstatistik (1993) är hämtad från Jordbruksverket 2). Arbetstidsåtgång och kostnad per timme inkl sociala kostnader 3) liksom inbesparade materialkostnader 4) är schablonberäknade. Kapitalkostnad beräknas med 4% ränta utifrån ett genomsnitt av Riksskatteverkets deklarationsvärden för ren 5).

Viktförlust orsakad av stress

Viktförlust orsakad av stress beräknas utifrån att renens energiförbrukning blir högre när den stressas inom betesområdet och att stressfaktorn ökar ju högre exploateringsnivån är. Förutsättningarna för beräkningen är följande: Betestiden är 200 dagar. Antalet renar som utgör beräkningsunderlag är 4 900 med avdrag för det antal som förlorar bete med minskad betesareal. Ett antagande görs att en viss andel av betande renar inom området utsätts för stress beroende på störningsnivå (se tabell). Den ökade energiförbrukningen antas pågå under en timme per dygn per stresspåverkad ren och att renen i en stressituation också får en timme mindre tid för bete beräknat på en betestid på åtta timmar per dygn. Ökad stress och oro ger enligt Ravna en ökad energiförbrukning på i genomsnitt det tredubbla i jämförelse med det normala för renen. Detta ger en ökad energiförbrukning omsatt i lavbete på 0,38 kg per ren och dag utifrån dygnsbehovet 1,8 kg. Kostnaden för energiförlusten blir 1,06 kr per ren och dygn beräknad utifrån kostnaden att utfodra en ren per dygn, 5 kr.

Kostnaden för energiförlusten beräknas således enligt följande;
dygnskostnad x antal betesdagar x antal stresspåverkade renar.

Förlust av kalv

En stressande tillvaro för en renhjörd medför en minskad kalvproduktion beroende på i vilken grad stress förekommer. Kalvförlusterna beräknas utifrån samma stressfaktor som i avsnittet ovan. Dräktighetsprocenten beräknas från en normhjörd bestående av 75 procent vajor varav 80 procent är dräktiga. Ett antagande görs att en viss andel av kalvarna går förlorade hos vajor som utsätts för störningar (se tabell). Enligt aktuell statistik är medelslaktvikten på kalv 18 kg.

Beräkning enligt följande;
antal stresspåverkade renar x % dräktiga vajor x % dödlighet x medelslaktvikt x kilopris.

Merarbete

Merarbete beräknas med utgångspunkt från den ökade bevakningsinsatsen som måste göras för att kunna hålla renarna stationära inom betesområdet och för det extra samlingsarbetet som tillkommer med en renhjörd som utsätts för en högre grad av störningar. Betesområdet måste således användas effektivare, t ex mer samlat under kortare tid, under de tider som är möjliga ur störningssynpunkt. Flyttningen av renar inom och förbi det aktuella området kräver större arbetsinsatser vid en högre störningsnivå. Vid exploatering av etapp I bör merarbetet kunna klaras av med en ökad egen arbetsinsats både under betestid och vid flyttning. Konsekvenserna av etapp II är dock så omfattande att arbetet inte går att klara av utan extern arbetskraft (se tabell). Förutom lönekostnad tillkommer ersättning för skoter, transport och kost. Merarbetet beräknas i antal dagsverken med en normal arbetsdag på åtta timmar och en timersättning på 80 kronor inkl sociala kostnader. Skoterkostnaden beräknas med en körning av 5 mil per dag under bevakning och 10 mil under flyttning. Milkostnad 18 kronor för bensin, underhåll mm. Kostnaden för biltransport med släpvagn beräknas på 6 mils körning per dygn och en milkostnad på 20 kronor. Kost, logi mm för extra arbetskraft tillkommer.

Beräkning sker för resp flyttning och bevakning enligt följande;

arbetskostnad	640 kr x	antal dagsverken
skoter flyttning	180 kr x	- " -
skoter bevakning	90 kr x	- " -
biltransport	120 kr x	- " -
kost, logi mm	250 kr x	- " -

Sammanställning av beräkningsunderlag

Exploaterings-etapp	Område	% av areal	% betesnyttj. före jul	% betesnyttj. efter jul	% total betesförlust	% ökad stress	% kalvförlust	Merarb dagsverk flyttn	Merarb dagsverk bevakn
Nuläge	S 1-3	48	100	75	15				
	K 1-3	52	85	60	25				
Etapp I	S 1-3	48	85	60	25	8	2	4	14
	K 1-3	52	60	35	55	8	2	4	14
Etapp II	S 1-3	48	55	35	50	20	4	10	60
	K 1-3	52	35	15	80	20	4	10	60
Etapp III	S 1-3	48	10	0	90				
	K 1-3	52	15	0	95				

Tabell: Sammanställning av de uppgifter som ligger till grund för beräkningen av kostnaderna för förlust av produktionsareal mm i tabellen nedan. S = Skorvdalsfjället, Handölsdalen och K = Klövsjöfjället, Tåssåsen.

Sammanställning av kostnaderna

Exploaterings-etapp	Förlust av produktionsareal		Ökad stress	Förlust av kalv	Merarbete	Summa årlig förlust (tkr)	Kapitaliserat (tkr)
	S	K					
Nuläge	60	110				170	4 700
Etapp I	110	240	50	5	20	430	11 800
Etapp II	230	340	80	10	160	810	22 500
Etapp III	390	420					

Tabell: Kostnaderna anges i tkr. De årliga kostnaderna redovisas etappvis för förlusten av produktionsresurser mm. Totalkostnaden för ett år kapitaliseras på 60 år med en kalkylränta på 3 procent. Endast kolumnen för förlust av produktionsareal har delats upp för fjällområdena som hör till de olika samebyarna. Uppgifterna i de övriga kolumnerna är sammanslagna med lika stor andel för de båda samebyarna. OBS: De beräknade kostnaderna innehåller osäkerheter och skall endast ses som en indikation på kostnadsnivån.

Den förlust som rennaringen åsamkas årligen kommer att bestå i all framtid. En nuvärdesberäkning görs på framtida årliga förluster på en tid av 60 år och en kalkylränta på 3 %. Nivån på kalkylräntan är den normala vid beräkningar av ersättningar.

Eftersom exploateringarna inom utredningsområdet pågått en tid, finns det redan i **nuläget** konsekvenser som rennaringen fått vidkännas i form av förluster av betesareal mm. Här har endast förlust av produktionsareal tagits med i beräkningarna. Dessa konsekvenser kan räknas in i de sammantagna effekterna av exploateringarna på hela samebyn.

Under **etapp I** ökar kostnaderna för förlorad produktionsareal. Kostnader tillkommer också för energiförlust pga ökad stress och merarbete för bevakning. Kalvförlusten är obetydlig.

Exploatering enligt **etapp II** är det största hotet ur rennaringssynpunkt sett mot bakgrund av risken att utbyggnaden kommer att realiseras inom en snar framtid. Produktionsarealen kommer att minska med ca 65 procent sett sammantaget över utredningsområdet. Även förlusterna pga ökad stress, merarbete och kalvförluster är högre. Under dessa förhållanden är det tveksamt om det överhuvudtaget är meningsfullt att försöka bedriva renskötsel mer än inom områden som är relativt ostörda under vissa tider. Det är dock svårt att hitta den exakta tröskeeffekten då förlusten av produktionsarealen stiger till 100 procent. Detta torde ske inom stora delar av de områden som bedömts som möjligt att ha en sporadisk betning (25%). I så fall stiger kostnaderna för förlorad produktionsareal ytterligare.

Vid utbyggnader enligt **etapp III** är exploateringen så omfattande att det mest sannolika är att inget vinterbete för ren kan förekomma inom utredningsområdet. Därför är det inte möjligt att beräkna ökad stress, kalvförluster eller merarbete på samma sätt som för etapp I och II. Posten förlust av produktionsareal har dock räknats fram för att få en bild av kostnadsförändringen. Eftersom utbyggnad av etapp III inte bedöms bli aktuell i en första omgång hinner förutsättningarna att ändras på mer än ett sätt. En kompletterande utredning måste i så fall göras om och när det blir aktuellt att aktivera dessa exploateringsplaner.

Konsekvenser för samisk kultur och samhällsliv

Utgångspunkter för våra bedömningar

Vi har till nu redovisat vilka konsekvenser eventuella exploateringar enligt Etapp I, II och III antas innebära för rennäringen inom Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Eftersom renskötseln i dagens samhälle utgör grundförutsättningen för samisk kultur har vår avsikt också varit att belysa vilka sociala och kulturella konsekvenser för samerna i området de olika exploateringsnivåerna skulle medföra.

Denna utgångspunkt svarar också mot förutsättningarna för utredningsarbetet, eftersom man från de offentliga myndigheternas sida har efterfrågat dels en konsekvensstudie som beaktar sambandet näring - kultur, dels konsekvensbeskrivningar där aktuella exploateringar ses i ljuset av tidigare ingrepp i samebyarna. Exploateringarnas eventuella kumulativa effekter har ansetts särskilt viktiga att kartlägga eftersom detta ofta har förbisetts vid tidigare exploateringar. En grundläggande förutsättning för utredningsarbetet har således varit att tillämpa en helhetssyn vad gäller samiskt närings- och kulturutövande.

Begreppet "miljö" skall i samband med miljökonsekvensbeskrivningar uppfattas i vid bemärkelse. Oftast rör det sig om konsekvensstudier i förhållande till naturmiljön. I den utsträckning "kultur" finns med i MKB-sammanhang är det om man befarar ändringar i det vi känner som "kulturmiljö" t ex fasta kulturlämningar eller kulturlandskap. Att göra

konsekvensbeskrivningar för det vi kan kalla den socio-kulturella miljön - sättet att leva - är en relativt ny företeelse. Samtidigt är det helt klart att konsekvensutredningar vad gäller socio-kulturell miljö kommer att innehålla en större grad av osäkerhet än vad som är fallet för konsekvensutredningar över naturmiljö. De kommer dessutom att vara mera tentativa i sin karaktär. Orsaken till detta är ganska enkel människan är långt mindre förutsägbar än naturen.

Beskrivningar av kulturella och sociala konsekvenser kan heller inte förväntas ha samma precision som andra typer av miljökonsekvensbeskrivningar. Vad gäller våra beskrivningar av sociala och kulturella konsekvenser är det endast möjligt och naturligt att hålla dessa på en mer allmän nivå än vad som är fallet för våra beskrivningar av konsekvenser för renskötseln. Därför tillämpas ej heller samma detaljningsnivå som vi har tillämpat för rennäringen. Innan vi ger oss in på att beskriva vilka konsekvenser de olika exploateringsnivåerna kan ha för samisk kultur är det emellertid nödvändigt att närmare klargöra utgångspunkterna för vårt arbete och mot vilka principer vi gör våra bedömningar. Samtidigt presenterar vi vissa grundläggande förhållanden som vi anser att konsekvensredovisningen bör ses mot bakgrund av.

Principer för våra bedömningar

Vad som kan anses vara kulturella konsekvenser beror i viss mån på hur man definierar kultur. Det innebär vissa svårigheter att använda ett begrepp som "kultur" eftersom begreppet både används i dagligtal och i vetenskapliga sammanhang och ofta ges olika innehåll. Inom kulturvetenskaperna finns dessutom många definitioner av kulturbegreppet. Det i dag mest vedertagna är att definiera "kultur" som;

de färdigheter, uppfattningar och beteenden som personer har tillägnat sig som medlemmar av ett samhälle.

Det väsentliga i detta sammanhang är faktisk inte att hitta en exakt definition av kultur, utan att enas om att det för våra syften är rimligt att tillämpa det som i offentliga texter brukar benämnas som det "vidare kulturbegreppet". Detta motsvarar också vad som är praxis inom internationell rättstillämpning. (SOU 1986:36 sid 132)

I situationer av normal samhällsutveckling kan förändringar i kultur, definierat enligt det vidare kulturbegreppet, inte avläsas i ett kortsiktigt tidsperspektiv. Kulturella förändringar kommer ofta till uttryck i samband med generationsväxlingar. Man kan således inte förvänta sig att kunna observera kulturella konsekvenser direkt efter en eventuell exploatering. Våra bedömningar måste basera sig på vad man i ett **långsiktigt tidsperspektiv** kan förvänta sig när det gäller kulturella konsekvenser.

För samernas del har man vid ett flertal tillfällen kunnat konstatera att det föreligger en nära koppling mellan renskötsel, språkanvändning och etnisk identitet. (SOU 1975:99, SOU 1975:100, prop 1976/77:80) Redan på 1970-talet uttalade den dåvarande regeringen att:

"En avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är, () att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer i framtiden kan få sin utkomst inom rennäringen..."
(Prop 1976/77:80 sid 111)

Våra bedömningar kring samisk kultur måste alltså basera sig på insikten att det samiska kulturarvet är olösligt sammanknutet med rennäringen.

I kap 7 har vi redogjort för rennäringens areella behov och de funktionella samband som existerar mellan olika delar av ett flyttssystem. För att illustrera sådana samband jämförde vi en samebys flyttssystem med ett organiskt system. Det är uppenbart att ingrepp i ett organiskt system får konsekvenser för hela systemet. Så är också fallet när det gäller ett flyttssystem inom renskötseln. Detta faktum har i ökande grad blivit uppmärksammat av de offentliga myndigheterna.

Länsstyrelsen i Jämtland gör följande beskrivning av situationen:

"En påtaglig svårighet vid tillämpningen av 32 § rennäringslagen är att fastställa graden av olägenhet för renskötseln. Ingreppet är kanske i sig inte av allvarligt slag, dvs. i lagens bemärkelse inte till avsevärd olägenhet för renskötseln, men tillsammans med andra ingrepp får det en omfattning, som gör att olägenheten blir avsevärd, alltså i rennäringslagens betydelse till

avsevärd olägenhet för renskötseln och därmed en klar avslagsgrund. Det är därför angeläget att inte se isolerat på exploateringar av renbetsmark, utan i stället sätta in sådana ingrepp i ett större sammanhang. För detta erfordras att beslutsfattande organ har en ordentlig överblick över de samlade konsekvenserna av sina och andra organs myndighetsutövning.” (SOU 1989:41 sid 271)

För att kunna göra relevanta bedömningar vad gäller de föreslagna exploateringarnas konsekvenser för rennäringen och det samiska kultur- och samfundslivet, har vi i enlighet med de principer Länsstyrelsen rekommenderar, gjort en kartläggning av befintliga intrång i Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Våra bedömningar baserar sig alltså på den **samlade effekten** av flera ingrepp. Materialet är sammanställt i text, men redovisas i denna rapporten i form av konfliktkartor.

På samma sätt som att aktuella exploateringar måste ses i sammanhang med tidigare ingrepp i en sameby måste området där exploateringarna är planerade, sättas in i ett större **kulturgeografisk sammanhang**. Samekulturen är inte homogen i den mening att den tar sig likadana uttryck inom hela det samiska bosättningsområdet. Det finns stor variation och mångfald inom det samiska samhället, både vad gäller hur kulturella yttringar manifesterar sig och vad gäller samernas identitet och samhörighetskänsla. (Jfr SOU 1975:99 kap 5 och 6, och SOU 1975:100 bil 3) Samekulturens känslighet för yttre störningar kan därför också variera från ett område till ett annat.

De aktuella exploateringarna berör ett kulturgeografiskt ytterst känsligt område, eftersom Handölsdalens och Tåssåsens samebyar hör till det sydsamiska kulturområdets ytterkant. Geografiskt markerar dessa byar den sydsamiska kulturens sydostgräns.

Från statens sida har man vid ett flertal tillfällen kunnat konstatera att den sydsamiska kulturen befinner sig i ett kritiskt läge. Detta blev senast bekräftat i den översyn av samisk kultur som Utbildningsdepartementet lät göra under slutet av 1980-talet. (Ds 1989:38 s 22, 26, 60, 105)

Orsakerna till den sydsamiska kulturens utsatta läge finner man framför allt i att samekulturen inom detta område har visat sig mer utsatt för strukturella samhällsändringar än vad som är fallet inom andra delar av det samiska kulturområdet. Från statsmakternas sida har man därför åtagit sig ett särskilt ansvar för att säkra den sydsamiska kulturens fortlevnad och utveckling. (Ds 1989:38 s 55, 126). I samband med de senaste ändringarna i rennärlagen (1993.07.01) har regeringen tagit hänsyn till detta förhållandet och har i sin behandling av rennäringens folkrättsliga skydd uttalat följande:

”Exempelvis kan ingrepp i det sydsamiska området, vars kultur redan utsatts för stora prövningar, mycket snart utgöra ett hot mot den kulturen. Man kan därför inte säga att samekulturen som sådan tål att rennäringen i ett visst antal samebyar slås ut.” (Prop. 1992/93:32 s 103)

De extra försiktighetsåtgärder som statsmakterna rekommenderar i det sydsamiska kulturområdet har sett mot bakgrund av de ingrepp som Handölsdalens och Tåssåsens samebyar redan fått tåla, allra högsta aktualitet.

Våra bedömningar av vilka konsekvenser de aktuella exploateringarna har vad gäller samisk kultur och samfundsliv, stöder sig, utan att det redovisas explicit i texten, på ett förhållningssätt där;

A) de nu aktuella exploateringarna sätts i sammanhang med tidigare ingrepp i samebyn,

B) det aktuella området (samebyn) sätt in i ett större kulturgeografisk sammanhang,

C) de långsiktiga effekterna beskrivs.

Innan konsekvensbeskrivningarna presenteras skall vi redovisa de rättsprinciper som har relevans i detta exploateringsärende.

Rätten till ett eget kulturliv

Förhållandet mellan den svenska staten och samerna som etnisk minoritet regleras av en rad nationella lagar och internationella konventioner. Nedan refereras till de lagar som kan anses att ha betydelse i sammanhanget.

Samerna i Sverige utgör en etnisk minoritet inom nationalstaten. Därför är också samerna som folkgrupp säkrad ett grundläggande skydd genom **regeringsformen**. I första kap. andra paragrafen heter det:

”Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas.” (1976:871, 1:2)

Dessa allmänt formulerade rättigheter gäller alla minoritetsgrupper i Sverige. Ordet ”kultur” skall i sammanhanget ges en vidsträckt tolkning och skall enligt lagstiftaren innefatta ”renskötsel som är ett centralt inslag i samernas traditionella levnadssätt”. (Prop 1975/76:209 sid 138)

Det svenska samhället har dessutom erkänt samerna som urbefolkning inom den svenska nationalstaten. I kraft av sin status som urbefolkning tillkänns samerna vissa särskilda rättigheter. Dessa är dels fastlagda inom ramen för svensk lagstiftning, och dels reglerade genom internationella avtal och konventioner.

Inom den nationella ramen har detta lett till en särskilt proposition och vi återkommer därför till de nationella lagarna senare. (Jfr prop 1992/93:32 Om samerna och samisk kultur, där regeringen samlat presenterar och anger de lagändringar som anses nödvändiga mot bakgrund av det föregående utredningsarbetet.)

Vad gäller Sveriges internationella förpliktelser har man från svensk sida anslutit sig till ett antal **internationella konventioner** (företrädesvis inom FN, men också Europarådet och EKS) om mänskliga rättigheter med stöd av vilka urbefolkningarnas situation och rättigheter bevakas. De folkrättsliga förpliktelser Sverige har gentemot samerna regleras genom Sveriges ratificering av olika FN-konventioner. (Konventionen om rasdiskriminering 1965, konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter 1966, konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 1966.)

Konventionerna ålägger staterna en skyldighet till **positiv särbehandling** av minoriteter och urbefolkningar. Stater som ratificerat konventionerna skall vidta; "särskilda och konkreta åtgärder på sociala, ekonomiska, kulturella och andra områden för att åstadkomma tillfredställande utveckling och skydd." (Prop 1992/93:32 sid 201)

Svenska staten anser sig särskilt förpliktad av artikel 27 i 1966 års FN-konvention om politiska och medborgerliga rättigheter. Artikel 27 preciserar staternas skyldighet att ge minoriteter och urbefolkningar rätten att ha ett eget kulturliv.

I detta sammanhang blir det väsentligt att klargöra innebörden av formuleringen "ett eget kulturliv". Sådana formuleringar ges vanligen en vid tolkning enligt de rekommendationer FN har utarbetat. (Jfr SOU 1986:36 sid 132) I Sverige har man tillämpat en tolkning av kulturbegreppet där även de materiella förutsättningar för kulturen innefattas, vilket för samernas del är rennäringen. För samerna betyder detta alltså att artikel 27 innebär skydd för rennäringen! Samerättsutredningen som har specialstuderat samernas folkrättsliga ställning i Sverige utalar att artikel 27 också ger ett skydd mot;

"sådana markexploateringar och andra ingrepp i naturen i renbetesområdena som har en så stor omfattning att rennäringen tillfogas skada som kan äventyra dess fortsatta existens. Enligt vår uppfattning skulle samhället bryta mot artikel 27 både när det tillåter enstaka ingrepp av detta slag och när ett antal ingrepp sammantaget får nämnda effekt." (SOU 1986:36 sid 162)

I samband med 1993 års lagreform kring samernas rättigheter gör regeringen bedömningen att rennäringen i då gällande lagstiftning hade ett starkare skydd än vad som kan anses följa av folkrätten. Rennäringslagen har efter detta i flera stycken väsentligt stärkts.

Att man inom den svenska statsförvaltningen preciserar att kulturbegreppet skall omfatta samernas renskötsel, både vad gäller den nationella lagstiftningen i regeringsformen, och vad gäller internationella konventioner, måste särskilt beaktas i sammanhang som detta.

Att det i Sverige har utvecklats en sådan direkt koppling mellan samisk kultur rent allmänt och renskötsel som en specifik samisk näring är givetvis inte tillfälligt. Detta återspeglar ett sedan länge existerande förhållningsätt från statens sida gentemot samerna. Vi skall därför redogöra närmare för sambandet mellan rennäringen och samisk kultur.

Rennäring och samisk kultur

Rennäringen är en förutsättning för samisk kultur! Detta har slagits fast av statsmakterna i en rad offentliga utredningar och propositioner under de senaste 20 åren. (Jfr SOU 1975:99, SOU 1975:100, Prop 1975/76:80, SOU 1986:36, Ds 1989:38, SOU 1989:41, Prop 1992/93:32) Renskötsel har under tiden utvecklats till att vara den främsta och absolut viktigaste samiska kulturyttring i Sverige. Orsakerna till den starka kopplingen mellan renskötsel och samisk kultur ligger inte i strategiska val av den samiska befolkningen, utan har orsakats av förvaltningsmässiga åtgärder från statsmakternas sida.

Renbeteslagen av 1928 utformades på ett sådant sätt att renskötselrätten enbart tillföll samer som var medlemmer av en sameby. Samer som föll utanför denna förvaltningsterm stod som samer helt utan rättigheter i det svenska samhället, ett förhållande som den samiska professorn Israel Ruong har beskrivit på följande vis:

”Rennäringslagen är en skarp kniv som delar samefolket i två från varandra skarpt åtskilda grupper, vilket inverkar menligt på sammanhållningen bland samerna som etnisk grupp.”
(Ruong 1975 sid 75)

Statsmakterna har i efterhand kunnat konstatera att de icke-renskötande samerna ”har haft svårare att upprätthålla sin samiska identitet och många har assimilerats i det svenska samhället”. (Prop 1992/93:32 sid 28)

Den offentliga samepolitiken i Sverige har alltså fått som konsekvens att samiskt kultur och samfundsliv i huvudsak är begränsat till just renskötsel. Kring renskötseln har byggts upp nationella lagar samt en offentligt förvaltningsapparat som har medfört att samisk kultur och kulturutövande i Sverige nära nog har blivit likställt med renskötsel.

Från lagstiftarens sida har man därför ålagt statsförvaltningen ett särskilt ansvar för att skydda rennäringen: ”En avgörande förutsättning för att den samiska kulturen skall kunna bevaras är att rennäringen kan fortleva som samisk näring och att ett rimligt antal samer i framtiden kan få sin utkomst inom rennäringen.” (Prop 1992/93:32 sid 104 med ref prop 1976/77:80) Detta förhållandet har också varit en av de grundläggande premisserna för 1993 års ändringar i rennäringslagen.

Hot mot rennäringen blir således ett hot även mot samisk kultur, på samma sätt som begränsningar för renskötseln blir begränsningar i samiskt kulturutövande.

Renskötselrätten, NRL, och det aktuella ärendet

Statsmakterna har mot bakgrund av ovannämnda förhållanden under lång tid ansett det nödvändigt att ge samerna ett bättre skydd inom det svenska samhället. (Jfr t ex Dir 1987:71, och dir 1983:10) Framför allt har det ansetts viktigt att styrka renskötselrätten inom lagstiftningen. Detta har nu skett dels genom en lagreform rörande samernas allmänna rättigheter i det svenska samhället, dels genom en starkare rennäringslag, och dessutom genom att inarbeta vissa rättsprinciper rörande renskötselrätten i andra lagar. NRL är ett exempel på det sista.

Vi skall i det sammanhanget belysa renskötselrätten och hur denna är inarbetad i NRL eftersom det har relevans i det aktuella exploateringsärendet.

Renskötselrätten är en för den samiska befolkningen kollektiv rätt som bygger på urminnes hävd och som får utövas enligt bestämmelserna i rennäringslagen. Det framgår av förarbetena till rennäringslagen (prop 1971:51 s 126) att renskötsel är att betrakta som en särskild rätt till fastighet.

Bakgrunden till statsmakternas önskan om ett ökat skydd av samernas renskötselrätt är att man från det offentliga sida har erfarit att rennäringens intressen ofta får stå tillbaka när de ställts mot andra samhällsintressen. (Prop 1992/93:32 sid 228) Motiveringen till lagändringar har alltså främst varit att genom lagsiftning stärka rennäringens intressen i situationer där det föreligger markanvändningskonflikter. Denna motiveringen är också explicit uttryckt i NRL och dess förarbeten, vilket återfinns i kap 7 under avsnittet om gällande rätt.

Så gott som hela vårt utredningsområde är av riksintresse för rennäringen och **skall** enligt NRL skyddas mot åtgärder som påtagligt kan försvåra näringens bedrivande.

De bedömningar vi gör vad gäller konsekvenser för samisk kultur och samfundsliv i det aktuella området vid en eventuell utbyggnad enligt de olika etapperna, grundar sig på de principer vi tidigare har redovisat. Våra bedömningar i form av följande konsekvensbeskrivningar, skall ses mot bakgrund av de ovan nämnda rättsprinciper.

Etapp I

Som vi har redovisat tidigare kommer ett genomförande av den planerade utbyggnaden av Vemdalskalet enligt gällande detaljplaner (Etapp I) ha en rad negativa konsekvenser för rennäringen i området. Dessa rör huvudsakligen begränsningar i utnyttjande av viktiga vinterbetesområden och försvårade vår- och höstflyttningar. Handölsdalen förlorar delar av vinterbetet för en vintergrupp.

Det ökade antalet turister i området medför ytterligare svårigheter i anknypning till den redan nu besvärliga passagen genom området i samband med säsongsflyttningarna. I synnerhet befaras vårflytten bli besvärlig. En konsekvens av detta är att man inom båda byarna måste utöka sina personella resurser samt användandet av tekniska hjälpmedel i samband med flyttning. En följddefekt för rennäringen av en utbyggnad av Etapp I är alltså

att kostnaderna kommer att öka samtidigt som inkomstmöjligheterna begränsas. En lägre ekonomisk avkastning innebär i sin tur att rennäringen i området på längre sikt inte kan försörja samma antal samer som i nuläget.

Trots de problem som ett genomförande av Etapp I medför för rennäringen i området är det vår bedömning att modern renskötsel, som den bedrivs i området - vilande på samiska traditioner - fortfarande kan bedrivas i det aktuella området. Trots ytterligare svårigheter i samband med flyttning över riksväg 315 för båda samebyarna, är det vår bedömning att båda flyttvägarna även efter en eventuell utbyggnad av Etapp I kan behålla sin funktion. I ett kortsiktigt perspektiv får konsekvenserna av Etapp I således anses vara av måttlig påverkan på rennäringen.

I ett längre perspektiv kan konsekvenserna för samisk kultur och samfundsliv i området emellertid bli mera påtagliga. Vi vill i detta sammanhanget peka på två förhållanden som i ett längre perspektiv kan få stor betydelse för den samiska kulturen i området. Det ena gäller användandet av tekniska hjälpmedel, och det andra rör framtida rekrytering till rensköterycket.

Vi har tidigare berört att rennäringen efter en eventuell utbyggnad enligt Etapp I i större utsträckning måste basera sig på teknisk hjälp i samband med flyttning genom det aktuella området. Detta gäller framför allt utökad användning av helikopter och snöskoter i samband med flyttning. Sett ur ett perspektiv där önskemålet är att säkra förutsättningarna för den samiska kulturen är en sådan utveckling ej önskvärd.

Om störningar i samband med flyttningarna i framtiden visar sig svåra att kontrollera kan dessutom andra prioriteringar, som idag kan vara svåra att överblicka, visa sig vara aktuella inom rennäringen. Det gäller t ex användandet av lastbilstransport mellan sommar- och vinterbeteslanden. Detta kommer att begränsa, kanske rentav eliminera, samisk kulturutövande inom utredningsområdet och kommer att i ett längre perspektiv negativt påverka hela den samiska kulturen i området. I det sammanhanget bör man beakta att språkbyte ofta initieras och löper parallellt med ändringar eller byte av teknologi.

Som vi tidigare har redovisat är flyttssystemen inom Tåssåsens och Handölsdalens samebyar i nuläget utsatta för en rad kännbara ingrepp. Båda byarna ligger i ett område som har visat sig hårt exponerat för motstående samhällsintressen och har således redan fått tåla en rad exploateringar inom det traditionella renskötselområdet. För rensköterna representerar dessa intrång ett merarbete och en rad tilläggsproblem utöver det renskötseln i sig motiverar. Detta har en påtaglig negativ effekt på samiska ungdomars värderingar av renskötsel som framtida sysselsättning. Mot denna bakgrund har man båda från Tåssåsens och Handölsdalens samebyar uttryckt oro inför den framtida rekryteringen till rensköterycket. Ytterligare begränsningar i renskötselområdet, med de problem det medför för näringen, måste därför värderas i förhållande till en tröskeffekt, inte enbart i förhållande till pågående renskötsel, men också i förhållande till vilka strategiska val samisk ungdom kan tänkas att göra vad gäller framtida yrke.

Slutligen vill vi påpeka att de ökade svårigheterna i samband med flytten (i synnerhet vårflytten) som uppstår som en konsekvens av Etapp I, sannolikt kommer att medföra ett ökande problem med kvarvarande strövrenar inom vinterbetsområdet. Det är troligt att detta i sin tur medför ett ökande antal konflikter mellan rennäringen och allmänheten i området.

Etapp II

Som det framgår av vår tidigare redovisning kommer en utbyggnad enligt Etapp II att omöjliggöra fortsatt renskötsel inom delar av utredningsområdet. Konsekvenserna av en exploatering enligt Etapp II skiljer sig emellertid vad gäller Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Bakgrunden till detta är att det mesta av de fysiska anläggningar som Etapp II innebär planeras inom Handölsdalens samebys område. Vad gäller fysiska anläggningar berörs Tåssåsens sameby i huvudsak av nya leder och spårssystem.

För Handölsdalens sameby medför en utbyggnad enligt Etapp II att man dels förlorar viktiga vinterbetesområden och dessutom i väsentlig grad begränsas i sitt utnyttjande av andra områden. Viktigare är det emellertid att en utbyggnad enligt Etapp II gör det omöjligt för samebyn att i fortsättningen använda sin viktigaste flyttled. För den framtida renskötseln inom Handölsdalens sameby kommer en exploatering enligt Etapp II alltså att få avsevärda konsekvenser. Den kummulativeffekten av nya exploateringar enligt Etapp II och tidigare intrång kan medföra så stora problem att det kan visa sig mycket svårt att upprätthålla rationell renskötsel inom flyttssystemet. Även om det också efter en eventuell exploatering kommer att vara möjligt att driva någon form av renskötsel, t ex. med systematisk användning av lastbilstransport i stället för traditionell flyttning, finns det en överhängande risk för att renskötseln inom Handölsdalens sameby i ett ganska kort perspektiv tvingas ändra sin organisatoriska utformning och eventuellt kan komma att upphöra i sin nuvarande form.

Vår bedömning är att det genom de i Etapp II aktuella exploateringarna kan uppstå en tröskeffekt där den fortsatta renskötseln inom Handölsdalens sameby kan komma att äventyras. Hur renskötseln inom byn kan tänkas ”utvecklas” efter eventuella exploateringar enligt Etapp II har visat sig mycket svårt att förutse. Orsakerna till detta ligger i hög grad i den resignation som medlemmarna i Handölsdalens sameby utvisar med anledning av hotet om nya intrång i deras renbetesområden.

För Tåssåsens sameby skulle en utbyggand enligt Etapp II inte ha konsekvenser av samma omfattning som fallet är för Handölsdalens sameby. Vad gäller fysiska anläggningar begränsas dessa inom Tåssåsens sameby till nya leder, spårssystem samt en parkeringsplats. Det ökade antalet turister medför emellertid att renskötseln inom Tåssåsens sameby avsevärt begränsas i sitt utnyttjande av viktiga vinterbetesområden, framför allt under vårvintern. Det ökade antalet turister i området kring samebyns flyttled över riksväg 315, samt den ökade trafikmängden detta medför på riksvägen, gör denna passage till det mest kritiska momentet inom byns flyttssystem. Flyttning genom en sådan passage är som tidigare påpekat förknippad med stora risker. Flyttledens framtida strategiska värde jämfört med övriga flyttleder inom samebyn, är svår att bedömma eftersom det i stor utsträckning beror på renskötarnas framtida erfarenheter av till flyttning genom passagen.

För Tåssåsens sameby vill exploateringar enligt Etapp II medföra väsentliga begränsningar vad gäller samebyns vinterbete och allvarliga försämringar i samband med flyttning mellan sommar- och vinterland. Sett i sammanhang med redan befintliga intrång i Tåssåsens samebys flyttssystem kommer en mycket besvärlig näringssituation att uppstå för rennäringen i Tåssåsens sameby.

Exploateringarna enligt Etapp II anses således representera ett avsevärt ingrepp i renskötseln inom Tåssåsens sameby. Trots detta är det vår bedömning att samebyns flyttssystem sannolikt kan upprätthållas också i framtiden, trots den osäkerhet som råder vad gäller utnyttjandet av den aktuella flyttleden.

De svårigheter med vårflytten som rimligen kan uppstå kommer att medföra att Tåssåsens sameby i framtiden får ett stort problem med kvarvarande strövreningar på vintebesområdet. Erfarenheter från dagens situation indikerar att konflikterna mellan renskötande sameer och den övriga befolkningen ökar proportionellt med antalet kvarvarande renar.

De ändringar som exploateringsplanerna enligt Etapp II medför för rennäringen i Tåssåsens och Handölsdalens samebyar kommer att få omfattande och mycket negativa konsekvenser för samisk kultur och samfundsliv i regionen. Ökade kostnader för rennäringen tillsammans med begränsningar i betesareal medför att flera renskötsel företag tvingas upphöra. Samtidigt begränsas de framtida möjligheterna för samisk ungdom att få utföra renskötseln. Förutsättningarna för en rimlig grad av trygghet för det samiska kulturarvets fortsatt existens i området, förligger inte i en sådan situation.

För medlemmarna i Handölsdalens sameby upplevs exploateringsplanerna inte enbart som ett intrång i renbetesmarkerna, utan också som ett intrång i renskötselrätten! En utveckling enligt Etapp II kommer att kunna verka demoraliserande på den samiska samhällsutvecklingen inom hela regionen.

Statsmakterna har under de senaste decennierna försökt skapa bästa möjliga skydd för rennäringen eftersom denna anses vara en förutsättning för den samiska kulturen. En utveckling enligt exploateringsplanerna i Etapp II kommer således att vara oförenliga med de mål statsmakterna har utstakat för den offentliga samepolitiken.

Etapp III

Ett eventuellt genomförande av planerade exploateringar enligt Etapp III medför att renskötseln inom hela utredningsområdet omöjliggörs. Både Handölsdalens och Tåssåsens samebyar förlorar omfattande och strategiskt viktiga betesområden. Båda samebyarna förlorar dessutom respektive bys viktigaste flyttled mellan sommar och vinterbete. Alternativa flyttleder för båda byarna har som tidigare redovisats begränsad potential. En eventuell exploatering enligt Etapp III ändrar de grundläggande förutsättningarna för renskötsel inom hela området. Följaktligen är det osäkert hur renskötseln i de aktuella samebyarna i framtiden kan utformas vad gäller organisation och struktur. Exempel på frågor där det inte kan ges några klara svar, men som har aktualitet i detta sammanhanget är: Var går minimigränsen för antalet renskötsel företag inom en sameby för att verksamheten skall kunna organiseras på ett rationellt sätt och därigenom säkra byns fortsatta existens? När visar sig såkallat ranchrenskötsel mer rationell än att bedriva renskötsel med hjälp av lastbilsflyttning mellan olika betesområden?

Det är givet att en utbyggnad enligt Etapp III inte bara hotar den framtida rennäringens existens inom Handölsdalens och Tåssåsens samebyar, det blir också ett hot mot samisk kultur och samhällsliv i det aktuella området.

Konsekvensstudier och analyser är för exploateringsplanerna enligt Etapp III inte gjorda med samma grundlighet och djup som för Etapp I och Etapp II.

Kulturminnen/fast fornlämningar

Exploateringsområdena utgör ett område som under mycket lång tid har varit använt i samband med samernas renskötsel. För bara en generation sedan fanns t ex en fast slaktplats mitt i det område som vi idag känner som Vargens stugby utan att detta har lämnat några offentligt registrerade fornlämnningar. Trots att så gott som hela exploateringsområdet har varit utnyttjat av samerna under lång tid berör det i liten utsträckning **idag kända** kulturminnen.

Frivilliga avtal

Frivilliga avtal mellan en sameby och motstående intressen är inte ovanliga. Det intrång i betesrätten och renskötselrätten i övrigt som den aktuella exploateringen innebär ersätts oftast i form ekonomisk kompensation, till samebyn antingen i form av en engångssumma eller i form av en årlig utbetalning av en indexreglerad summa. Trots att denna typ av avtal är vanliga finns det oklarheter vad gäller deras juridiska innebörd. I motiven till renbetslagen 1971 framhåller lagrådet (vad gäller rennäringslagen 26 § om upphävande av renskötselrätten) att samerna inte genom avtal kan avstå från renskötselrätten. (Prop. 1971:51 och bet. JoU 1971:37) Detta synsättet är fortfarande rådande. I samband med utarbetandet av de nya samelagarna uttalar departementchefen för Jordbruksdepartementet att det; ”som huvudregel gäller att varken sameby eller en medlem i sameby får upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten”. (Prop. 1992/93:32 s 85) Nu kan det påpekas att den typ av avtal som det för det mesta är tal om inte rör sig om att upplåta renskötselrätten eller annan rättighet som ingår i renskötselrätten till någon annan, tredje part. Likafullt är samernas renskötselrätt för alltid förlorad i de områden som avtalet reglerar. För kommande generationer är effekten av sådana avtal alltså den samma som om rättigheten är upplåten till någon annan.

Det framgår av flera koncessions- och tillståndsärenden att statsmakterna i sina beslut bortser från sådana avtal. (Jfr t ex regeringsbeslut 1974.05.10, nr Pl 520 och 539/74, ansökan från Hede kommun om exploatering av Vemdalen-Klövsjöområdet för turismändamål.) Trots detta finns det skäl till att man från statens sida klargör hur sådana avtal skall uppfattas juridiskt, eftersom de frivilliga avtalen också rör förhållanden som inte behöver underkastas offentlig beslutsprövning.

10. IDENTIFIERING OCH ANALYS AV KONSEKVENSER FÖR TURISMNÄRINGEN

Turismens omfattning och betydelse för länet

Nedan görs ett sammandrag av turismens omfattning och betydelse för Jämtlands län.

Länsfakta

Jämtlands län har en yta på 49.917 km²

1992 hade länet 58.583 hushåll och en befolkningensmängd på 133.845 personer.

Inom länet finns följande boendeanläggningar.

	<u>Antal</u>	<u>Bäddkapacitet</u>
Hotell	133	11.016
Stugbyar	69	7.334
Vandrarhem	24	932
Camping	60	
Fritidshus	26.300	131.500
Bostadsrätter	1.963	10.416

I länet finns dessutom 191 st ICA och KF butiker, 138 st restauranger och pizzerior samt 86 st bensinstationer.

Gästnätter i länet

Nedan redovisas antal gästnätter och belägningsprocent på resp boendeformer.

Hotell	963.718	(35 %)
Stugbyar	604.822	(31 %)
Vandrarhem	36.915	(26 %)
Camping	339.761	
Övrigt boende	3.280	

S:a kommersiellt boende 1.948.496

Bostadsrätter	527.267
Fritidshus	4.297.196
Släkt och vänner	2.131.680
<hr/>	
S:a privat boende	6.956.143

Totalt redovisades alltså 8.904.639 gästnätter i länet.

Siffrorna är från 1988, vilket innebär att totalsiffran är något för hög med tanke på dagens situation, då det skett en nedgång under åren 1991 och 1992. Emellertid tyder innevarande säsong på en kraftig återhämtning i förhållande till 1992 och 1988 års siffror torde vara acceptabelt representativa.

Turismomsättningen i länet

I följande uppställning visas turismomsättningen i länet uppdelat på kostnadsslagen bo, resa, restaurang, livsmedel, aktiviteter och handel för vinter- resp sommarsäsong. Siffrorna anger 1000-tals kronor.

<u>Kostnadsslag</u>	<u>Vinter</u>	<u>Sommar</u>	<u>Totalt</u>
Bo	227.849	117.038	344.887
Resa	20.830	20.340	41.170
Restaurang	167.966	104.869	272.835
Livsmedel	186.913	149.470	336.383
Aktiviteter	212.177	124.970	337.147
Handel	175.598	139.292	314.890
<hr/>			
Summa	991.333	655.979	1.647.312

Den direkta turismomsättningen för övernattande besökare i Jämtlands län är alltså:

Vintertid	991.333.000 kr	(60 %)
Sommartid	655.979.000 kr	(40 %)

Hela året	1.647.312.000 kr
-----------	------------------

Dagsbesökare och genomfartsresenärer bidrar med en omsättning på 220.238.000 kronor.

Den indirekta effekten (genom multiplikatoreffekten) utgör 560.265.000 kronor, vilket ger en total turismekonomisk effekt på 2.427.815.000 kronor inom Jämtlands län.

Sysselsättning och skatter i länet

Turismen i Jämtlands län genererar 5.400 årsverken. Detta innebär att drygt 10.000 fysiska personer är anställda i hel- och deltidsarbeten inom länets turismnäring.

Utifrån den direkta turismomsättningen beräknas länets skatteeffekter till 57.622.000 kronor vad gäller landstingsskatten och 76.438.000 kronor för den samlade kommunal skatten.

I inget annat län i Sverige betyder turismen så mycket som i Jämtland. Av länets totala sysselsättningstillfällen står turismnäringen för inte mindre än 10 %, vilket är mer än jord- och skogsbruk tillsammans.

Länets stora turistområden

De tre stora turistkommunerna i länet är Åre, Härjedalen och Östersund som står för 2/3-delar av gästnätterna och 70 % av omsättningen.

Härjedalens kommun står för 21,1 % av gästnätterna eller 1.877.750 och 19,6 % av omsättningen eller 410.777.000 kr.

Inom Åre och Härjedalens kommuner är de turistiska "motorerna" Årefjällsområdet och Klövsjö/Vemdalenområdet samt västra Härjedalen.

Vemdalsfjällsområdets turistiska betydelse

Inom Härjedalens kommun redovisas på årsbasis 431.800 gästnätter för det kommersiella boendet och 1.446.000 gästnätter för det privata boendet tillsammans alltså 1.877.800 gästnätter.

Vad gäller den direkta turistiska omsättningen för Härjedalens kommun så omsätts vintertid 214 miljoner kronor och sommartid 125 miljoner kronor vilket innebär att under hela året omsätts 339 miljoner. Till denna omsättning kommer dagsbesökare och genomfartsresenärer vilka bidrar med 34 miljoner kronor. Den indirekta effekten (genom multiplikatoreffekten) uppgår till 37 miljoner kronor.

Totalt beräknas turismen i Härjedalens kommun totalt omsätta 410 miljoner kronor. Turismen beräknas generera 985 årsverken inom Härjedalens kommun.

Koncernen Vemdalsfjäll redovisar under vintertid, vilket är 18 veckor, följande gästnätter, vid en beläggning på 75-80 %.

700 hotellbäddar x 0,75 x 7 dagar x 18 veckor = 66.150 gn.

280 stugor x 0,75 x 3 personer x 7 dagar x 18 v = 79.380 gn.

Summa vintergästnätter = 145.530 gn.

Under sommartid fr o m 15 juni till jul redovisas följande gästnätter. Här beräknas en genomsnittlig beläggning på 30 %.

300 hotellbäddar x 0,3 x 7 dagar x 27 veckor = 17.000 gn.

280 stugor x 0,3 x 3 personer x 7 dagar x 27 v = 47.600 gn.

Summa sommargästnätter = 64.600 gn.

Koncernens totala antal kommersiella gästnätter per år uppgår alltså till 210.130, vilket innebär att Vemdalsfjällskoncernen står för 48 % av kommunens totala kommersiella gästnätter och 11 % av kommunens totala antal gästnätter.

Koncernens årsomsättning uppgår till 75 miljoner kronor. Vinteromsättningen är 91 % eller 68 miljoner kronor och sommaromsättningen är 9 % eller 7 miljoner kronor.

Koncernens vinterturismomsättning utgör 32 % av kommunens totala vinterturismomsättning och sommarturismomsättningen uppgår till 6 % av kommunens totala sommarturismomsättning.

Antal årsverken på Vemdalsfjäll beräknas till 135 st vilket är 14 % av kommunens totala turismysselsättning.

Som framgår av ovanstående jämförelse mellan Vemdalskoncernen och kommunens totala turism är Vemdalskoncernens verksamhet av utomordentligt stor betydelse för både länet, kommunen och framförallt för Vemdalsfjällsområdet.

Metodfrågor

För att få fram de uppgifter, fakta, bedömningar, identifieringar och analyser som behövs för detta arbete har framförallt två metoder använts nämligen litteraturstudier och intervjuer.

Flera av intervjuerna har av naturliga skäl skett bland Vemdalsfjälls medarbetare för att få fram uppgifter om existerade förhållanden.

För att komplettera dessa bedömningar har uppgifter införskaffats från andra bedömare som ej är part i koncernen.

Vad gäller många fakta typ kvantitativa mätningar av t ex frekvenser och typer av skidåkare i olika spår- och ledssystem har endast uppskattningar, med hjälp av olika intervjupersoner, kunnat göras.

Avsaknaden av direkta fältundersökningar typ frekvensmätningar av olika slag i aktuell terräng är en brist.

Då finansiering ej funnits för dylika fältundersökningar har dessa ej kunnat genomföras.

De uppgifter som nu tagits fram med hjälp av intervjuer och andra bedömningar i stället för fältundersökningar får i detta sammanhang anses som fullt godtagbara då den intressanta frågan varit storleksordningen och inte den direkt exakta.

Vad gäller beräkningar angående områdets turistiska omsättning och sysselsättning har den sk ”utgiftsmetoden” använts vad gäller beräkningarna för Jämtlands län och Härjedalens kommun.

Uppgifter om gästnätter, omsättning, sysselsättning, kapaciteter etc för koncernen koncernen Vemdalsfjäll har erhållits direkt från företaget.

Vemdalskalet

Exploateringsnivåernas effekter

Exploateringsnivå 1

Enligt Vemdalsfjälls koncernledning bedöms utbyggnaden av etapp 1 medföra en bäddtillväxt med ca 3.000 nya bäddar. Dessa bäddar kommer i huvudsak att finnas i två typer av lägenheter/stugor, dels lägenheter som ligger nära liftar, spår och övrig service och som huvudsakligen kommer att användas för uthyrning, dels lägenheter/stugor som kommer att lokaliseras lite mera avskilt och som kommer att uppföras mera i egen regi men där lokaliseringen dock medger acceptabel närhet till uppbyggd service. *Se karta sid 77.*

Den beräknade utbyggnaden på 3.000 nya bäddar beräknas medföra en sysselsättningsökning på 15 % från nuvarande 135 årsverken till ca 155 årsverken, alltså en ökning med 20 årsverken.

Enligt tidigare bedömningar från koncernledningens sida skulle denna utbyggnad vara ett led i att få erforderligt underlag för sin redan utbyggda "aktivitetskostym".

Vad gäller koncernledningens nuvarande bedömning ang pist- och liftsammanbyggnaden se etapp 2.

Om inskränkningar i längd- och turåkningssystemen måste vidtas innebär detta ett allvarligt utvecklingshinder.

Längd- och turåkningssystemen har den senaste femårsperioden betytt mer och mer för beläggningen och kommer att betyda än mer för den framtida totala beläggningen då kunderna i allt högre utsträckning frågar efter kombinationsmöjligheter mellan slalom och längdåkning.

Ungefär var tredje nuvarande vinterturist nyttjar längd- och turspårerna under sin semestervistelse.

Det kan antas att ca hälften av de framtida vinterturisterna någon gång under sin vistelse på Vemdalsfjälls anläggningar kommer att nyttja längd- och turåkningsspårerna, vilket innebär att väl utvecklade längd- och turåkningsspår är och blir en utomordentligt viktig konkurrensfaktor i kampen om nya och gamla gäster.

Befintlig husvagnscamping vid Blästervallen i Björnrike

Längd- och turåkningsanläggningarnas betydelse för Vemdalsfjälls samlade vinterprodukt

omvittnas av samtliga ovan intervjuade personer. Alla understryker vikten av kombinationsmöjligheterna och mångfalden som en avgörande konkurrensfaktor för denna typ av turismanläggning som vänder sig till en stor och vid publik.

Exploateringsnivå 2

De utbyggnadsområden som planeras i etapp 2 finns i Skalpasset, dels norr om väg 315 på båda sidorna om liftarna Passliften och Skalsliften, dels söder om vägen väster om Västliften samt väster om Björnrike. *Se karta sid 80.*

Alla dessa tilltänkta exploateringsområden ligger förhållandevis nära redan utbyggd service, vilket gör dem både företagsekonomiskt, kommunikationsmässigt och funktionellt lämpliga som kommande utbyggnadsetapper. Några alternativa utbyggnadsområden som ligger i samma närhet till redan etablerad service finns ej.

Den sammanlagda bäddutbyggnaden i etapp 2 beräknas till 3.000 bäddar. Exploateringen beräknas i huvudsak ske i form av egna enheter för familjer. Till dessa områden beräknas dessutom vissa serviceanläggningar uppföras som kiosk, restaurang, reception och fastighetservice.

Den beräknade sysselsättningsökningen för denna exploateringsnivå uppgår till ca 20 årsverken för boendeexploateringarna och ca 20 årsverken för den tidigare beräknade pist- och liftsammansbyggnaden.

Koncernledningens nuvarande bedömning är den att sammanbyggnaden av den alpina skidåkningen mellan Vemdalskalet och Björnrike, med hjälp av ett nytt pist- och liftsystem som kommer att bestå av fem nya liftar, krävs för att kunna genomföra och försälja de nya lägenheterna och stugorna som är planerade redan i etapp 1.

Koncernens bedömning grundar sig på det faktum att konkurrensen på marknaden hårdnar ytterligare vad gäller försäljning av lägenheter och stugor samt behovet av att föra upp Vemdalsfjällen i en högre "division" vad gäller vinterturismen.

Vinterturismen i Sverige har under de senaste åren konsoliderats och koncentrerats till de "stora" områdena i Sverige som är Sälen, Åre, Idre, västra Härjedalen och Vemdalen. Dessa områden kommer med all sannolikhet att fortsätta att expandera och ta marknadsandelar från övriga områden inom Sverigeturismen.

Det är därför av utomordentlig vikt att Vemdalsfjäll hänger med och är konkurrenskraftig i den utveckling som sker och ständigt stärker sina positioner.

Genom sammanbyggnaden av pist- och liftsystemen bedöms förutsättningar skapas för både nya upplevelser och nya marknader. Till detta skall dessutom läggas en mycket stark satsning på längd-, tur- och motionsåkning.

Om det inte går att genomföra sammanbyggnaden av pist- och liftsystemen mellan Vemdalskalet och Björnrike förändras situationen radikalt enligt koncernledningen.

Då kommer resp enheter Vemdalskalet och Björnrike att få utvecklas som separata områden men då i en avsevärt lägre takt. Under överskådlig tid kommer då situationen att likna dagens vad gäller anläggnings- och aktivitetsstrukturen.

Om sammanbyggnaden inte kan genomföras av en eller annan orsak försvinner en av de viktigaste förutsättningarna för att föra upp Vemdalsfjällen till en nivå klart jämförbar med Sälen och Åre vad gäller det vinterturistiska utbudet. Enligt koncernledningen är en utebliven sammanbyggnad ett stort hot mot en långsiktig positiv utveckling.

Då lönsamheten för närvarande är, som i de flesta turistanläggningar, ansträngd är sammanbyggnadsprojektet en än viktigare förutsättning enligt koncernledningen för att kunna skapa ytterligare marknader och därigenom bättre lönsamhet.

Enligt bedömning av Stig Lundkvist (SL), ordförande i SLAO (Svenska Liftanläggningars Organisation), delar denne koncernledningens uppfattning att en sammanbyggnad av den alpina skidåkningen mellan Vemdalskalet och Björnrike skulle innebära en klar förstärkning av företagets vinterprodukt och en möjlighet att ta ytterligare marknadsandelar.

SL framhåller att det är de anläggningar som kan erbjuda den bästa totalupplevelsen med en stor mångfald som kommer att klara sig bäst i framtiden. I mångfalden inbegrips skidåkning av alla de slag såsom alpin, längd, tur, telemark, snowboard, kontrollerad off-pist, alpin tur etc, parat med en verklig naturupplevelse och en i övrigt högklassig service.

Det visar sig att de skidområden i Sverige som har de fysiska möjligheterna att göra ihopkopplingar också gör det. Exempel på detta är sammanbyggnaden mellan Hundfjället och Tandådalen samt den planerade sammanbyggnaden mellan Lindvallen och Sälens Högfjällshotell.

Enligt SL finns få ytterligare skidområden i Sverige som är lämpade för hopbyggnad, vilket skulle innebära att Vemdalsfjäll efter en hopbyggnad skulle komma att tillhöra den verkliga eliten av skidåkningsområden i vårt land.

Även internationellt har det under de senaste tio åren varit en sammanbyggnadstrend och flera områden i mellaneuropa har byggt ihop liftsystem på ända upp till flera hundra liftar och nedfarter. Här har det visat sig att de största systemen tagit marknadsandelar.

SL hänvisar också till NUTEK:s rapport 1992:53 sid 87, där förslag om infrastrukturprogram för turism framläggs. Med turistisk infrastruktur avses insatser för att få till stånd en mer samordnad turistprodukt. Några exempel på detta är snötillverkningssystem, hopknytning av liftsystem, anordnande av gemensamma aktiviteter, bättre mottagnings- och informationssystem etc.

Mats Svensson (MS), VD på Vemdalskalets Högfjällshotell, anser att en sammanbyggnad mellan Skalet och Björnrike är av stor vikt för områdets vinterprodukt. Framförallt kommer sammanbyggnaden att ha ett mycket stort marknadsmässigt värde då denna ihopknytning är lätt kommunicerbar på marknaden. MS:s bedömning är den att Vemdalsfjälls position, med ett sammanbyggt skidområde mellan Skalet och Björnrike, kommer att vara i klar paritet med Sälen och Åre vad gäller skidupplevelser.

Vidare anser MS att Skalets och Björnrikes skidåkning först måste kompletteras och byggas ut innan en sammanbyggnad görs.

En sammanbyggnad kommer slutligen att medföra, förutom den marknadsmässiga effekten, att nya områden öppnas för telemarksåkning och viss off-pist åkning samt inte minst nya fjällupplevelser.

Torgny Svensson (TS), Vd för Vemdalsfjäll och den som är ytterst ansvarig för pister, liftar, spår- och leder andra yttre aktiviteter har följande syn på sammanbyggnadsfrågan.

TS anser att först skall Vemdalskalets och Björnrikes skidåkningsprodukter ytterligare förbättras och byggas ut så att resp orter verkligen är av högsta klass och var för sig är sk alpina "dragare".

Först när det är genomfört är tiden mogen för att genomföra en sammanbyggnad. I och med att det finns två högintressanta skidåkningsområden som nås i och med sammanbyggnaden finns det verkliga underlaget för den "alpina turen".

Tidsperspektivet för denna tvåstegsutveckling är enligt TS:s bedömning den att steg två med sammanbyggnaden kommer först om ca tio år.

Ronald Crawford-Currie (RCC), turistkonsult, fd skidskolechef och internationell skidexpert har följande syn på sammanbyggnadsfrågan mellan Vemdalskalet och Björnrike.

RCC anser att den avgörande frågan i samband med sammanbyggnaden är om det skapas någon ytterligare skidåkning och inte enbart blir en transportör.

RCC tror på sammanbyggnadsidén om det blir mer attraktiv skidåkning som gästerna prioriterar för då finns möjlighet till nya målgrupper ex.vis telemarksåkare och snowboardsåkare.

RCC tror inte på sammanbyggnaden om den enbart blir en transportör för då kommer inte gästerna att nyttja området.

Om etapp 2, vad gäller boendeexploateringarna inte kan genomföras innebär detta att framförallt Vemdalskalet inte har några lämpliga utvecklingsområden för framtida exploateringar. Det är enligt företagsledningen otillfredsställande då koncernen alltid ha en framförhållning vad gäller förmågan att tillfredsställa nya marknader och nya produkter.

Svårigheterna ökar också att ta beslut om exempelvis sammanbyggnaden av pist- och liftsystemen om framtida utvecklingsmöjligheter begränsas.

Exploateringsnivå 3

Denna exploateringsnivå innefattar ett helt nytt område, nämligen Skorvdalen söder om Björnrike och det sk "Fjällstadenprojektet". Se karta sid 82.

Exploateringsnivån som omfattar ca 6.000 bäddar, 8 till 10 nya liftar, nytt längd- och tursystem samt övrig service får i dagsläget betraktas som ytterst visionärt, då marknaden fn inte finns.

Den beräknade sysselsättningseffekten av detta projekts första etapp på 3.000 bäddar har kalkylerats till ca 150 årsverken under de två uppbyggnadsåren och till 245 årsverken när driften är i full gång.

Etapp två som planerats innehålla motsvarande 3.000 bäddar kan antas ha liknande sysselsättningssiffror under uppbyggnadsskedet men något lägre sysselsättning i driftskedet då en mindre del i denna etapp är serviceanläggningar.

Då de båda etapperna är utbyggda och driften är i full gång planeras "Fjällstaden" sysselsätta ca 350 årverken.

Enligt Vemdalsfjälls koncernledning betraktas "Fjällstadenprojektet" som ej genomförbart under överskådlig tid då varken finansiella eller marknadsmässiga förutsättningar finns.

Effekter på närområdet

Då Vemdalsfjällskoncernen är det klart dominerande företaget i området - Klövsjö, Vemdalskalet, Vemdalens by, Björnrike och Vemhån - är det uppenbart att Vemdalsfjälls verksamhet har en avgörande betydelse på närområdets utveckling vad gäller näringsliv och service.

Vemdalens by

Inom området bor ca 1.350 bofasta personer med fördelningen 450 personer i Klövsjö, 700 personer i Vemdalen och 200 personer i Vemhån. Andelen pensionärer är hög.

Inom området Vemdalens by och Vemhåns by beräknas ca 40 års-verken finnas inom direkt turistanknyten näring i företag utanför Vemdalsfjällskoncernen.

Inom övrig verksamhet finns ca 125 årsverken inom kommersiell och offentlig service.

Dessa serviceföretag är i högsta grad beroende av bas-närings turism som finns inom området och framförallt över hur väl Vemdalsfjälls koncernen lyckas i sina ansträngningar att göra området intressant för stora marknader.

Även de mindre turistföretagen inom området såsom mindre hotell, stugbyar, pensionat och alla privata stugor är starkt beroende av anläggningen på den alpina sidan och längd- och turspårerna samt övriga aktivitetsanläggningar är attraktiva och konkurrenskraftiga hos Vemdalsfjäll.

Av redovisningen av Vemdalsfjällskoncernens verksamhet samt Vemdalsfjällsområdets turistiska betydelse i kap 7 framgår koncernens uppenbara roll som turismens motor för området.

Totalt beräknas 300 årsverken finnas inom området, varav Vemdalsfjällskoncernen genererar 135, alltså 45% av det totala antalet årsverken.

Förändringar i Vemdalsfjälls verksamhet påverkar i stor utsträckning områdets servicestruktur och sysselsättningsnivå.

Då sysselsättningstillfällena inom turismen är bassysselsättning genererar dessa i sin tur övrig sysselsättning i olika servicenäringar, vilket är fallet också inom aktuellt område.

Med tanke på områdets struktur antas ett bassysselsättningstillfälle generera ett ytterligare servicesysselsättningstillfälle, vilket skulle innebära att om Vemdalsfjäll ökar med 10 årsverken skapas ytterligare 10 årsverken inom olika servicenäringar inom området.

Enligt ovan redovisade sysselsättningsförändringar för resp exploateringsnivåer skulle förändringarna inom området bli enligt följande.

Ett genomförande av etapp 1 skulle medföra en ökning av sysselsättningen inom olika servicenäringar i området med 20 årsverken och för etapp 2 med 40 årsverken.

Någon kvantitativ beräkning för etapp 3 görs ej men effekterna på närområdet skulle vid ett genomförande självfallet bli avsevärda.

Den beräknade ökningen av antalet bofasta skattas till två gånger sysselsättningsökningen. Denna skattning får anses som låg men hänsyn har här tagits till den relativt höga andelen säsongssysselsatta vilket medför en lägre benägenhet att bosätta sig i området.

Beräkningen skulle innebära för etapp 1 - en ökning av antalet bofasta inom området med ca 40 personer och i etapp 2 - en ökning med ca 80 personer.

Exploateringsnivåernas investeringsvolym

För att få en uppfattning om hur stora investeringsvolymerna de olika exploateringsnivåerna skulle omfatta görs nedan en beräkning nivå för nivå.

Följande förutsättningar antas.

Kvadratmeterpriset för färdig byggnad ovan mark antas till 8.000 kronor.

Detta innebär följande kostnader för en 40 m², 50 m² och 60 m² stuga/lägenhet - 320.000 kr, 400.000 kr och 480.000 kr.

Till dessa summor skall läggas kostnader för planer, mark, inköp, kommunal administration, vägar till och inom området, vatten och avloppsanläggningar samt elförsörjning. En beräknad genomsnittskostnad för dessa exploateringskostnader är per stuga/lägenheter 125.000 till 150.000 kronor.

I följande beräkningar antas totalkostnaden för en stuga/lägenhet uppgå till 540.000 kronor. Detta innebär en kostnad på 90.000 kronor per bädd för en sexbäddslägenhet. Priserna gäller 1993.

Om denna kostnad appliceras på de olika exploateringsnivåerna skulle följande investeringsvolymerna erhållas.

Etapp 1 med en utbyggnad av 3.000 bäddar skulle medföra en investering på 270 miljoner kronor.

Då etapp 2 också innebär 3.000 bäddars utbyggnad skulle samma investeringsvolym erhållas även här, nämligen 270 miljoner kronor.

Tillsammans skulle exploateringsnivåerna 1 och 2 innefatta en investeringsvolym på inte mindre än 540 miljoner kronor.

Av dessa 540 miljoner kronor beräknas en tredjedel eller 180 miljoner avse lönekostnader, vilket omräknat i sysselsättning skulle innebära 180 miljoner dividerat med 250.000 kr vilket blir 162.000 dagsverken eller 720 årsverken.

Till dessa investeringsvolymerna kommer investeringar i olika serviceanläggningar samt pist- och liftutbyggnader i en storleksordning

11. MÖJLIG SAMVERKAN INOM OMRÅDET

Allmänt

Rennäringen är idag påverkad av många konkurrerande markanvändningsformer såsom turism, skogsbruk, vattenkraftsutbyggnad mm. Därför är det angeläget att bevara grundförutsättningarna för näringen, men samtidigt måste rennäringen enligt samernas egen uppfattning kombineras med andra verksamheter för att kunna överleva. Att positivt utnyttja turismen är därvidlag en av flera intressanta möjligheter. Det kan handla om att anordna egna aktiviteter som utgår från renskötelsen, men också att utnyttja turismen i fjällområdena som "exponeringsyta" för direktförsäljning samt marknadsföring av olika produkter framtagna via renskötelsen, främst renkött. Bara Härjedalens kommun besöks varje år av ca 500 000 turister.

I diskussioner om kombinerade verksamheter måste man komma ihåg att kärnan i rennärning är renskötelse, som i det flesta fall innebär heltidsarbete för de aktiva renskötarna. Dessa har sällan tid för annan med renskötelsen kombinerad verksamhet, den måste i så fall bedrivas av en annan familjemedlem eller någon annan i samebyn.

I bl a den nordligaste delen av Sverige arbetar samerna aktivt i projektform med att själva utveckla turismen som en kombination till renskötelsen. För att lyckas så måste det som regel finnas en eldsjäl i samebyn. Verksamheten måste bygga på lokala initiativ och att företagsamheten kommer ifrån enskilda medlemmar i de olika samebyarna.

Inom Vemdalenområdet har båda samebyarna och Vemdalsfjäll AB visat intresse för en bättre samverkan och ett bättre samarbete än hittills. I dag förekommer endast sporadiska kontakter mellan samebyarna och turistföretagen i området. Ett ökat samarbete ligger helt i linje med Länsstyrelsens uttalande om vikten av samexistens mellan turismen och rennäringen. Länsstyrelsen har också uttalat att eventuella projekt och åtgärder bör inriktas mot att bli till nytta för bägge parterna samt göra det möjligt att på ett seriöst sätt lyfta fram renskötelsen som ett inslag i turistaktivitet.

Ett ökat samarbete underlättar också till viss grad samexistensen i området.

Diskuterade åtgärder

Inom ramen för vårt projekt har tre idéer diskuterats som skulle förbättra samverkan inom området och ge möjlighet till vissa kombinerade verksamheter för renskötelsen.

1.

Påbörja en *kontinuerlig dialog* mellan turistnäringen och rennäringen i området, där praktiska frågor sammanhängande med t.ex renflyttningen, uppläggnings av turistiska

aktiviteter etc kontinuerligt kan diskuteras. Konkret innebär detta att företrädare för samebyarna och turistföretagarna i området träffas en eller ett par gånger om året. Sådana träffar ökar förutsättningarna för att successivt lära känna varandra bättre och därmed också på sikt utveckla olika programaktiviteter som både rennäringen och turistnäringen har nytta av.

2.

Utveckla turismverksamhet utifrån samernas villkor och göra det möjligt att föra ut kunskap och information om rennäringen och samernas kultur. Information av medlemmar i samebyarna på turistanläggningarna samt olika arrangemang såsom utflykter som organiseras av samer kan vara några exempel.

Ett annat exempel på detta kan vara att bygga upp ett äldre *sameviste/vinterläger* inom området. För att lyckas med detta behövs en eldsjäl/entreprenör från någon av samebyarna.

Ett vinterläger i Härjedalen skulle bli ett bra komplement till Njarka sameläger (sommarläger) i Åre kommun. Njarka besöks varje säsong av 10 000 personer och är ett lyckat exempel på en kombinerad verksamhet. En motsvarande verksamhet i Vemdalenområdet fast inriktad på ett vinterläger, skulle kunna utgöra ett sorts centrum för olika aktiviteter som utgår från rennäringen och fungerar som ett informationscentrum.

3.

Utveckla attraktiva *maträtter med renkött som råvara* och därmed öka den lokala förbrukningen av renkött inom turistnäringen. Detta förutsätter att smidiga leverantörsvägar kan skapas och att restaurangerna i området får kontinuerlig tillgång på renkött till ett konkurrensmässigt pris.

Maträtter på renkött är intressanta rent turistiskt och passar väl ihop med områdets profil i övrigt. Det behövs dock några nya "höjdare" som bygger på renköttet som råvara. Maträtter som innehåller renskav, rökt bog osv har sin givna plats, men de skulle behöva kompletteras med några nya rätter. Genom att på restaurangerna i området servera spännade maträtter med renkött som råvara, kan intresset väckas så att besökarna frågar efter renkött i större omfattning än idag, när de kommer hem till sin egen affär.

Det här ligger också väl i linje med ambitionerna med att öka den lokala vidareförädlingen och satsa på kvalitet inom renskötseln.

Genomförande

De ovanstående projektidéerna har arbetsgruppen överlämnat till Länsstyrelsen med begäran från parterna att Länsstyrelsen initierar en fortsättning. Både turistföretagen i området och samebyarna anser att de behöver extern hjälp för att komma vidare.

Ett genomförande av idéerna kan också ha viss strategisk betydelse när det gäller att förbättra relationerna mellan rennäring och turism samt kanske också vara en start på en bättre dialog mellan samer och ortsbor i området.

12. SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Sammanfattning av konsekvenser

I följande tabeller sammanfattas de viktigaste konsekvenserna och effekterna för rennärings- respektive turismnäringen vid de olika exploateringsnivåerna/etapperna. För mer detaljerade uppgifter hänvisas till kapitel 9 och 10.

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Nuläge</i></p> <p>12 000 bäddar i området</p> <p>15 liftar med nedfarter</p>	<p>Handölsdalen har 24 medlemmar, 11 renskötselföretag, rationellt renantal är 6 000 renar.</p> <p>Tåssåsen har 37 medlemmar, 11 renskötselföretag, rationellt renantal är 5 500 renar.</p> <p>Flyttning genom Skalspasset(Handölsdalen) och Ripfjälletområdet (Tossåsen) möjlig med helikopter och polishjälp. Svåra passager.</p> <p>Möjlig betesutnyttjande före jul ca 90-100% ”-” ”-” efter jul ca 60-70%</p> <p>I snitt finns ca 80 % av ursprungliga betesmöjligheterna kvar, vilket enligt betesinventeringen kan föda ca 4000 renar inom vårt utredningsområde</p> <p>Befintlig turism inom området innebär att rennärings- får vidkännas en beräknad årlig förlust av storleksordningen 170 tkr jämfört med ett ostört område. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Huvudsak organiserat bete</p> <p>Funktionella samband bibehållna</p>	<p>135 årsverken inom Vemdalsfjäll AB, ca 40 i övrigt inom turismen. Dessutom ca 125 årsverken som är beroende av basnäringen turism</p> <p>Turismnäringen omsätter 75 Mkr.</p> <p>Befintliga investeringar utnyttjas inte fullt ut</p> <p>Dålig lönsamhet, risk för färre sysselsatta inom turismen i området</p> <p>Nivån ej tillräcklig för att på sikt bibehålla områdets position i konkurrensen, risk för att hamna i ”B-laget”</p>

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Ettapp 1</i></p> <p>Befintliga bäddar samt 3000 nya inom redan fastställda detaljplaner samt en lift norr om väg 315 mitt emot hotellet</p> <p>Totalt 15000 bäddar i området</p>	<p>Flyttning genom Skalspasset (Handölsdalen) och Ripfjälletområdet (Tåssåsen) möjlig med helikopter och polishjälp. Svåra passager. Risk för ökade störningar. Vårflytten för Tåssåsen försvåras pga fler människor på fjället norr om väg 315.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före jul ca 70-80% "- -" -" -" efter jul ca 40-50%</p> <p>I snitt finns ca 60 % av ursprungliga betesområden kvar, vilket enligt betesinventeringen kan föda ca 3000 renar inom vårt utredningsområde</p> <p>Funktionella samband i huvudsak bibehållna. Merarbete krävs dock.</p> <p>Minskningen av betesområden och påverkade flyttmöjligheter innebär en beräknad årlig förlust på storleksordningen 430 tkr jämfört med ett ostört område. Det motsvarar storleksordningen ett renskötsel företag. Noteras att expl nivån innehåller endast fastställda planer. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Fortfarande möjligt att bedriva modern renskötsel i området, kortsiktigt måttliga konsekvenser. På längre sikt oro för rekryteringen av samiska ungdomar till renskötaryrket.</p>	<p>20 nya årsverken samt 20 indirekta, vilket motsvarar ca 5 Mkr i lönekostnader per år. Omsättningsökningen är ej beräknad.</p> <p>Ge underlag för befintlig "aktivitetskostym"</p> <p>Svårt att åstadkomma utbyggnaden av bäddar utan att bygga samman liftsystemen mellan Vemdalskalet och Björnrike</p> <p>Konkurrensförutsättningarna förbättras men nivån fortfarande inte tillräcklig för att på sikt bibehålla områdets position.</p> <p>Nivån motsvarar en investeringsvolym på ca 270 Mkr eller 720 årsverken</p>

Exploateringsnivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Etapp 2</i></p> <p>Nivå 1 samt ytterligare 3000 nya bäddar.</p> <p>Totalt 18 000 bäddar i området</p> <p>Nya liftar som sammanbygger Vemdalskalet med Björnrike</p>	<p>Flyttning i Skalspasset (Handölsdalen) omöjlig. Alternativa flyttvägar avsevärt sämre, kräver betydligt mer resurser (helikopter och arbetskraft), oacceptabelt fördyrande. Flyttning vid Ripfjället(Tåssåsen) avsevärt mycket svårare på våren, kan misslyckas, lång sammanhängande flyttning.</p> <p>Samutnyttjande av flyttled (Ripfjället) kräver investering i renskötselterminal på ca 670 tkr med en årlig driftskostnad på 480 tkr, vilket bedöms orealistiskt. Medför förändringar av renskötseln, stora underhållskostnader och teknikberoende.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före jul ca 40-50% ”- ”- efter jul ca 20-30% Efter jul oorganiserat bete.</p> <p>För samebyarna nästan ingen betestillgång alls inom området.</p> <p>Funktionella sambanden kraftigt försämrade, mest för Handölsdalen. Viktig flyttled avskuren. Avsevärt merarbete krävs.</p> <p>I snitt finns teoretiskt ca 35 % av ursprungliga betesmöjligheterna kvar, vilket enl betesinventeringen kan föda ca 1700 renar inom vårt utredningsområde.</p> <p>Minskningen av betesområden och påverkade flyttmöjligheter innebär en beräknad årlig förlust på ca 810 tkr jämfört med ett ostört område. Det motsvarar storleksordningen två renskötsel företag. Den ekonomiska skillnaden mellan etapp 1 (nu fastställda planer) och etapp 2 är 380 tkr eller ett renskötsel företag. (OBS skattade, grova siffror, sammanslagna för bägge samebyarna, illustrerar kostnadsnivån)</p> <p>Tröskeeffekt uppnås som kan äventyra fortsatt renskötsel inom bägge samebyarna. Tydlig försvagning av den samiska kulturen i området.</p>	<p>40 nya direkta årsverken samt 40 indirekta, vilket motsvarar ca 10 Mkr i lönekostnader per år. Omsättningsökningen är ej beräknad.</p> <p>Sammanbyggnaden av liftsystemen placerar området i eliten av skidåkningsområden i landet</p> <p>Omöjligt att åstadkomma en utbyggnad av etappens bäddar utan liftsammansbyggnaden</p> <p>Nivån tillräcklig för att på sikt förbättra områdets dragningskraft i konkurrensen</p> <p>Tryggar sysselsättningen på sikt i bygden</p> <p>Etapp 2 motsvarar samma investeringsvolym som etapp 1, ca 270 Mkr eller 720 årsverken</p>

Exploaterings- nivå	Konsekvenser, effekter mm	
	Rennäring	Turismnäring
<p><i>Etapp 3</i></p> <p>Nivå 2 samt ytterligare 6000 nya bäddar (Fjällstaden).</p> <p>Nytt område tas i anspråk. 8 - 10 liftar med nedfarter</p> <p>Totalt 24 000 bäddar i område</p>	<p>Flyttning genom Skalspasset (Handölsdalen) och Ripfjällsområdet (Tåssåsen) inte möjlig.</p> <p>Möjligt betesutnyttjande före och efter jul 20% (endast norr om Oxsjövälen)</p> <p>Området i princip ej användbart för renskötsel</p> <p>Funktionella sambanden kraftigt försämrade, för bägge samebyarna</p> <p>Minskningen av betesområden och försämrade flyttmöjligheter motsvarar storleksordningen tre - fyra renskötsel företag</p> <p>Innebär att utredningsområdet troligen inte kan användas för organiserad renskötsel. Hotar rennäringens existens inom bägge samebyarna. Kraftig försämring av den samiska kulturen i området.</p>	<p>350 nya årsverken om sk Fjällstaden byggs ut enligt tidigare planer.</p> <p>Betraktas idag som inte genomförbart.</p>

Alternativa lösningar

Flyttleder, tekniska åtgärder

I analysavsnittet har möjligheterna till alternativa flyttleder studerats ingående, främst för Handölsdalens sameby, men också för Tåssåsens sameby. Då Skalspasset utgör ett strategisk välbeläget område för en fortsatt turismutbyggnad har vi bedömt det angeläget att noggrant utreda alternativa flyttleder genom Skalspasset. Som framgått av konsekvensredovisningen finns dock inga bra alternativa leder.

Strax väster om Skalspasset går vägen i en kraftig skärning. Vägen är försedd med tillhörande räcken som gör det omöjligt för renarna att passera. Närmare Vemdalens by är terrängens lutning mot vägen för brant och dessutom innebär Veman problem enligt samebyn. Att använda flyttleden över Hedlanda närmare Hede by är heller inte som framgått tidigare något bra alternativ. Det är betydligt mer resurskrävande och arbetsintensivare än att använda leden över Skalspasset, som dessutom är det naturliga stråket för renarna.

Möjligheten att samutnyttja leden genom Ripfjällsområdet för både Handölsdalens och Tåssåsens samebyar har också diskuterats. Detta förutsätter byggande av en s.k renskötselterminal som tidigare beskrivits. Minskat handlingutrymme, höga investeringskostnader, återkommande underhållskostnader samt andra osäkerhetsfaktorer talar dock för att en terminalanläggning inte är att föredra.

Alla alternativ till flyttleden genom Skalspasset blir således sämre. Det kan således konstateras att denna flyttled är av sådan strategisk betydelse för Handölsdalens sameby att den bör bibehållas och säkerställas.

Exploateringsvolym och lokalisering samt aktivitetsområden

Konsekvensbeskrivningen visar på behovet av att utifrån rennäringens utgångspunkter begränsa turismutbyggnaden inom området samt att lokalisera utbyggnaderna så att störningarna för renskötseln minimeras. Mot detta står behovet att komplettera och förbättra turistnäringen i området så att den blir konkurrenskraftig även i framtiden och kan fortsätta att vara en av bygdens basnäring.

Istället för en utbyggnad i Skalspasset bör alternativa lokaliseringar för exploatering utredas. Ytterligare förtätningar inom eller i direkt anslutning till befintliga detaljplaner i både Björnrike och Vemdalskskalet är bättre.

Vid utbyggand av aktiviteter såsom utförsåkning, längdåkning i preparerade spår mm bör huvudprincipen vara att så långt som möjligt förlägga dessa aktiviteter i zoner och inom områden som redan idag används som aktivitetsområden och därmed redan är störda vad avser renbete mm. Undvik att ta i anspråk nya, idag mindre påverkade områden.

Styrning via avtal

I samband med diskussioner om en sammanbyggnad av liftsystemen mellan Vemdalskskalet och Björnrike har Vemdalsfjäll framfört möjligheten att stänga liftarna då flyttning är aktuell. I Hemavan har denna princip prövats. Där kan samebyn med stöd av ett avtal stoppa liften vid flyttning om så behövs. Det kan dock finnas vissa långsiktiga problem med den här typen av avtal då avtalen är civilrättsliga och således kan upphöra att gälla vid ägarbyten el dyl. Avtalen kan ges en bättre långsiktig hållbarhet genom att de kopplas som ett servitut till fastigheten.

I vårt fall finns också andra negativa konsekvenser för rennäringen av den föreslagna liftsammansbyggnaden såsom påverkat bete och långa flyttvägar. Fasta hinder påverkar också renarna negativt på olika sätt. Detta har närmare redovisats i kap 7 och 9.

Alternativa betesområden

En kraftig turismutbyggnad inom området innebär både omfattande betesbortfall för rennäringen samt avsevärda störningar i de funktionella sambanden. Ett sätt att kompen-

sera främst betesbortfallet skulle kunna vara att utöka vinterbetesområdena både längre österut och längre söderut i kommunen och kanske in i angränsande kommuner.

En omfördelning av vinterbetet skulle tillsammans med andra åtgärder som underlättar flyttningen, skapa förutsättningar för en betydligt kraftigare utbyggnad av turismen inom Vemdalenområdet jämfört med att både turismen och rennäringen skall utnyttja samma markområden. Ur regionalpolitisk synvinkel skulle den turistiska utbyggandspotentialen kunna tas tillvara. Området utgör redan idag ett av de stora vintersportområdena i landet och bedöms ha goda utvecklingsförutsättningar som kan skapa ytterligare sysselsättningstillfällen i byden.

Att omfördela vinterbete från Vemdalenområdet till områden längre österut och söderut ut i kommunen samt in i angränsade kommuner är således intressant ur sysselsättningssynpunkt för turismen, men kan samtidigt vara förenat med genomförandeproblem som vi ej belyst i denna utredning. Redan idag finns ett motstånd bland markägare mot renbetning.

Gällande översiktsplan och detaljplaner

Härjedalens kommun antog sin översiktsplan år 1991. Översiktsplanen innehåller bl a tre utbyggnadsområden för turistiskt boende samt ett område för husvagnscamping i Vemdalskalsområdet.

Länsstyrelsen har i sitt granskningsyttrande godtagit dessa tre planområden och meddelat att de bör kunnas byggas ut utan att konflikten med rennäringen motiverar prövning enligt PBL kap 12.

För två områden innehållande sammanlagt 300 boendeenheter och placerade i direkt anslutning till befintliga detaljplaneområden, har detaljplaner därefter upprättats och antagits. Ett område, på norra sidan av väg 315, är också under utbyggnad. Området norr om allmänna vägen i Skalspasset för ca 150 boendeenheter samt 50 husvagnsplatser, är dock ej detaljplanerat.

Härjedalens kommun har därefter byggt en ny avloppsreningsanläggning mellan Vemdalskalet och Vemdalen by, bl a dimensionerad för att kunna ta emot en fortsatt utbyggnad av turistbäddar enligt översiktsplanen.

I vårt utredningsarbete har vi av metodmässiga skäl valt att inom etapp 1 endast ta med utbyggnadsområden med antagen och ibland fastställd detaljplan. Enligt etapp 2 ingår därför både områden (norr om allm väg) enligt översiktplanen som godtagits som utbyggnadsområden av Länsstyrelsen och områden (söder om allm väg) som kräver fortsatt utredning.

Länsstyrelsens ställningstagande innebär att översiktsplanen måste anses tillgodose riksintresset rennäring vad avser det föreslagna utbyggnadsområdet norr om allmänna vägen samt husvagnscampingen. Dessa två områden kan således detaljplaneras och byggas ut med stöd av gällande översiktsplan trots att det, som redovisats i kap 9, kan

medföra störningar på flyttleden genom Skalspasset. Området för turistboende är inte beläget mitt i flyttleden utan ligger lite vid sidan om och är något högre placerad. Hundskall och andra störningar från fritidsområdet kan dock störa övergången i den svåra passagen.

En omprövning av utbyggnaden fordrar sannolikt att både markägarna och kommunen accepterar detta, prövningen är dock anlägen ur rennäringens synvinkel enligt vad som redovisats i konsekvensbeskrivningen.

Även i Björnrike ingår i etapp 2 vissa utbyggandsområden som idag inte omfattas av detaljplan men som ingår i kommunens översiktsplan. Dessa områden ligger inom eller i direkt anslutning till redan detaljplanelagda områden.

13. SLUTSATSER

Allmänt

En av Länsstyrelsens utgångspunkter i samband med att denna utredning initierades, var att utreda möjligheterna för en samexistens mellan rennäringen och turistnäringen i Vemdalenområdet. Bägge verksamheterna är av riksintresse, särskilt rennäringen har ett uttalat skydd i naturresurslagen men också möjligheten att utveckla turismen bl a av regionalpolitiska skäl, betonas i förarbetena till naturresurslagen. Detta innebär enligt vår uppfattning att man för Vemdalen - Björnrikeområdet måste skapa förutsättningar för en rimlig utveckling av turistnäringen samtidigt som flyttlederna för renskötseln säkras och störningarna på renbetet minimeras. Dessutom är det angeläget att öka samarbetet mellan de båda näringarna.

Den genomförda konsekvensutredningen har givit oss som arbetat med den fördjupade kunskaper om både rennäringen och turismen i området. Enligt tidigare framförda motiv i kap 6 har vi valt att redovisa förslag till anpassningar och slutsatser som grundar sig på de redovisade konsekvenserna. Dessa slutsatser och förslag till anpassningar skall ses som ett led i kunskapsuppbyggnaden och utgöra en del av den sammantagna planeringsprocessen.

Anpassningar

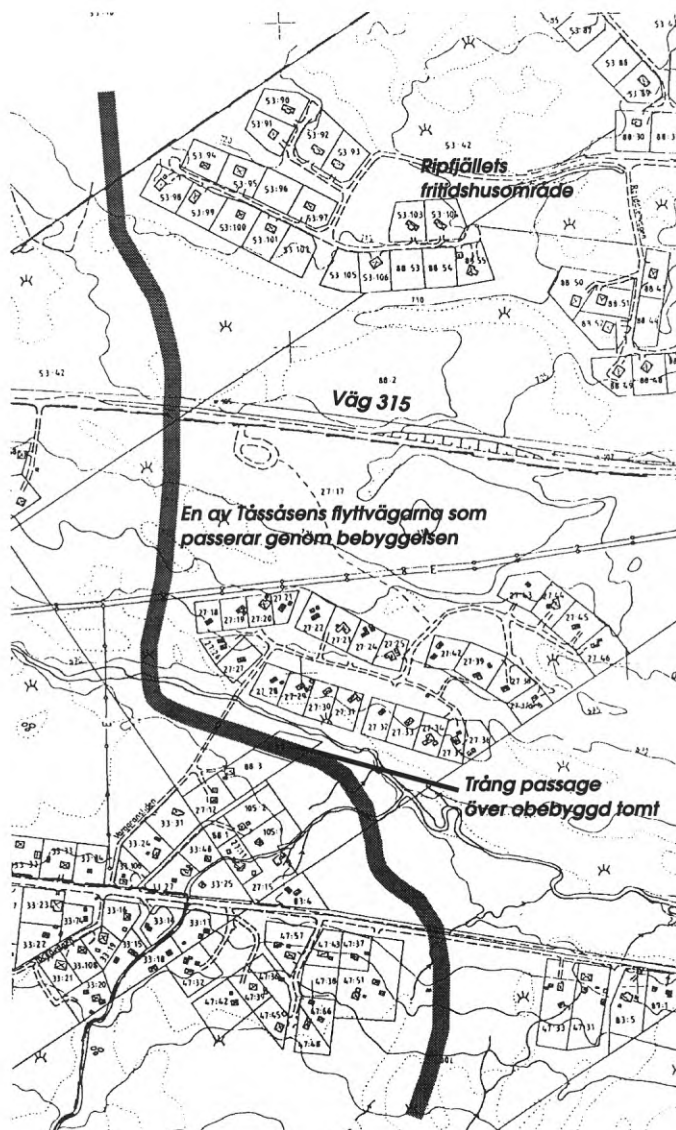
Säkra flyttlederna

Våra studier visar på den strategiska betydelse för rennäringen som flyttlederna har genom området. Andra studerade alternativ är sämre för rennäringen. Därför är det angeläget att säkra användningen även för framtiden. Flyttleder är av riksintresse enl NRL 2:5, vilket innebär att de skall skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra renskötselns bedrivande. Då några andra likvärdiga alternativ inte finns, har dessa flyttleder ett starkt lagligt skydd. Någon bebyggelse bör därför inte komma till stånd på den södra sidan av allmänna vägen i Skalspasset.

De områden i Skalspasset norr om allmänna vägen som är tillåtna att bygga ut enligt översiktsplanen, bör om möjligt omprövas. Visar det sig att detta inte är möjligt m h t gällande översiktsplan bör det vid utformningen av detaljplanen ske samråd med Handölsdalens sameby för att utröna om anpassningar eller tekniska åtgärder kan genomföras, som minskar risken för störningar på flyttleden.

Området mellan Hovde, Högfjället och Vemdalens by bör heller inte bli föremål för vidare utveckling som turistiskt aktivitetsområde. Området är idag relativt ostört och är av strategisk betydelse som betesområde och som övernattningsområde i samband med flyttning. Dessutom löper flyttleden genom området.

För att inte öka störningarna och problemen ytterligare för Tåssåsens flyttled bör inte några förtätningar inom Ripfjällets planområde tillåtas utan samebyns godkännande. Dessutom bör en obebyggd fastighet, Vemdalens kyrkby 88:1, som är belägen omedelbart intill Stockån om möjligt inte bebyggas. Den ligger idag mitt i en mycket trång passage som används vid renflytning.

Minimera störningar för renbetet

Förutom att säkra flyttlederna är det angeläget att minimera risken för ökade störningar för renbetet i området. Detta kan bli ske genom att inte utöka de mer intensivt utnyttjade aktivitetsområdena ytterligare, utan istället vid behov utnyttja befintliga områden intensivare. När t ex ytterligare preparerade längdåkningsspår erfordras bör dessa i första hand förläggas till områden där sådana redan finns.

Tillkommande bäddar i området bör på motsvarande sätt i första hand förläggas i direkt anslutning till befintliga detaljplaner och genom förtätning av befintlig bebyggelse.

Oreglerad skoteråkning stör renskötseln i betydligt större omfattning än t ex skidåkare. Därför bör en utökad reglering av skotertrafiken övervägas inom området i samråd med de berörda samebyarna. Genom att planera skoterlederna i samråd med samebyarna kan värdefulla betesområden undvikas och större sammanhängande områden med betesro tillskapas.

Befintliga skidleder bör också ses över i samma syfte.

För att kunna bedöma placeringen av skoterleder mot allmänna intressen, t ex rennäringen, borde skoterleder vara tillståndspliktiga. Detta fordrar dock en lagändring. Nu kan skoterleder placeras genom en överenskommelse mellan berörda markägare och resp skoterklubb utan att man kontrollerat hur placeringen påverkar naturvårdsområden, flyttleder, betesområden osv.

Genom att starta kontinuerligt återkommande samråd mellan turistföretagen i området och samebyarna som föreslagits i kapitel 11, kan områdets färdledare styra sina utflykter med hänsyn till rennäringen och kanaliseras till övriga i området.

Utökat bete österut

Sett i ett regionalpolitiskt perspektiv bör möjligheterna att utöka betet österut undersökas. Därigenom kan områdets turistpotential tas tillvara och en kraftigare utbyggnad i Vemdalen - Björnrikeområdet genomföras. Vi är dock väl medvetna om de problem som är förknippade med detta förslag.

Alternativa utbyggnadsområden, exploateringsvolym

Vår konsekvensbeskrivning pekar på att renskötseln i området inte tål en så stor utbyggnad som det framförts önskemål om. Aktiva åtgärder som reglering av skotertrafiken, rätt placerade skoter- och skidleder samt ett kontinuerligt samarbete mellan näringarna bör dock kunna minska nuvarande störningar för rennäringen och därigenom skapa utrymme för en viss ytterligare utbyggnad för turismen i området utöver det som det som redan finns i fastställda planer (exploateringsnivå 1).

Detta förutsätter dock att utbyggnaderna av bäddar och anläggningar placeras på rätta ställena i förhållande till renskötselns intresseområden.

Sammantaget antas detta innebära en rimlig avvägning mellan en regionalpolitiskt och sysselsättningspolitiskt angelägen utveckling av turismen i området samtidigt som rennäringens strategiska intressen i form av flyttleder och betesmöjligheter inte påverkas i allt för hög grad jämfört med dagsläget. Nedan redovisas förslag på alternativa utbyggnadsområden.

Vemdalskalet

Utbyggnaderna söder om allmänna vägen i Skalspasset rekommenderas utgå för att säkra befintlig flyttled. Exploateringen norr om vägen bör om möjligt, som tidigare redovisats, omprövas och istället förläggas på annan plats. Se karta på nästa sida.

Inriktade fortsatta utbyggnader inom Vemdalskalet på förtätningar inom befintliga detaljplaner inom områden som är anslutna eller kan anslutas till kommunalt VA. Förtätningarna bör inriktas mot två eller flera lägenheter per tomtplats med hänsyn till bristen på byggbar mark.

Utöver förtätningar inom befintliga detaljplaner bör möjligheterna till bäddutbyggnad undersökas närmare i området mellan Hovde och vägen till Varggransstugan. Området består delvis av blockig, kuperad terräng samt innehåller ett skidspår mellan Vemdalskalet och Björnrike, flera leder och en skoterled, men ligger nära befintliga aktivitetsområden. En utbyggnad förutsätter anslutning till kommunens VA-nät. Se kartan nedan.

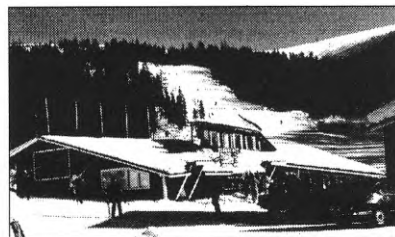
Att bygga ihop liftsystemet mellan Vemdalskalet och Björnrike påverkar som tidigare redovisats rennäringen avsevärt och kan strida mot NRL 2:5. Därför bör denna utbyggnad inte komma tillstånd utan vi rekommenderar i första hand att de befintliga utförsåkningsområdena utvecklas genom att nya liftar och nedfarter i princip placeras inom samma områden som idag är tagna i anspråk.

Björnrike

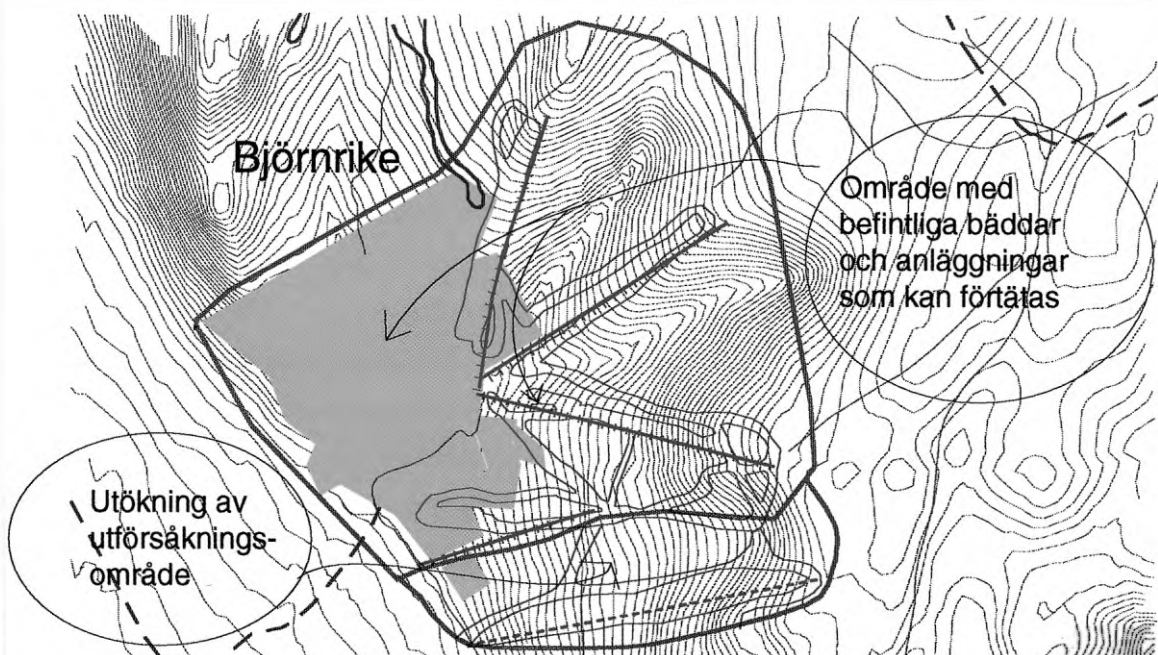
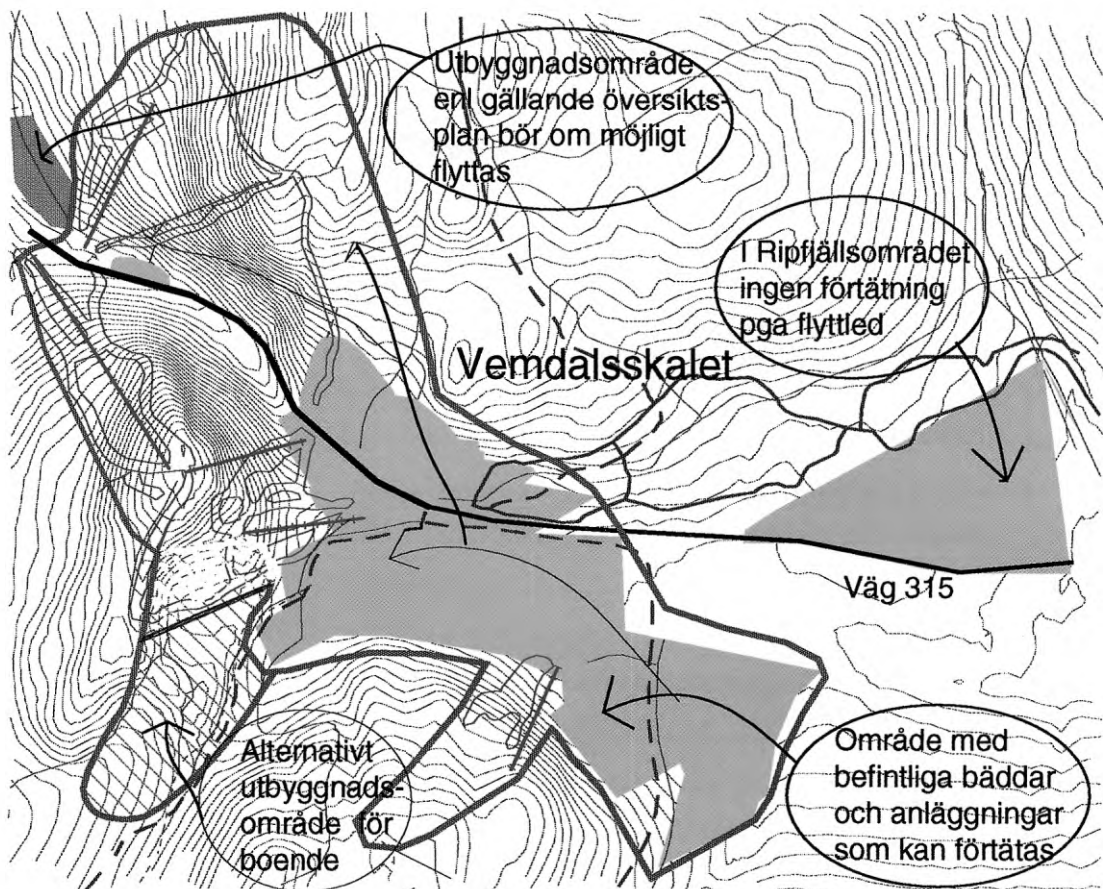
I Björnrike kan kompletteringarna koncentreras till befintliga detaljplaneområde eller i dess omdebbara närhet. Se karta på nästa sida.

En utökning av utförsåknningen med tillhörande lift bör också kunna genomföras omedelbart sydost om befintliga anläggningar utan att nämnvärt ta ytterligare mark i anspråk och anläggningen är inte dirket störande för rennäringen.

Vidare rekommenderas att de här skisserade utbyggnadsområdena i Vemdalskalet och Björnrike begränsas i volym så att man totalt sett inte kommer upp till den sammanlagda volymen som tidigare skisserats i exploateringsnivå två.

Björnrike

Fjällstaden

En utbyggnad av Fjällstadenområdet skulle ta helt nya områden i anspråk och innebära ett mycket stort totalt bädd- och aktivitetstillskott till utredningsområdet. Som tidigare framgått innebär detta sammantaget en nivå som inte är förenlig med renskötsel i området och därmed uppenbart står i strid med naturresurslagens bestämmelser till skydd för riksintresset rennärigen. En exploatering i Fjällstadenområdet bedöms också för närvarande som helt orealistisk, varför den för tills vidare rekommenderas utgå som ett tilltänkt utbyggnadsområde. Frågan kan dock ånyo prövas i framtiden och då bedömas utifrån pågående markanvändning och då rådande eventuella motstående intressen i området. Då kan en ny konsekvensbeskrivning behövas som grund för eventuellt beslut.

Samverkan

Ett viktigt led i den fortsatta samexistensen mellan turismen och rennärigen i området är att förbättra dialogen mellan parterna. Därför rekommenderas att Länsstyrelsen tar huvudansvaret för att det i kapitel 11 skisserade samverkanprojekten inom området blir genomförda.

Via årligt återkommande samråd kan styrningar och anpassningar till de bägge näringarna genomföras och via konkreta projekt kan rennärigen få del av turismverksamheten i området samtidigt som turismen tillförs en ny aktivitet med spännande kulturella inslag.

14. FORTSATT PLANERINGS- ARBETE MM

MKB - del i planeringsprocessen, besluts- underlag

Miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) som berör markanvändningsfrågor bör som vi tidigare redovisat, vara en del av den sammantagna planeringsprocessen. MKB bör ses som en del av den successiva kunskapsuppbyggnaden som också ger möjlighet att utnyttja delresultat i tidiga skeden. MKB utgör därigenom en del av det samlade underlaget för beslut.

Genom att integrera MKB-arbetet i den totala översiktliga planeringsprocessen uppnås också offentlighetsprincipen automatiskt genom PBL:s förfaranderegler.

Avsikten med MKB-arbetet är att inför de politiska ställningstagandena tydligt belysa konsekvenserna av alternativa prioriteringar och vilket utrymme och vilken vägledning lagstiftningen ger i prioriteringsarbetet.

MKB-arbetet kan också leda fram till andra hittills okända lösningar och anpassningar som bättre tillgodoser de motstående intressena.

MKB ger tillsammans med övrigt planeringsunderlag en ökad kunskap som bör leda till mer välunderbyggda av vägningar mellan motstående intressen i den politiska beslutsprocessen.

I vårt område har vi utarbetat ett beslutsunderlag som beskriver konsekvenser och effekter vid olika prioriteringar. Vi har också försökt bredda beslutsunderlaget till att också omfatta de kulturella konsekvenserna. Förenklat kan sägas att en "frysning" av turismnäringen i området till förmån för rennäringen successivt kan försvaga turismen i området och därmed på sikt innebära färre arbetstillfällen inom denna näring. Å andra sidan innebär en ensidig prioritering av turismen i området sannolikt att rennäringen inte kan nyttja Vemdalen - Björnrikeområdet för organiserad renskötsel, vilket får långtgående återverknningar för både Handölsdalens och Tåssåsens samebyar. Det är inte enbart frågan om förluster av betesområden utan också försämrade flyttmöjligheter och kraftigt försämrade funktionella samband som sammantaget kan ävertyra samebyarnas existens. En sådan utveckling står uppenbart i strid mot reglerna i NRL.

Där emellan finns, som framgått av vår konsekvensbeskrivning och våra rekommendationer, några mellanalternativ som visserligen innebär ett ökat antal turister i området, men samtidigt anpassningar och ett hänsynstagande till renskötseln, bl a säkerställande av strategiskt viktiga flyttleder. Dessa alternativ innebär självklart genom den ökade

turismen i området åtgärder som påverkar rennäringens bedrivande, men troligen inte i sådan omfattning att de påtagligt försvårar rennäringens bedrivande och därmed strider mot skyddet för riksintresset enligt NRL. Därigenom säkerställs också förutsättningarna för en stabilisering och försiktig utveckling av den för Vemdalen - Björnrikeområdet betydelsefulla turismnäringen.

Översiktsplanen

Vårt arbete har huvudsakligen varit inriktat på att via en fallstudie i Vemdalenområdet utveckla metoder för konsekvensbeskrivningar som hjälpmedel och beslutsunderlag i samhällsplaneringen. Metodstudien har inriktats på frågor som rör rennäringen och turismen. Förutom att utveckla metoder och peka på konkreta samverkansmöjligheter mellan näringarna i området, utgör vårt arbete ett besluts- och planeringsunderlag för de fortsatta planeringsarbetet inom området.

De slutgiltiga avvägningarna mellan de olika intressena i området görs av kommunen inom ramen för en fördjupad översiktsplanering, där också självklart även andra intressen måste behandlas. Där sker det obligatoriska samrådsförfarandet enligt PBL, länsstyrelsens ställningstagande bl a avseende riksintressena samt den politiska beslutsprocessen som leder till ett antagande av planen.

I denna process kan det också bli nödvändigt att lägga fast var gränserna går för vad som **påtagligt försvårar rennäringens bedrivande** enligt NRL, då detta kan påverka eventuella diskussioner om ersättning, kompensationsåtgärder, alternativa betesområden mm.

Man bör också komma ihåg att översiktsplanen inte är något statiskt för tid och evighet gällande markanvändning för ett visst område. Varje kommun skall enligt PBL ha en *aktuell* översiktsplan, vilket innebär att översiktsplanen bör ses över med jämna mellanrum och framförallt då ändrade förutsättningar inträffar.

Därvidlag är det angeläget att beakta både rennäringens och turistnäringens behov att kunna planera långsiktigt och ”veta vad som gäller”. Därför är det nödvändigt att den övergripande markanvändningen som läggs fast i en översiktsplan åtminstone i viktiga strategiska frågor är långsiktig.

Innan arbetet med den fördjupade översiktsplanen påbörjas bedömer vi det angeläget att den tidigare i kap 11 beskrivna dialogen mellan turistnäringen och rennäringen i området har påbörjats. Dialogen, som föreslås initieras av länsstyrelsen, kan leda till fördjupade förslag i konkreta samverkanfrågor samt leda till ytterligare förslag på anpassningar mm som kan ge nya och bättre förutsättningar för det fördjupade översiktsplanearbetet för området.

15. FORTSATT UTREDNINGS- BEHOV, UPPFÖLJNING

Under vårt arbete har det successivt vuxit fram behov av fortsatta utredningar och uppföljningar som inte ryms inom vårt projekt. Dessa redovisas nedan.

Vårt projekt har begränsats till Vemdalenområdet, men under arbetets gång och i samband med möten med referensgruppen har behovet av en mer övergripande historisk jämförelse tydliggjorts. Hur såg rennäringens markanvändning ut under 1950-talet och hur såg intrången ut jämfört med dagens? Vilka förändringar har skett och hur har rennäringen anpassat sig till dessa förändringar. Ovanstående föreslås studeras i ett fristående projekt med inriktning mot jämförande kartredovisningar.

På samma sätt som andra näringar redovisar sina framtida utvecklingsplaner vore det angeläget, bl a som underlag för dialogen mellan näringarna i Vemdalenområdet, att rennäringen utarbetade egna utvecklingsplaner. Därigenom skulle ett ännu bättre underlag än hittillsvarande erhållas för mer detaljerade vägningar mellan de olika intressena.

I vårt arbete har vi berört frågor rörande hushållningen med naturresurser och som underlag för konsekvensbeskrivningarna utgått från det av staten angivna högsta renantalet för de berörda samebyarna. Denna nivå har länsstyrelsen angivit bl a utifrån en långsiktig bedömning av tillgängliga betesresurser. En mer ekologiskt inriktad turism (ekoturism) växer sig nu allt starkare. Olika områden utvecklar olika turismprofiler. Kvalitetsfrågor och förmågan att leva upp till begreppet ekoturism kan i framtiden innebära behov av att på motsvarande sätt som för rennäringen komma fram till ett "högsta tillåtna turistantal" för respektive område med hänsyn till den uppställda turismprofilen. Frågor rörande sambandet mellan kapacitet, kvalitet, turismprofil mm och ekoturisminriktning behöver därför sannolikt fördjupas i framtiden.

För att få veta om den av oss föreslagna arbetsmetoden och principerna för att med hjälp av konsekvensredovisningar förbättra beslutsunderlaget i översiktliga markanvändningsfrågor behöver utvecklas ytterligare, bör en samlad metodstudieuppföljning genomföras i området om förslagsvis 5-6 år, beroende på utvecklingen i området. En sådan uppföljning förutsätter sannolikt att utvecklingen i området kontinuerligt följs.

Bilaga 1

Checklista för MKB - arbete inom renskötselområdet

I det följande beskrivs de olika arbetsmomentens innehåll, metoder att ta fram uppgifter, redovisning mm. Genom att stegvis arbeta sig igenom de olika momenten erhålls en beskrivning av effekter och konsekvenser för både rennäring och turism utifrån de olika exploateringsalternativen. De olika nivåerna ger skilda effekter för områdets turism och därmed bygden i sin helhet. Konsekvenserna för rennäringen blir olika beroende på omfattning och lokalisering av byggande mm.

I kap 6 redovisas en grafisk bild av arbetsprocessen med de olika arbetsmomenten.

1. Exploateringsförslag

För att erhålla underlag för konsekvensbeskrivning utarbetas alternativa exploateringsnivåer för turismen.

Exploateringsnivå	etapp 1
	etapp 2
	etapp 3

Samebyn informeras redan när ideerna till exploatering föds.

2. Insamling av befintlig information

Uppgifter om befintlig turism samlas in:

Kartor över resp område med lokalisering av befintliga boendanläggningar, liftar, pister, längd- och turspår, leder, raststugor etc.

Nuvarande sysselsättningseffekter, grov beskrivning av turismen och dess betydelse för bygden mm.

Beskrivning av exploateringsalternativen:

Kartor och projektbeskrivningar av resp exploateringsnivå med målsättningar och strategier, inventeringar, markanspråk, följdinvesteringar etc.

Planerade kvantiteter/mängder samt kvaliteter av boendanläggningar, liftar, nedfarter, leder, spår, vägar etc.

Beräkningar av belägningsgrader, sysselsättningseffekter för resp vinter- och sommarsäsong.

Befintliga uppgifter om rennärningen samlas in:

- Markanvändningsredovisning
- Betesinventering
- Riksintressen
- Renantal
- Omsättning
- Sysselsatta, direkt och indirekt
- Utvecklingsplaner- och möjligheter
- Historiska uppgifter
- etc

Rennärningens användning av området beskrivs.

(Förutsättningsanalys)

- Rensköttsel
- Jakt
- Fiske
- Annat

Metod

Hur ta fram uppgifterna?

Befintliga uppgifter - statistik, planer, utredningar etc - tas fram från aktuella företag, turistorganisationer, andra intressenter samt stat och kommun. Checklista kan vara ett gott hjälpmedel.

Hur redovisa resultatet?

Uppgifterna sammanställs skriftligt men även kartor och annat material kan göra att det blir mer överskådligt.

3. Förberedande konsekvensbeskrivning (förstudie)

För att klargöra om effekterna och konsekvenserna av den eller de olika exploateringsnivåerna påtagligt försvårar rennärningens bedrivande genomförs först en förstudie i form av förberedande konsekvensbeskrivning. Denna görs grovt och syftar till att ringa in konflikterna och storleken av dessa samt översiktligt beskrivna konsekvenserna. Beroende på resultatet av denna förstudie avslutas studierna eller så fördjupas arbetet till en miljökonsekvensbeskrivning.

a. Identifiering av konfliktområden.

En grovanalys görs av:

- Pågående markanvändning
- Exploateringsplanerna
- Geografiskt
- Tidsmässigt
- etc

Skall konsekvensutredning göras?

Åtgärder som påtagligt försvårar näringens bedrivande skall leda till att en fördjupad MKB görs. (NRL 2:5)

Konsekvensutredning bör komma i fråga framför allt i följande tre typsituationer.

1. Exploateringar som *på grund av sin storlek* kan antas stå i tydlig konflikt med rennäringensintressena.
2. Speciella exploateringar som *på grund av graden av påverkan* på rennäringen kan antas stå i tydlig konflikt med rennäringensintressena.
3. Exploateringar som *på grund av sitt läge* kan antas stå i tydlig konflikt med rennäringensintressena.

Exempel på orsaker till konflikter:

- Betesmark minskar
- Flyttled skärs av
- Störande närhet till kärnområde
- Ökad trafik
- Påverkan på annan sameby
- Effekt på årscykeln
- Kulturell exploatering
- etc

b. Översiktlig identifiering av konsekvenser

Vid osäkerhet om utredningen skall gå vidare måste mer information inhämtas. Bestämning kan ske med hjälp av identifiering av tröskeleffekter, t ex:

- Årscykeln störs
- Hur mycket betesmark behövs går förlorad i förhållande till totala årstidslandet och alternativa beten?
- Betestyp - värde
- Tidigare exploateringar
- Sammantagna effekter av olika exploateringar
- Tryck på annat betesområde
- Störning av ökad trafik av olika slag
- Ljudeffekter
- Syneffekter
- etc

Om *små eller inga konsekvenser* kan påvisas avslutas arbetet här.

När *betydande konsekvenser* kan konstateras går arbetet vidare med fördjupad konsekvensbeskrivning.

4. Program för fördjupad konsekvensbeskrivning (MKB)

Precisering av inriktning och avgränsning för det fortsatta arbetet.

Vad ska utredas vidare? Vad kan sorteras bort?

Fysiska, sociala, kulturella, ekonomiska, politiska, ekologiska, medicinska och juridiska konsekvenser?

Konsekvenser i tid och rum?

Vilka fackkunskaper behövs? Experter?

Med tidigare framtagna uppgifter som grund avgränsas utredningen till de uppgifter som syns vara relevanta i sammanhanget. En inriktning bestäms med en klar målsättning för den fortsatta utredningen.

Som exempel på en tidsmässig avgränsning för konsekvenser av tidigare exploateringar kan *det som fortfarande upplevs som besvärande* ha en relevans i sammanhanget.

Metod

Hur ta fram uppgifterna?

Dessa uppgifter kan tas fram gemensamt med berörd sameby. Samarbete med utredare, experter, myndigheter, allmänhet och andra intressenter. Checklista eller matris kan användas som hjälpmedel för att få fram nödvändiga uppgifter och att strukturera upp dem.

Hur värderas konsekvenserna?

Värdering och karaktärisering av konsekvenserna görs på grundval av de uppgifter som kommer fram ur förstudien med syfte att bestämma behovet av en eventuellt fortsatt utredning - FÖRDJUPAD MKB. Händelseträdd kan användas som hjälpmedel.

Hur redovisas resultaten?

Resultaten sammanställs skriftligt och på kartmaterial för att uppnå överskådlighet. Redovisningen kan också ske schematiskt med hjälp av matris eller händelseträdd.

5. Inventering och beskrivning av förutsättningar

a. Inventering och insamling av information

Information och kunskap från punkt 2 och 3 används och kompletteras ytterligare. Fältstudier kan behöva genomföras.

Turism

Turismens pågående och framtida markanvändning

Fördjupade bedömningar vad gäller exploateringsföretagens konsekvenser under byggskede resp driftskede.

Beräknade miljökonsekvenser vad gäller antal turister fördelade på pister, spår, leder, rastställen etc månad för månad året runt. Här skall rörelsemönster och kvantiteter klarläggas.

Skotertrafikens kartläggning/effekter i form av leddragning, parkeringsplatser, utflyktsmål etc.

Hundspansåknningen och dess effekter.

Stora tävlingar och dess tidsmässiga förläggning.

Effekter av golfbanor, ridleder och mountainbikeaktiviteter.

Följdinvesteringar av exploateringsalternativen, permanentbostäder, vägar, vatten och avlopp etc.

Rennäring

-Rennäringens pågående markanvändning. Nulägesbeskrivning. Vilka samebyar använder området och på vilket sätt.

- Geografi och ekologi
- Typ av betesland
- Anläggningar
- Annan verksamhet
- Omfattning
- Tider
- Historia
- Samlad intrångsbild
- Riksintressen

Traditionell samisk användning av området. Renskötrelsens historiska utveckling.

Rennäringens ”dynamiska” markanvändning. Näringens karaktär utöver det som framkommer genom markanvändningsredovisningar, betesinventeringar etc.

b. Identifiering av intressekonflikter

Konflikter av betydelse identifieras. Det är av vikt att konflikterna blir riktigt redovisade, dels ur användarperspektiv och dels ur planeringsperspektiv.

Det kan vara direkta konflikter, dynamiska faktorer, kumulativa och synergistiska effekter.

Eventuella andra konflikter som rör rennäringen kan också finnas.

Metodfrågor

Hur tar man fram uppgifterna?

Insamlade uppgifter från punkt 2 och 3a används i det fortsatta arbetet. Kompletteringar kan göras genom fältarbete och intervjuer med berörda parter. Även sk workshops kan vara ett alternativ.

Hur värderas konflikterna?

Konfliktområden behöver ej bara vara av direkt uppenbar natur - t ex konkurrens om marken. Även andra aspekter kan vara relevant, t ex social-, kulturell eller andra.

Hur redovisas resultaten?

Redovisning sker av identifierade konfliktområden- och situationer som kommer fram vid olika delar av förändringsprocessen.

6. Identifiering och analys av konsekvenser

Identifiering rennäring

Djupare identifiering av konsekvenser görs i form av kvantitativa och kvalitativa termer.

a. Direkta konsekvenser

- Betesförlust inom exploateringsområdet och i omkringliggande områden.
- områdets storlek
- ekologi
- geografi
- typ av bete
- användningsfrekvens, antal renar, hur länge.
- tider under året
- alternativ

- Brukningshinder
- brott av flyttningsled, omfattning, tider, alternativ
- betesområde skärs av
- obrukbara anläggningar

- Störd betesro
- Verksamhet som på något sätt påverkar störande på renen, ljud, synlig verksamhet, ökad trafik, lukt.

b. Indirekta konsekvenser

- Synergistiska effekter.
- Kumulativa effekter. Projekt och hela samebyn.
- Effekter på andra betesområden. När? Var? Hur? Varför?
 - *samma årstidsland
 - *andra årstidsland
- Effekter på andra samebyar. När? Var? Hur? Varför?
- Sociala konsekvenser av rennäringens eventuella kompensationskrav.

c. Dynamiska faktorer/funktionella samband

Olika kring- och följd effekter av en exploatering kan ha lika stora negativa konsekvenser som den direkta påverkan av ett ingrepp.

Även om en exploatering kan synas vara lokalt begränsad kan det inte ur rennäringens synpunkt ses som en isolerad företeelse. Konsekvenserna måste ses ur samebyns hela betesområde och som en process över ett längre tidsperspektiv.

För att kunna ha en renskötsel som fungerar tillfredsställande måste de funktionella sambanden mellan olika områden beaktas, t ex möjlighet att förflytta sig mellan två olika betesområden.

Ett exempel på en konsekvens av dynamisk karaktär kan se ut enligt följande:

Med en förlust av ett större betesområde kan följande inträffa:

- betetrycket ökar på andra områden
- kvaliteten på det totala betet försämras
- köttkvaliteten och slaktvikter minskar
- lönsamheten sjunker
- färre renskötare kan få sin utkomst av näringen
- renantalet måste skäras ner
- indirekta arbetstillfällen försvinner såsom slaktare, maskinförsäljare, serviceyrken
- etc

d. Kulturella konsekvenser

- Samlade konsekvenser av ändringar
- Renskötsel som samisk kulturövning

Analys rennäring

- Sannolikheter att konsekvenser uppstår
- Reparabla och irreparabla
- Tidsperspektiv, kort och lång sikt
- Ekonomisk analys
- Tolkning av t ex avkastningsprocent
- etc

Förutsägelser om konsekvenser om

- planerad åtgärd genomförs
- alternativ åtgärd genomförs
- ingen åtgärd genomförs, o-alt

Identifiering turism

Vilka är effekterna, eller uteblivna sådana och konsekvenserna?

Vilka är konfliktområdena?

Vad påverkas resp inte påverkas?

Analys turism

Vad innebär konsekvenserna för:

- Sysselsättning
- Turistisk omsättning
- Skatteintäkter.

För uträkning av ovanstående konsekvenser kan den sk ”utgiftsmetoden” användas

-Lokalbefolkningen

Här får kvalitativa bedömningar göras vad gäller de olika exploateringsnivåernas sociala och kulturella effekter.

Bedömning görs av sannolikheterna att resp konsekvenser uppstår.

Förutsägelser bör gälla konsekvenserna om:

- det föreslagna projektets åtgärder genomförs.
- alternativa åtgärder genomförs
- inga åtgärder genomförs

Metod

Hur tar man fram uppgifterna?

Insamlade och sammanställda uppgifter från punkt 2, 3b och 5 används i det fortsatta arbetet. Fältarbete med intervjuundersökningar genomförs där behov finns. Uppgifter kan också samlas in genom sk workshops.

Hur värderar man konsekvenserna?

Värdering och analys av konsekvenserna sker för varje del för sig men en helhetssyn med samband och multiplikatoreffekter är av lika stor vikt att ta fram. Matris eller händelsetråd kan användas som hjälp för att strukturera upp effekterna.

Hur redovisar man resultaten?

Redovisning sker för varje delmoment med de samband som är relevanta. Detta kan ske schematiskt med hjälp av matris eller händelsetråd.

Redovisningen sker i kvalitativa och kvantitativa termer.

Kontakter med- och information till intressenter hålls kontinuerligt.

7. Sammanställning och värdering

Sammanställning av de viktigaste effekterna och konsekvenserna. Redovisningen görs tydlig och lättläst med hjälp av tabeller, notiser, pratbubblor på kartor mm. Värderingen måste vara objektiv, neutral och ärlig.

Värdering utifrån:

- Funktionsvärde för ett område
- Bedömningskriterier
- Gränsvärden
- Värdering i ekonomiska termer för näringen
 - *minskat renantal (betet)
 - *foderkostnad
 - *ökade samlingskostnader
 - *ökade flyttningskostnader
 - *antal sysselsatta, direkt och indirekt
 - *etc

Värdering i ekonomiska former för turismen

- Sysselsättning
- Omsättningsvolym
- Service i området

8. Förslag

Val av alternativ
Bearbetat förslag
Skadebegränsande åtgärder
Kompletterande investeringar
Ersättningar
Återföring av tidigare exploaterade områden
Öppnande av nya betesmarker

9. Uppföljning

Mätprogram - förväntade effekter och verkliga.

Bilaga 2

Källförteckning

Hilding-Rydevik Tuija

Miljökonsekvensbeskrivning av projekt och planer i kommunal planering.

Byggforskningsrådet, Rapport R11:1990.

Ravna Öyvind.

VEGRFAMFÖRING I REINBEITELAND - med hovedvekt på verdsetting i erstatningsrettslig sammenheng.

Hovedoppgave ved institutt for jordskifte og arealplanlegging, 1432 Ås-Norges Landbruks-høgskole.1987.

Reimers Eigil.

Virkninger av menneskelig aktivitet på rein og caribou.

Nve - Vassdragsdirektoratet, natur- og landskapsavd. 1994.

James A Roberts

MKB Vad är det?

Boverket 1991

MKB i det svenska planerings- och beslutssystemet

Naturvårdsverket, Boverket 1990

Lennart Bäck m fl

Rennäringen i konflikt och samverkan. En geografisk markanvändnings- och simuleringsstudie

Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen 1992

Utvecklingsplanering, Markanvändningsredovisning och driftplanering för Tåssåsens och Handölsdalens sameby, Lantbruksnämnden i Jämtlands län

Riksplaneyttrandet 1983

Rennäringen i länets näringsliv, Länsstyrelsen i Jämtlands län 1985

Samerna, Ruong 1975

SOU 1975:99, SOU 1975:100, Prop 1975/76:80, SOU 1986:36, Ds 1989:38, SOU 1989:41, Prop 1992/93:32 Dir 1987:71, Dir 1983:10

R22:1994

ISBN 91-540-5652-7
Byggeforskningsrådet, Stockholm

Art.nr: 6814022

Abonnemansgrupp:
X. Samhällsplanering

Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna

Cirka pris: 127 kr inkl moms